

Engelliler Konfederasyonu Yayını
Journal of Confederation of the Disabled People

Ufkun Ötesi Bilim Dergisi

Beyond the Horizon Scientific Journal

Cilt/Volume:

19

Sayı/Number:

1

Ay/Month:

Aralık

Yıl:

2019

ENGELLİLER KONFEDERASYONU

UFKUN ÖTESİ BİLİM DERGİSİ

Beyond the Horizon Scientific Journal

UFKUN ÖTESİ BİLİM DERGİSİ

ASOS Sosyal Bilimler İndeksi tarafından taranmakta,

TUBİTAK DergiPark sistemi içerisinde yer almaktadır.

DergiPark
AKADEMİK

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

Adam Sofronijevic (Dr. Belgrad Üniversitesi Sırbistan), **Ali Fikri Akşirin** (Uzm.Dr. Ankara Büyükşehir Belediye Hastanesi), **Ali Gököz** (Dr. Emekli Sandığı Yönetim Kurulu Üyesi TTB Onur Kurulu Üyesi), **Ali Rıza Erdoğan** (Dr. Türkiye Ulusal Verem Savaşı Dernekleri Federasyonu), **Ayşe Karaduman** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi), **Ayşegül Ataman** (Prof. Dr. Lefke Avrupa Üniversitesi KKTC), **Babak Kashefi Mehr** (Doç. Dr. Tebriz Üniversitesi, İran), **Cengiz Özbesler** (Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü), **Esra Akı** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ergoterapi Bölümü), **Filiz Demiröz** (Dr. Öğr. Üyesi Emekli Öğretim Üyesi), **Fulya Temel** (Prof. Dr. G.Ü Mesleki Eğitim Fakültesi Çocuk Gelişimi ve Eğitim Bölümü), **Gizem Çelik** (Doç. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Ercüment Erbay** (Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Gonca Bumin** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ergoterapi Bölümü), **Gülşen Varol** (Prof. Dr. Yakın Doğu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü), **Hakan Acar** (Prof. Dr. Liverpool Hope University & EASSW European Association of Schools of Social Work), **Hayyam Kıratlı** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Göz Anabilim Dalı), **Helga Rittersberger** (Prof. Dr. ODTÜ Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü), **Hicran Çavuşoğlu** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi), **Hülagü Kaplan** (Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü), **Hülya Kayıhan** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ergoterapi Bölümü), **Hülya Koç** (Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniv. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü), **Hüsamettin Çetin** (Dr. Öğr. Üyesi Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **İbrahim Cılga** (Prof. Dr. Emekli Öğretim Üyesi), **İsmail Tufan** (Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Gerontoloji Bölümü), **İsmihan Artan** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü), **Kadriye Armutlu** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Kasım Karataş** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Kezban Bayramlar** (Prof. Dr. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Kübra Cihangir Çamur** (Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü), **M. Emin Demirci** (Körler Federasyonu Yönetim Kurulu Üyesi), **Melike Tekindal** (Doç. Dr. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Mine Uyanık** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Mintaze Kerem Günel** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Muammer Çetingök** (Prof. Dr. University of Tennessee, Knoxville ABD), **Nilüfer Darıca** (Prof. Dr. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Eğitim Fakültesi), **Oğuzhan Zengin** (Doç. Dr. Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü), **Özlem Cankurtaran** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Pınar Bayhan** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü), **Refia Selma Görgülü** (Prof. Dr. Doğu Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi), **Sayra Lotfi** (Dr. Öğr. Üyesi Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Selahattin Gelbal** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi), **Sema Buz** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Sevilay Şenol Çelik** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi), **Turhan İçli** (Avukat Engelliler Federasyonu Başkanı), **Tülin Düğer** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Türkan Akbayrak** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Vedat Işıkhani** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Veli Duyan** (Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Yüksel Baykara Acar** (Prof. Dr. Liverpool - İngiltere), **Zafer Erden** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü).

BU SAYININ HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THIS ISSUE

Doç. Dr. Melike TUNÇ
Doç. Dr. Hüsamettin ÇETİN
Dr. Öğr. Üyesi Hıdır APAK
Dr. Öğr. Üyesi Sinan AKÇAY

Dr. Öğr. Üyesi Buğra YILDIRIM
Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan AYKARA
Dr. Öğr. Üyesi Melih SEVER
Dr. Hatice NUHOĞLU
Dr. Tahir Emre GENCER

Ufkun Ötesi Bilim Dergisi

Beyond the Horizon Scientific Journal
Engelliler Konfederasyonu Yayını

Journal of Confederation of the Disabled People

Hakemli Dergidir.

Blind Peer Reviewed Journal

Engelliler Konfederasyonu Adına

On Behalf of Turkey Conferation of Disabled People

SAHİBİ/PUBLISHER

Av. (Attn) Turhan İÇLİ

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ/EDITING AUTHORITIES

Prof. Dr. Kasım KARATAŞ

DERGİ YAYIN EDİTÖRÜ / EDITOR

Dr. (PhD) Özgür ALTINDAĞ

Dr. (PhD) Osman GEYİK

YARDIMCI EDİTÖRLER / ASSISTANT EDITORS

Dr. Öğr. Üyesi (Assist. Prof.) Ahmet EGE (Mizanpaj)

Dr. (PhD) Gökhan TOPÇU (Son Okuma)

SEKRETER / SECRETARY

Dr. (PhD) Oktay TATLICIOĞLU

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Kasım Karataş [Başkan] (Hacettepe Üniversitesi / Türkiye - Hacettepe University / Turkey),

Prof. Dr. Muammer Çetingök (Tennessee Üniversitesi / ABD - University of Tennessee / Knoxville USA),

Prof. Dr. Ayşegül ATAMAN (Lefke Avrupa Üniversitesi / KKTC - European University of Lefke - Turkish Republic of Northern Cyprus)

Prof. Dr. Esra Akı (Hacettepe Üniversitesi / Türkiye - Hacettepe University / Turkey),

Prof. Dr. İsmihan Artan (Hacettepe Üniversitesi / Türkiye - Hacettepe University / Turkey),

Prof. Dr. Hakan Acar (Liverpool Hope Üniversitesi / İngiltere - Liverpool Hope University / England)

Prof. Dr. Yüksel Baykara Acar (Liverpool - İngiltere / England)

Doç. Dr. Babak Kashefi Mehr (Tebriiz Üniversitesi / İran - Tabriz University of Medical Science - Iran)

Dr. Adam Sofronijevic (Belgrad Üniversitesi – Sırbistan / University of Belgrade - Serbia)

İNGİLİZCE EDİTÖRÜ/ENGLISH LANGUAGE EDITOR

Dr. (PhD) Sedef SÜER (Dicle Üniversitesi Diyarbakır/Türkiye- Dicle University Diyarbakır/Turkey)

Cilt/Volume: 19 Sayı/Number: 1 Ay/Month: Aralık Yıl/Year: 2019

ISSN 1303-202X

YAYIN TÜRÜ/TYPE OF PUBLICATION

ULUSLARARASI/SÜRELİ YAYIN - INTERNATIONAL/PERIODIC PUBLICATION

YAYIN DİLİ / PUBLISHING LANGUAGE

TÜRKÇE / İNGİLİZCE

YAYINLANMA ARALIĞI/PUBLICATION PERIOD

Yılda Bir / Once a year

BASIM TARİHİ/PUBLICATION DATE

31.12.2019

YAYIN YÖNETİM YERİ/ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Engelliler Konfederasyonu

GMK Bulvarı 32/6 Demirtepe Çankaya / Ankara

Tel: (0312) 231 82 43

İLETİŞİM ADRESİ/CONTACT ADDRESS

Dr. Özgür ALTINDAĞ

Ufkun Ötesi Bilim Dergisi Engelliler Konfederasyonu

GMK Bulvarı 32/6 Demirtepe

ÇANKAYA / ANKARA-TÜRKİYE

Tel: +90 0312 231 82 43

Faks: +90 0312 231 82 46

<http://ufkunesibilimdergisi.blogspot.com/>

<http://dergipark.gov.tr/uobild>

E-Posta/Email: ufkunesibilimdergisi@gmail.com

İÇİNDEKİLER

İç Kapak	i
Danışma Kurulu ve Bu sayının Hakemleri	ii
Künye	iii
İçindekiler	v
Simge Kılıç	
Ortopedik Engelli Bireylerde Olumsuz Otomatik Düşünceler ile Toplumsal Cinsiyet Rollerindeki İlişki <i>The Relationship Between Negative Automatic Thoughts and Gender Roles in Orthopedically Handicapped Individuals</i>	1-31
Arife Çoban, Rabia Gemalmaz, Büşra Buse Kervan, Yeşil Arslan, Aynur Gök, Oğuzhan Zengin Gençlerin Yaş Ayrımcılığı Deneyimleri: Karabük Üniversitesi Örneği <i>Age Discrimination Experiences of Youth: Karabuk University Example</i>	32-42
Oğuzhan Zengin, Ergün Hasgöl Evde Hasta Bakım Programı Öğrencilerinin Etik Duyarlılıkları ve Hasta Hakları Bilgi Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma <i>A Research on Ethical Sensitivity and Patient Rights Information Levels of Students of Home Patient Care Program</i>	43-53
Nur Açıkgöz, Taner Artan, Aylin Arıcı Huzurevi Çevresinde İkamet Edenlerin Huzurevlerine Bakış Açılarının Değerlendirilmesi: İstanbul Sultangazi Huzurevi Örneği <i>Evaluation of The Perspective of Residents in Nursing Homes: Istanbul Sultangazi Nursing Home Example</i>	54-80
Özgür Altındağ Yoksulluk Üzerine Bir Değerlendirme <i>An Evaluation on Poverty</i>	81-114
Dergi Yayın Kuralları	115-117

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 07.02.2019

Makale Kabul Tarihi: 12.04.2019

ORTOPEDİK ENGELLİ BİREYLERDE OLUMSUZ OTOMATİK DÜŞÜNCELER İLE TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ¹

Simge KILIÇ²

ÖZET

Amaç: Bu araştırmanın amacı, ortopedik engelli bireylerde olumsuz otomatik düşünceler ile toplumsal cinsiyet rolleri algısı arasındaki ilişkiyi incelemek ve toplumsal cinsiyet rollerine yönelik algının olumsuz otomatik düşünceler üzerinde etkisi olup olmadığını araştırmaktır. **Yöntem:** Araştırma ilişkisel tarama modelindedir. Araştırma örneklemini olarak İstanbul'da yaşayan 100 ortopedik engelli birey seçilmiştir. Bu kişiler cinsiyet yönünden homojenlik sağlamak için 50 kadın ve 50 erkek olmak üzere kartopu örnekleme tekniği ile belirlenmiştir. Katılımcılar araştırmaya, gönüllülük esasına göre, çalışma hakkında bilgilendirilip, kabul ettikleri takdirde katılmışlardır. Verilerin toplanmasında, Kişisel Bilgi Formu, Toplumsal Cinsiyet Rollerini Ölçeği ve Otomatik Düşünceler Ölçeği kullanılmıştır. İstatistik analiz teknikleri olarak korelasyon, regresyon ve parametrik fark analiz teknikleri kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde, korelasyon analizi olarak Pearson Korelasyon Testi kullanılmıştır. Fark analizleri olarak ise ikili grupların karşılaştırılmasında T-Test, üç ve daha fazla bağımsız grupların karşılaştırılmasında ise ANOVA ve Post Hoc testlerinden LSD Test kullanılmıştır. **Bulgular:** Toplumsal cinsiyet rollerinden geleneksel cinsiyet rolünün genel olarak kendine yönelik olumsuz otomatik düşünceleri

¹ Bu çalışma yazarın "Ortopedik Engelli Bireylerde Olumsuz Otomatik Düşünceler ile Toplumsal Cinsiyet Rollerini Arasındaki İlişki" isimli Yüksek Lisans tez araştırmasına dayanmaktadır.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye e-posta: simgekilic@stu.aydin.edu.tr

artırdığını göstermiştir. Geleneksel cinsiyet rolü, kendine yönelik olumsuz düşüncelerden özellikle yalnızlığa yönelik düşünceleri artırmaktadır. Kadın cinsiyet rolü ile erkek cinsiyet rolü, olumsuz düşünceler boyutları olan yalnızlığa yönelik, şaşkınlık ve kaçmaya yönelik, ümitsizliğe yönelik ve uyumsuzluğa yönelik düşünceleri azaltmaktadır. Otomatik düşünceler genel olarak yaşa göre farklılaşmaktadır. Otomatik düşünceler ve toplumsal cinsiyet rolleri anne ve babanın öğrenim durumuna ve ailenin gelir düzeyine göre farklılaşmaktadır. Doğuştan engelli olmak ve tüm vücut engel kayıp oranına göre otomatik düşünceler ve toplumsal cinsiyet rollerinde farklılaşma görülmüştür. Sonuç: Araştırma sonucuna göre ortopedik engelli bireylerde olumsuz otomatik düşünceler ile toplumsal cinsiyet rolleri puanları arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Otomatik Düşünceler, Ortopedik Engel

THE RELATIONSHIP BETWEEN NEGATIVE AUTOMATIC THOUGHTS AND GENDER ROLES IN ORTHOPEDICALLY HANDICAPPED INDIVIDUALS

ABSTRACT

Purpose: Automatic thoughts and social gender role perceptions of orthopedically handicapped individuals were researched in this study. It was aimed to determine the effects of social gender role perceptions on automatic thoughts. Method: This research is correlational survey research model. Research was executed with data from 50 male, 50 female orthopedically handicapped individuals living in İstanbul. Participants participated in the research, voluntarily on the merits, if they were informed about the work and accepted. The research data was gathered by means of Sociodemographic Data Form, Social Gender Roles Scale and Automatic Thoughts Scale. Correlation, regression and parametric difference tests were used as statistical analysis techniques. Pearson Correlation Test was used for correlation analysis. In the comparison of two groups, T-Test was used and LSD test from ANOVA and Post Hoc tests was used for the comparison of three and more free groups. Results: Research findings demonstrated that traditional gender as a social gender role have a positive effect on automatic self-thoughts as it increases thoughts on loneliness. Woman and man gender roles on the other side, decreases thoughts on loneliness, helplessness,

confusion and escape and, personal maladjustments. Automatic thoughts in general were found to be differing according to age. Automatic thoughts and social gender roles differ according to parents' educational level, family income level, congenital disability and loss rate of physical disability. Conclusion: According to the results of the survey, it was found that investigate the negative automatic thoughts and meaningful relationship between gender roles in orthopedically handicapped individuals.

Keywords: Social Gender, Automatic Thoughts, Orthopaedical Handicap

GİRİŞ

Yaşadığımız dünyada nüfusun yaklaşık % 15'i yani 1 milyar insan hayatını engelli olarak sürdürmektedir. İnsanların kimi doğuştan engelli olarak hayata gelmekte, kimisi ise sonradan kaza, hastalık vb. nedenlerle geçici veya sürekli olarak engelli olarak hayatını devam ettirmektedir. Tarih boyunca, engelliler toplumlar tarafından utanç kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Yaşadıkları toplumda birçok olumsuz tutum ve davranışla karşılaşan engelliler insan olmanın gereği olan hak ve özgürlüklerden yeterince yararlanamayarak toplumsal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Fırsat eşitliğinden yararlanamayan engelli ve ailesi, fiziki şartların yetersizliğinden eğitim, sağlık gibi en önemli hizmetlere erişememekte, istihdam içinde yeterince yer alamadığından gün geçtikçe yoksullaşmaktadır. Toplumsal dışlanma ile karşı karşıya kalan birey daha yoğun stres, anksiyete ve depresyona maruz kalmaktadır.

Toplumsal açıdan bakıldığında, engelli bireyler için ise yaygın olarak kabul edilen gelişim süreçleri farklılıklar gösterdiği için bu bağlamda toplum tarafından atfedilen rollerde de başarısız olacakları inançları vardır. Engel oranı arttıkça, yardımcı cihaz kullanımı oldukça bu inanç daha da artmaktadır. Özellikle ortopedik engelli bireylerin ulaşım, istihdam, eğitim, sosyalleşme vb. durumlarda problem yaşamaları; ön yargılı toplumun, medyanın aciz bir birey olarak kişileri lanse etmesi sebebiyle bu roller ya hiç yapılamamakta ya da çeşitli zorluklar yaşanmaktadır (Arsoy 2011). Ortopedik engelli bir bireyin evlenmesi, çocuk sahibi olması, cinsel hayatı olması, işyerinde, eğitim hayatında iyi bir statüye ulaşması toplumdaki birçok birey tarafından imkansız gözüyle görülmektedir. Hele bir de kadın olunca ataerkil toplumu getirdiği korumacılık ile kadın evden dışarı çıkarılmamakta, sosyal bir birey olmaktan uzaklaşmaktadır. Ailenin, toplumun ortopedik engelli bireye dayattığı bu rolleri seçememe durumu ise bir süre

sonra engelli birey tarafından da kabul edilmekte ve buna inancı artmaktadır. Bu bağlamda olumsuz ve otomatikçe bağlanan düşünceler üretmektedir (Bayoğlu 2010; Nosek ve Hughes 2003).

Önceki olumsuz olaylar, şema olarak kodlanıp, daha sonra bu olaylara benzeyen olaylar yaşandığı zaman, bu şemalar aktifleşmekte ve olayların yorum şeklini etkilemektedir (Corey, 2008). Otomatik düşünce olayları deneyimlerken ya da yeniden hatırlarken olumsuz duygular hissettiğimizde zihnimizdeki içeriktir. Herhangi bir çabaya gereksinim duymadan, hızla aklımıza gelmelerinden dolayı otomatik denilmiştir (Türkçapar, 2009b: 164).

Alanyazın incelendiğinde ortopedik engellilik ile ilgili yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu çevrenin bireye olan tutumu, engelli bireyin aile, kardeş problemleri, erişebilirlik, istihdam sorunları, toplumdaki yeri gibi bireyin kendisinden ziyade çevresel ve toplum bireyleri gözünde olan konuları, kabul görmeleri gibi konuları ele almaktadır. Ortopedik engelli bireylerin geliştirdiği olumsuz otomatik düşünceler ile ilgili daha önce benlik saygısı, öfke ile olan ilişkisi gibi araştırmalar yapılmıştır. Toplumsal cinsiyet rolleri bakımından ise ataerkil toplumun engelli bireylere dayattığı zorluklar (özellikle kadın engellilere), çevre etkisi ile bireysel rol almada yaşanan sorunlar incelenmiştir. Ancak engelli bireylerde (bütün engel grupları içerisinde) olumsuz otomatik düşünceler ile toplumsal cinsiyet rollerinin ilişkisini inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır.

KAPSAM

Bireyin geliştirdiği olumsuz otomatik düşüncelerin tutum, davranış, toplumda kendine biçtiği rol vb. oluşturan en temel etken olduğu düşünüldüğünde, çalışmada ortopedik engelli bireyin kendisini odak noktası olarak almanın önemli olduğu düşünülmektedir. Bu araştırma ortopedik engelli bireylerin toplumsal cinsiyet rolleri algısı ile otomatik düşünceleri arasındaki ilişkiyi kapsamaktadır.

PROBLEM CÜMLESİ

Son yıllarda ülkemizde hükümet politikaları ile engellilerin yasal ve sosyal haklarına yönelik gelişmeler yaşanmaktadır. Ancak engellilerle ilgili atılan olumlu adımlara

Simge Kılıç

rağmen bu gelişmelerin yeterli düzeyde olmadığı, daha çok yol kat edilmesi gerektiği bilinmektedir. Özellikle ortopedik engellilerin bedensel, zihinsel, ruhsal sıkıntılarının yanı sıra erişilebilirlik sorunları nedeniyle eğitim, sağlık, istihdam vb. konularda olumsuzluk ve zorluklarla karşılaşması bir işi başarma ve hedefe ulaşabilme açısından yetersizlik hissetmelerine, yaşadıkları engellenme ve zorlanma sonucunda yoğun öfke duymasına neden olabilmektedir. Engelli bir birey için en önemli zorluk, toplum içerisinde kendisine “engelli bir kişi” olarak basmakalıp bir anlayışla bakılması ve o şekilde kabul edilmesidir. Bu bakış açısı ile toplum içerisinde aktif olarak cinsiyete dayalı toplumsal rollere katılması yaşanan engeli, sosyal, fiziki sorunlar ve toplum ön yargısı sonucu ya hiç yapılamamakta ya da çeşitli zorluklar yaşanmaktadır. Zaman içerisinde bütün bu durumlar engelli tarafından da kabul edilmekte, olağan ve normalleşen; otomatik düşünceye bağlanan düşünceler haline gelmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri ve otomatik düşünceler ile ilgili ulusal ve uluslararası alanyazı incelendiğinde bu iki konuyu birlikte inceleyen ve engelliler açısından bakan bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bütün bu gerekçelerden yola çıkarak yapılan bu çalışmanın problem cümlesi “Ortopedik engelli bireylerde toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algının, olumsuz otomatik düşünceler üzerinde etkisi var mıdır?” olarak belirlenmiştir.

ARAŞTIRA AMACI

Bu araştırmanın amacı, ortopedik engelli bireylerde olumsuz otomatik düşünceler ile toplumsal cinsiyet rolleri algısı arasındaki ilişkiyi incelemek ve toplumsal cinsiyet rollerine yönelik algının olumsuz otomatik düşünceler üzerinde etkisi olup olmadığını araştırmaktır. Araştırma, otomatik düşünceler, toplumsal cinsiyet rolleri konusundaki diğer araştırmalara katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte olumsuz otomatik düşünceler ve toplumsal cinsiyet rolleri algısının sosyodemografik özelliklere göre farklılaşmasını belirlemek araştırmanın bir diğer hedefidir.

Bu amaçlar doğrultusunda tez araştırması sürecinde aşağıda yer alan alt amaçlara yanıtlar aranmıştır,

1. Ortopedik engelli bireylerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılarının, kendilerine yönelik olumsuz düşünceleri üzerinde etkisi var mıdır?

2. Ortopedik engelli bireylerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılarının, şaşkınlık ve kaçmaya yönelik düşünceleri üzerinde etkisi var mıdır?
3. Ortopedik engelli bireylerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılarının, kişisel uyumsuzluğa yönelik olumsuz düşünceleri üzerinde etkisi var mıdır?
4. Ortopedik engelli bireylerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılarının, yalnızlığa yönelik olumsuz düşünceleri üzerinde etkisi var mıdır?
5. Ortopedik engelli bireylerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılarının, olumsuzluğa yönelik olumsuz düşünceleri üzerinde etkisi var mıdır?
6. Ortopedik engelli bireylerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algıları, sosyo-demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, yaşamın çoğunun geçtiği yer, medeni durum, öğrenim durumu, anne öğrenim durumu, baba öğrenim durumu, ailenin ekonomik durumu, ailenin doğuştan ya da sonradan olması, tüm vücut engel kayıp oranı) göre farklılaşmakta mıdır?
7. Ortopedik engelli bireylerin olumsuz otomatik düşünceleri, sosyo-demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, yaşamın çoğunun geçtiği yer, medeni durum, öğrenim durumu, anne öğrenim durumu, baba öğrenim durumu, ailenin ekonomik durumu, ailenin doğuştan ya da sonradan olması, tüm vücut engel kayıp oranı) göre farklılaşmakta mıdır?

Araştırmanın Hipotezleri

H₁: Toplumsal cinsiyet rollerine yönelik algının yalnızlığa yönelik düşünceler üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₂: Toplumsal cinsiyet rollerine yönelik algının şaşkınlık ve kaçmaya yönelik düşünceler üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₃: Toplumsal cinsiyet rollerine yönelik algının kişisel uyumsuzluğa yönelik düşünceler üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₄: Toplumsal cinsiyet rollerine yönelik algının kendine yönelik olumsuz düşünceler üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₅: Toplumsal cinsiyet rollerine yönelik algının ümitsizliğe yönelik düşünceler üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma Modeli: Bu çalışmanın planında ve araştırma sürecinde genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, seçilmiş bir grubun belirli niteliklerini, özelliklerini ve görüşlerini incelemek için verilerin toplanmasını amaçlayan çalışmaları içeren modeldir. Bu modelde amaç var olan bilgiyi değiştirmek değil, var olanı gözlem sonucunda ortaya çıkarmaktır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2017). İlişkisel tarama modeli, iki yada daha fazla değişkenin kendi arasında birlikte değişmesinin derecesini ortaya koymayı hedefleyen araştırma türüdür (Karasar, 2008).

Evren ve Örneklem: Araştırma evrenini 2017-2018 yıllarında İstanbul'da yaşayan, Türkiye Sakatlar Derneği İstanbul Şubesi üyesi ve 18 yaş üstü 100 ortopedik engelli birey oluşturmuştur. Bu kişiler cinsiyet yönünden homojenlik sağlamak için 50 kadın ve 50 erkek olmak üzere kartopu örnekleme tekniği ile belirlenmiştir. Kartopu örneklem, araştırma devam ederken eklenen katılımcılardan oluşur. Bu teknik özellikle alışılmış biçimde diğerlerini etkileyen kişilerin olduğu alt-kültürlerin örnekleme için kullanılır (Özen, Y., & Gül, A., 2007). Evren ve örneklemin niteliği araştırmacının ortopedik engele sahip olması dolayısıyla engel grubu olarak ortopedik engelli bireylerin seçilmesi ve minimum alt 18 yaş seviyesi olması planlanmıştır. Örneklem basit seçkisiz örnekleme yöntemiyle oluşturulmuştur. Örneklemin kriterlerinin yalnızca bunlar olması kolay ulaşılabilir bir örneklem grubu olmasını sağlamıştır. Basit seçkisiz örnekleme, evren grubundan her bir örnekleme birimine eşit seçilme olasılığı veren yöntemdir (Büyüköztürk vd.; 2017). Katılımcılar araştırmaya, gönüllülük esasına göre, çalışma hakkında bilgilendirilip, kabul ettikleri takdirde katılmışlardır.

Verilerin İstatistiksel Analizi: Araştırma verilerinin analizinde SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 23.00 kullanılmıştır. Verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotları (sayı, yüzde, ortalama, standart sapma) kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Formda 10 madde yer almaktadır. Bu maddeler ile katılımcıların cinsiyet, yaş, yaşamın çoğunun geçtiği yer, medeni durum, öğrenim durumu, anne öğrenim durumu, baba öğrenim durumu, engelin doğuştan ya da sonradan olması durumu, ailenin ekonomik durumu ve tüm vücut engel kayıp oranına ilişkin bilgileri toplanmıştır.

Toplumsal Cinsiyet Rollerı Ölçeği: Zeyneloğlu ve Terzioğlu (2008) tarafından geliştirilen ve bireylerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarını belirleyen ölçek kullanılmıştır. Ölçek, 38 madde ve beş alt boyut içermektedir. Alt boyutları, 'eşitlikçi cinsiyet rolü', 'kadın cinsiyet rolü', 'evlilikte cinsiyet rolü', 'geleneksel cinsiyet rolü', 'erkek cinsiyet rolü'nden oluşmaktadır. Ölçek boyutlarının iç tutarlılık katsayısı 0,72-0,80 arasındadır (Zeyneloğlu ve Terzioğlu, 2008). Mevcut araştırma kapsamında yapılan güvenirlik analizinde ölçek geneli için Cronbach Alfa değerinin 0,85 olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte ölçek faktörlerinden eşitlikçi cinsiyet rolünün güvenirlik değeri 0,82; kadın cinsiyet rolünün 0,88; erkek cinsiyet rolünün 0,81; evlilikte cinsiyet rolünün 0,79 ve geleneksel cinsiyet rolünün 0,80 olduğu belirlenmiştir.

Otomatik Düşünceler Ölçeği: Hollon ve Kendall (1980) tarafından geliştirilen, olumsuz otomatik düşüncelerin ortaya çıkma sıklığını ölçen, 30 soruluk 5'li likert tipi bir öz bildirim ölçeğidir. Ölçeğin Türkiye uyarlaması şahin ve şahin (1992) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin yapılan faktör analizi sonucunda beş faktörden oluştuğu belirlenmiştir. Bu faktörler: kendine yönelik olumsuz düşünceler, şaşkınlık ve kaçmaya yönelik olumsuz düşünceler, kişisel uyumsuzluğa yönelik olumsuz düşünceler, yalnızlığa yönelik olumsuz düşünceler ve ümitsizliğe yönelik olumsuz düşüncelerdir (şahin ve şahin, 1992). Türkçe ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .93 olarak belirlenmiş; her bir ölçek maddesinin madde toplam korelasyonununun 35 ile .69 arasında değiştiği görülmüştür (şahin ve şahin 1992). Mevcut araştırma kapsamında yapılan güvenirlik analizinde ölçek geneline ilişkin Cronbach Alfa katsayısı 0,76 olarak hesaplanmıştır. Ölçek faktörlerinden kendine yönelik olumsuz düşüncelerin güvenirlik değeri 0,70; şaşkınlık ve kaçmaya yönelik düşüncelerin 0,79; kişisel uyumsuzluğa yönelik düşüncelerin 0,72; yalnızlığa yönelik olumsuz düşüncelerin 0,81 ve ümitsizliğe yönelik olumsuz düşüncelerin 0,80 olduğu belirlenmiştir.

ARAşTIRMANININ KISITLARI

Araştırma 2017-2018 yılı ile sınırlandırılmıştır. Araştırma sürecinde İstanbul'da ikamet eden, Türkiye Sakatlar Derneği üyesi birçok bireye ulaşılmış ancak gönüllü olarak beklenen geri dönüşler az olduğu için birey sayısı 100 kişi ile sınırlandırılmıştır. Ağır engelli bireylere dernek çatısı altında ulaşmak mümkün olmamış, bu araştırmaya katılan birinci derecede engelli birey sayısının az olmasına sebep olmuştur.

Simge Kılıç

Katılımcıların online olarak anketleri cevaplaması kısmında bilgisayar kullanım bilgisi eksikliği sebebiyle katılım sayısı beklenenin altında çıkmıştır. Daha önce engelli bireylerde (engelsiz bireylerde de benzer şekilde) olumsuz otomatik düşünceler ile toplumsal cinsiyet rollerinin ilişkisini inceleyen bir çalışmaya literatürde rastlanmamıştır ve bu durum kaynak bulma konusunda kısıtlamalara sebep olmuştur.

BULGULAR

Aşağıda araştırmanın çalışma grubunu oluşturan katılımcıların demografik özellikleri ile araştırma değişkenlerine ait bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubuna İlişkin Özellikler

	Frekans	Yüzde
Cinsiyet		
Erkek	50	50,0
Kadın	50	50,0
Yaş		
29 Yaş ve Altı	40	40,0
30 Yaş ve Üzeri	60	60,0
Yaşamının Çoğunu Geçirdiği Yer		
Kırsal Kesim	41	41,0
Büyükşehir	59	59,0
Medeni Durum		
Evli	37	37,0
Bekar	63	63,0
Ailenin Ekonomik Durumu		
Alt	20	20,0
Orta	68	68,0
Üst	12	12,0
Öğrenim Durumu		
Lise ve Altı	66	66,0
Üniversite ve Üzeri	34	34,0
Baba Öğrenim Durumu		
Lise ve Altı	79	79,0
Üniversite ve Üzeri	21	21,0
Anne Öğrenim Durumu		
Lise ve Altı	90	90,0
Üniversite ve Üzeri	10	10,0
Engel Doğuştan/Sonradan Olma Durumu		
Doğuştan	49	49,0
Sonradan	51	51,0
Tüm Vücut Engel Kayıp Oranı		
0-40	9	9,0
40-60 3.Derece	25	25,0
60-80 2. Derece	37	37,0
80-100 1.Derece	29	29,0

Katılımcıların %50'si kadın, %50'si erkektir. Yaşta, %40'ı 29 yaş altında, %60'ı 30 yaş ve üzerindedir. Katılımcıların yaş ortalaması 33'dür. En küçük katılımcı 18, en büyük katılımcı 60 yaşındadır.

Katılımcıların %41'i yaşamının büyük bir kısmını kırsal kesimde %59'u büyükşehirde geçirmiştir. Evli olanlar %37, bekarlar %63'dür. Ailelerinin ekonomik durumu alt düzeyde olanlar %20, orta düzeyde olanlar %68 ve üst düzeyde olanlar %12'dir. Katılımcıların %66'sı lise düzeyine kadar, %34'ü üniversite ve üst düzeyde öğrenim görmüştür. Babalarının %79'u lise düzeyine kadar, %21'i üniversite ve daha üst düzeyde öğrenim görmüştür. Annelerin %90'ı lise düzeyine kadar, %10'u üniversite ve daha üst düzeyde öğrenim görmüştür. Doğuştan engelli olanların oranı %49, sonradan olanların %51'dir. Tüm vücut engel kayıp oranı 0-40 arasında olanlar %9, 40-60 3.derece olanlar %25, 60-80 2. derece olanlar %37, 80-100 1. derece olanlar %29'luk paya sahiptir.

Hipotezlerin Sınanması

Araştırma hipotezlerinin sınanmasında öncelikli olarak araştırma değişkenleri ve alt boyutları arasında korelasyon analizi ile karşılıklı ilişkilerin varlığı test edilmiş, ardından regresyon analizi ile nedensel ilişkiler sorgulanmıştır.

Korelasyon analizi ile tespit edilen karşılıklı ilişkilerden hareketle araştırma modelimizde bağımlı değişken olarak otomatik düşünceler, bağımsız değişken olarak toplumsal cinsiyet rolleri belirlenmiş ve otomatik düşünceler üzerinde toplumsal cinsiyet değişkeni alt boyutlarının nedensel etkilerini ayrıntılı ortaya koymak amacıyla doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 2. Korelasyon Analizi Tablosu

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1 Kendine Yönelik Olumsuz Düşünceler	1	,935**	,867**	,933**	,952**	,973**	-,675**	-,797**	-,722**	-,716**	-,815**	-,782**
2 Şaşkınlık ve Kaçmaya Yönelik Olumsuz Düşünceler		1	,882**	,928**	,938**	,968**	-,679**	-,763**	-,660**	-,697**	-,818**	-,760**
3 Kişisel Uyumsuzluğa Yönelik Olumsuz Düşünceler			1	,881**	,876**	,929**	-,661**	-,841**	-,702**	-,745**	-,834**	-,798**
4 Yalnızlığa Yönelik Olumsuz Düşünceler				1	,912**	,962**	-,705**	-,822**	-,735**	-,721**	-,839**	-,805**
5 Ümitsizliğe Yönelik Olumsuz Düşünceler					1	,968**	-,722**	-,801**	-,723**	-,738**	-,849**	-,800**
6 OTOMATİK DÜŞÜNCELER						1	-,705**	-,829**	-,727**	-,744**	-,854**	-,811**
7 Eşitlikçi Cinsiyet Rolü							1	,806**	,862**	,815**	,842**	,898**
8 Kadın Cinsiyet Rolü								1	,892**	,924**	,932**	,965**
9 Evlilikte Cinsiyet Rolü									1	,901**	,868**	,946**
10 Geleneksel Cinsiyet Rolü										1	,943**	,968**
11 Erkek Cinsiyet Rolü											1	,970**
12 TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ												1

Tablo 3. Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Yalnızlığa Yönelik Olumsuz Düşünceler Üzerine Etkisi

Bağımsız Değişken	B	T	p	F	Model(p)	R ²
Sabit		14,04	0,000			
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	0,03	0,31	0,756			
Kadın Cinsiyet Rolü	-0,56	-3,47	0,001	61,17	0,000	0,76
Evlilikte Cinsiyet Rolü	-0,17	-1,25	0,214			
Geleneksel Cinsiyet Rolü	0,74	4,16	0,000			
Erkek Cinsiyet Rolü	-0,89	-4,90	0,000			

Toplumsal cinsiyet rolleri ölçeğinin varyansa olan katkısı anlamlıdır ($p=0,000$; $F=61,17$). Toplumsal cinsiyet rolleri ölçeği, yalnızlığa yönelik düşünceler başlığına ait varyansın %76'sını açıklamaktadır. Yani, yalnızlığa yönelik düşüncelerin %76'sını toplumsal cinsiyet rolleri belirlemektedir.

Bağımsız değişkenlerin her biri ayrı ayrı değerlendirilecek olursa; eşitlikçi cinsiyet rolünün yalnızlığa yönelik düşünceler üzerinde belirleyiciliği yoktur ($p_1=,756 >0,05$), kadın cinsiyeti rolünün yalnızlığa yönelik düşünceler üzerinde negatif belirleyici etkisi vardır ($\beta=-0,56$), evlilikte cinsiyet rolünün yalnızlığa yönelik düşünceler üzerinde belirleyiciliği yoktur ($p_3=,214 >0,05$), geleneksel cinsiyet rolünün, yalnızlığa yönelik düşünceler üzerinde pozitif belirleyici etkisi vardır ($\beta=0,74$), erkek cinsiyet rolünün yalnızlığa yönelik düşünceler üzerinde negatif belirleyici etkisi vardır ($\beta=-0,89$).

Tablo 4. Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Şaşkınlık ve Kaçmaya Yönelik Düşünceler Üzerine Etkisi

Bağımsız Değişken	B	t	p	F	Model(p)	R ²
Sabit		11,48	0,000			
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	-0,09	-0,77	0,440			
Kadın Cinsiyet Rolü	-0,38	-2,04	0,044	41,63	0,000	0,69
Evlilikte Cinsiyet Rolü	0,14	0,88	0,380			
Geleneksel Cinsiyet Rolü	0,32	1,60	0,113			
Erkek Cinsiyet Rolü	-0,81	-3,91	0,000			

Toplumsal cinsiyet rolleri ölçeğinin varyansa olan katkısı anlamlıdır ($p=0,000$; $F=41,63$). Toplumsal cinsiyet rolleri ölçeği, şaşkınlık ve kaçmaya yönelik düşünceler başlığına ait varyansın %69'unu açıklamaktadır. Yani, şaşkınlık ve kaçmaya yönelik düşüncelerin %69'unu toplumsal cinsiyet rolleri belirlemektedir.

Simge Kılıç

Bağımsız değişkenlerin her biri ayrı ayrı değerlendirilecek olursa; eşitlikçi cinsiyet rolünün şaşkınlık ve kaçmaya yönelik düşünceler üzerinde belirleyiciliği yoktur ($p_1=,440 >0,05$), kadın cinsiyeti rolünün, şaşkınlık ve kaçmaya yönelik düşünceler üzerinde negatif belirleyici etkisi vardır ($\beta=-0,38$), evlilikte cinsiyet rolünün şaşkınlık ve kaçmaya yönelik düşünceler üzerinde belirleyiciliği yoktur ($p_3=,380 >0,05$), geleneksel cinsiyet rolünün, şaşkınlık ve kaçmaya yönelik düşünceler üzerinde belirleyici etkisi yoktur ($p_4=,113 >0,05$), erkek cinsiyet rolünün şaşkınlık ve kaçmaya yönelik düşünceler üzerinde negatif belirleyici etkisi vardır ($\beta=-0,81$).

Tablo 5. Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Kişisel Uyumsuzluğa Yönelik Düşünceler Üzerine Etkisi

Bağımsız Değişken	B	t	p	F	Model(p)	R ²
Sabit		12,67	0,000			
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	0,06	0,55	0,582			
Kadın Cinsiyet Rolü	-0,83	-5,17	0,000	61,18	0,000	0,76
Evlilikte Cinsiyet Rolü	0,14	1,01	0,313			
Geleneksel Cinsiyet Rolü	0,19	1,07	0,284			
Erkek Cinsiyet Rolü	-0,41	-2,26	0,026			

Toplumsal cinsiyet rolleri ölçeğinin varyansa olan katkısı anlamlıdır ($p=0,000$; $F=61,18$). Toplumsal cinsiyet rolleri ölçeği, kişisel uyumsuzluğa yönelik düşünceler başlığına ait varyansın %76'sını açıklamaktadır. Yani, kişisel uyumsuzluğa yönelik düşüncelerin %76'sını toplumsal cinsiyet rolleri belirlemektedir.

Bağımsız değişkenlerin her biri ayrı ayrı değerlendirilecek olursa; eşitlikçi cinsiyet rolünün kişisel uyumsuzluğa yönelik düşünceler üzerinde belirleyiciliği yoktur ($p_1=,582 >0,05$), kadın cinsiyeti rolünün, kişisel uyumsuzluğa yönelik düşünceler üzerinde negatif belirleyici etkisi vardır ($\beta=-0,83$), evlilikte cinsiyet rolünün kişisel uyumsuzluğa yönelik düşünceler üzerinde belirleyiciliği yoktur ($p_3=,313 >0,05$), geleneksel cinsiyet rolünün, kişisel uyumsuzluğa yönelik düşünceler üzerinde belirleyici etkisi yoktur ($p_4=,284 >0,05$), erkek cinsiyet rolünün kişisel uyumsuzluğa yönelik düşünceler üzerinde negatif belirleyici etkisi vardır ($\beta=-0,41$).

Tablo 6. Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Kendine Yönelik Olumsuz Düşünceler Üzerine Etkisi

Bağımsız Değişken	B	t	p	F	Model(p)	R ²
Sabit		11,57	0,000			
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	0,07	0,56	0,571			
Kadın Cinsiyet Rolü	-0,48	-2,66	0,009	44,29	0,000	0,70
Evlilikte Cinsiyet Rolü	-0,19	-1,20	0,232			
Geleneksel Cinsiyet Rolü	0,41	2,07	0,041			
Erkek Cinsiyet Rolü	-0,64	-3,16	0,002			

Toplumsal cinsiyet rolleri ölçeğinin varyansa olan katkısı anlamlıdır ($p=0,000$; $F=44,29$). Toplumsal cinsiyet rolleri ölçeği, kendine yönelik olumsuz düşünceler başlığına ait varyansın %70'ini açıklamaktadır. Yani, kendine yönelik olumsuz düşüncelerin %70'ini toplumsal cinsiyet rolleri belirlemektedir.

Bağımsız değişkenlerin her biri ayrı ayrı değerlendirilecek olursa; eşitlikçi cinsiyet rolünün kendine yönelik olumsuz düşünceler üzerinde belirleyiciliği yoktur ($p_1=,571 > 0,05$), kadın cinsiyeti rolünün, kendine yönelik olumsuz düşünceler üzerinde negatif belirleyici etkisi vardır ($\beta=-0,48$), evlilikte cinsiyet rolünün kendine yönelik olumsuz düşünceler üzerinde belirleyiciliği yoktur ($p_3=,232 > 0,05$), geleneksel cinsiyet rolünün, kendine yönelik olumsuz düşünceler üzerinde pozitif belirleyici etkisi vardır ($\beta=0,41$), erkek cinsiyet rolünün kendine yönelik olumsuz düşünceler üzerinde negatif belirleyici etkisi vardır ($\beta=-0,64$).

Tablo 7. Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Ümitsizliğe Yönelik Olumsuz Düşünceler Üzerine Etkisi

Bağımsız Değişken	B	t	p	F	Model(p)	R ²
Sabit		12,81	0,000			
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	-0,11	-0,97	0,332			
Kadın Cinsiyet Rolü	-0,38	-2,26	0,026	53,43	0,000	0,74
Evlilikte Cinsiyet Rolü	-0,00	-0,01	0,985			
Geleneksel Cinsiyet Rolü	0,17	0,92	0,359			
Erkek Cinsiyet Rolü	-0,55	-2,92	0,004			

Toplumsal cinsiyet rolleri ölçeğinin varyansa olan katkısı anlamlıdır ($p=0,000$; $F=53,43$). Toplumsal cinsiyet rolleri ölçeği, ümitsizliğe yönelik düşünceler başlığına ait

Simge Kılıç

varyansın %74'ünü açıklamaktadır. Yani, ümitsizliğe yönelik düşüncelerin %74'ünü toplumsal cinsiyet rolleri belirlemektedir.

Bağımsız değişkenlerin her biri ayrı ayrı değerlendirilecek olursa; eşitlikçi cinsiyet rolünün ümitsizliğe yönelik düşünceler üzerinde belirleyiciliği yoktur ($p_1=,332 >0,05$), kadın cinsiyeti rolünün, ümitsizliğe yönelik düşünceler üzerinde negatif belirleyici etkisi vardır ($\beta=-0,38$), evlilikte cinsiyet rolünün ümitsizliğe yönelik düşünceler üzerinde belirleyiciliği yoktur ($p_3=,985 >0,05$), geleneksel cinsiyet rolünün, ümitsizliğe yönelik düşünceler üzerinde belirleyici etkisi yoktur ($p_4=,359 >0,05$), erkek cinsiyet rolünün ümitsizliğe yönelik düşünceler üzerinde negatif belirleyici etkisi vardır ($\beta=-0,55$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre toplumsal cinsiyet rollerine yönelik algının engelli bireylerin kendine yönelik olumsuz düşünceleri üzerinde anlamlı etkisi vardır. Araştırma bulgularımız, toplumsal cinsiyet rollerinin %70 gibi yüksek bir oranla kendine yönelik olumsuz düşüncelerin önemli bir belirleyicisi olduğunu göstermektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri alt boyutlarının kendine yönelik olumsuz düşünceler üzerindeki belirleyicilikleri incelendiğinde, eşitlikçi cinsiyet rolünün kendine yönelik olumsuz düşünceler üzerinde belirleyiciliği etkisi olmadığı, kadın cinsiyeti rolünün, kendine yönelik olumsuz düşünceler üzerinde negatif belirleyici etkisi olduğu, evlilikte cinsiyet rolünün kendine yönelik olumsuz düşünceler üzerinde belirleyiciliği olmadığı, geleneksel cinsiyet rolünün, kendine yönelik olumsuz düşünceler üzerinde pozitif belirleyici etkisi olduğu ve erkek cinsiyet rolünün kendine yönelik olumsuz düşünceler üzerinde negatif belirleyici etkisi olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak engelli bireylerin kadın cinsiyet rolü ve erkek cinsiyet rolüne ilişkin algılarının onların kendilerine yönelik olumsuz düşüncelerini azalttığı, geleneksel cinsiyet rollerinin ise artırdığı söylenebilir. Ülkemiz özelinde geleneksel cinsiyet rolü değerlendirildiğinde kadınların ev dışındaki aktif yaşama katılımının engellenmesi ya da kadın işgücüne katıldığında bile onu "iki vardiya (hem işte hem evde)" çalışan bir birey konumuna sokulmasının ön planda olduğu görülmektedir (Zeyneloğlu ve Terzioğlu, 2011). Engelli bireylerde de engel durumlarına bağlı olarak yaşadıkları bağımsızlık kaybı onların öz yeterlilik algısının düşmesine sebebiyet verirken, bireyin kendine yönelik olumsuz düşünceler geliştirmesine neden olması (Bitner ve ark. 2010) ile birlikte bir de toplum

tarafından dayatılan geleneksel cinsiyet rollerinin eklenmesine bağılı olarak engelli bireylerin kendilerine yönelik olumsuz düşüncelerini artırması beklenen bir durumdur. Eğer kadın ve erkek rollerinin doğru kurgulandığı bir toplumsal anlayış ortaya çıkarsa engelli bireyin kendine yönelik olumsuz düşüncelerinde azalma olması, en azından cinsiyet değişkeninden bağımsız düşünceler geliştirmesi beklenmelidir (Jangra ve ark., 2007).

Literatürde engelli bireylerde toplumsal cinsiyet rolleri ile kişinin kendine yönelik olumsuz düşüncelerini araştıran herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Konu ile alakalı olarak Yumuşak (2004) araştırmasında görme ve engelli ergenlerin özsaygı düzeyleri ile kendilerine yönelik tutumları algılaması arasındaki ilişkiyi değerlendirmiştir. 12-19 yaşları arasında 36 görme ve 30 ortopedik engelli olmak üzere 66 kişinin dahil edildiği çalışmada toplumun davranışlarının olumsuz olmasına bağılı olarak engelli bireyin özsaygısının da azaldığı görülmüştür. Bizim araştırmamız açısından çalışmanın bu sonucu değerlendirilecek olursak; toplum tarafından dayatılan cinsiyet rolünün bireyin algıladığı bir toplumsal olumsuzluk olduğu ve bunun kendisine olan yeterlilik ya da özsaygı düzeyini düşürmekle birlikte olumsuz düşünceler geliştirmesine neden olduğu savunulabilir. Bizim örneklemimizden farklı olarak Erdwins ve arkadaşları (1980) tarafından yapılan çalışmada cinsiyet rolü ve bireyin kendisine yönelik algısı arasındaki ilişki araştırılmıştır. 300 yetişkinin katılımı ile gerçekleştirilen çalışmada kendisini düşük düzeyde maskülen tanımlayan erkeklerin ve düşük düzeyde feminen tanımlayan kadınların kendilerine yönelik olumsuz düşüncelerinin daha fazla olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin kendine yönelik düşüncelerinde cinsiyet rollerinin etkisinin araştırıldığı bir diğer çalışmada Wolter ve Hannover (2015), 113 öğrencinin matematik başarıları değerlendirilmiştir. Araştırmada kendini feminen tanımlayan kız ve kendisini maskülen tanımlayan erkek öğrencilerin matematik dersine ilişkin kendilerinin başarılarını değerlendirmesinin yüksek olduğu görülmüştür. Bununla birlikte cinsiyet rolü yönünden net sınırlar belirleyemeyen öğrencilerde olumsuz algıların geliştiği belirlenmiştir. Literatürdeki geçmiş araştırmaların bulguları değerlendirildiğinde, kadın ve erkek rolünün kendine yönelik olumsuz düşünceleri azaltması ve geleneksel cinsiyet rolünün artırması sonucumuzun literatür ile paralellik gösterdiği söylenebilir.

Araştırmamızdan elde edilen bir diğer bulguya göre toplumsal cinsiyet rolleri, şaşkınlık ve kaçmaya yönelik düşüncelerin %69 gibi yüksek bir oranla önemli bir belirleyicisidir.

Simge Kılıç

Toplumsal cinsiyet rolleri alt boyutlarının şaşkınlık ve kaçmaya yönelik düşünceler üzerindeki belirleyicilikleri incelendiğinde, eşitlikçi cinsiyet rolünün şaşkınlık ve kaçmaya yönelik düşünceler üzerinde belirleyiciliği etkisi olmadığı, kadın cinsiyeti rolünün, şaşkınlık ve kaçmaya yönelik düşünceler üzerinde negatif belirleyici etkisi olduğu, evlilikte cinsiyet rolünün şaşkınlık ve kaçmaya yönelik düşünceler üzerinde belirleyiciliği olmadığı, geleneksel cinsiyet rolünün, şaşkınlık ve kaçmaya yönelik düşünceler üzerinde belirleyici etkisi olmadığı ve erkek cinsiyet rolünün şaşkınlık ve kaçmaya yönelik düşünceler üzerinde negatif belirleyici etkisi olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre kadın ve erkek cinsiyet rolünün engelli bireylerin şaşkınlık ve kaçmaya yönelik düşüncelerini azaltmaktadır. Engelli bireylerin mevcut engel durumlarına bağlı olarak sahip oldukları dezavantajlar doğru yönetilmediği ve özellikle sosyal çevre tarafından bu durumun gerçekte bir dezavantajlar olduğu, engelliliğin bireyin birçok konuda yetersizliğini doğurduğu düşüncesi dayatıldığı taktirde bireyin kendine ve içinde bulunduğu duruma yönelik olumsuz düşünceler geliştirmesi, psikolojik iyi oluşunda bozulmalar yaşanması ve hayata ilişkin tüm detaylardan kaçmaya çalışması beklenmektedir (Maag ve Behrens, 1989). Bu noktada engelli bireyin algıladığı toplumsal cinsiyet rolünün kadın ve erkek rolleri için ayrı ayrı geleneksellikten ve baskıdan uzaklaşması, bireyin genel yeterliliğini artırıcı şekilde biçimlenmesi çerçevesinde kişilerin şaşkınlık ve kaçmaya yönelik düşüncelerini azaltması beklenen bir durumdur.

Whiteneck ve arkadaşları (2004) omurilik yaralanması geçiren ve bu nedenle fiziksel engele sahip olan bireylerde yaşam kalitesi ve yaşama ilişkin rollere katılım ile çevresel faktörler arasındaki ilişki araştırılmıştır. 2000-2002 yılları arasında operasyon geçiren toplam 2726 hasta ile çalışılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ulaşım, evdeki bakım hizmetleri, çevre tarafından önemsenme ve toplumsal role ilişkin görüşlerin kişilerin yaşam kalitesini azalttığı belirlenmiştir. Azalan yaşam kalitesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkmaya başlayan psikolojik semptomlar çerçevesinde bu bireylerin hayattaki rollerinden ve içinde buldukları çevreden kaçmaya yönelik düşünceler geliştirdiği belirtilmiştir. Araştırma örneğimizden farklı olarak yetişkin erkekler ile yapılan bir diğer çalışmada Sharpe ve Heppner (1991) cinsiyet rolleri, cinsiyet rolleri çatışması ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. 190 yetişkin erkeğin katıldığı araştırmada, erkeklerin maskülenlik düzeylerinin benlik saygısı ve psikolojik iyi oluşlarını artırdığı, depresyonu azalttığı; cinsiyet rolüne ilişkin

çatışmaların ise psikolojik iyi oluş ve benlik saygısını azaltırken, depresyonu azalttığı belirlenmiştir. Bununla birlikte maskülenliğe bağlı olarak artan sosyal samimiyet ve hoşnutluk düzeyi dikkate alındığında bu çalışmada erkek katılımcıların erkek cinsiyet rolündeki artışın, onların şaşkınlık ve kaçmaya yönelik düşüncelerini azalttığı ve araştırma bulgumuzun literatür ile örtüştüğü savunulabilir.

Araştırmamızın bir diğer sonucuna göre olumsuz otomatik düşünceler faktörlerinden kişisel uyumsuzluğa yönelik düşünceler üzerinde toplumsal cinsiyet rollerinin anlamlı bir etkisi vardır. Buna göre, toplumsal cinsiyet rolleri kişisel uyumsuzluğa yönelik düşüncelerin %76 gibi yüksek bir oranla önemli bir belirleyicisidir. Toplumsal cinsiyet rolleri alt boyutlarının kişisel uyumsuzluğa yönelik düşünceler üzerindeki belirleyicilikleri incelendiğinde, eşitlikçi cinsiyet rolünün kişisel uyumsuzluğa yönelik düşünceler üzerinde belirleyiciliği etkisi olmadığı, kadın cinsiyeti rolünün, kişisel uyumsuzluğa yönelik düşünceler üzerinde negatif belirleyici etkisi olduğu, evlilikte cinsiyet rolünün kişisel uyumsuzluğa yönelik düşünceler üzerinde belirleyiciliği olmadığı, geleneksel cinsiyet rolünün, kişisel uyumsuzluğa yönelik düşünceler üzerinde belirleyici etkisi olmadığı ve erkek cinsiyet rolünün kişisel uyumsuzluğa yönelik düşünceler üzerinde negatif belirleyici etkisi olduğu görülmektedir. Buna göre engelli bireylerde kadın ve erkek cinsiyet rolüne ilişkin algılar bireyin algıladığı kişisel uyumsuzluğu azaltmaktadır. Segui ve arkadaşları (2008)'na göre, engelli bireyler, engelliliğinin türü ve derecesiyle doğrudan ilgili bir dizi bozukluk yaşamaktadır. Bu bozukluklar yorgunluk, depresyon, düşük benlik saygısı ve kişilerarası tatminsizliktir. Her bireyin kendi arzularını, isteklerini, umutlarını, hislerini, vb. yollarını gerçekleştirme biçimi, onların ruh sağlığında önemli bir özellik oluşturur; ev, aile, iş, okul, arkadaşlıklar vb. gibi yaşamlarının farklı bağlamlarında nasıl ortaya çıktığıyla yakından ilişkilidir. Kişinin günlük yaşamına adapte olmaması durumunda, akıl sağlığı olumsuz etkilenecek, günlük yaşamına müdahale etmeye başlar (Echeburúa ve ark., 2000). Bu noktada engelli bireylerde varlığı ortaya koyulan kişisel uyumsuzluğa yönelik düşüncelerin, toplumda doğru tanımlanan ve cinsiyetler arasında eşitliği temel alan rollere bağlı olarak azalması beklenmektedir.

Konu hakkında literatürde yer alan araştırmalar incelendiğinde engelli bireyler arasında toplumsal cinsiyet rollerinin kişisel uyumsuzluğa yönelik düşünceler üzerindeki etkisini inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Örneklemimizden farklı olarak Lurye ve arkadaşları (2008), cinsiyet kimliği ve kişisel uyum arasındaki ilişkiyi araştırmıştır.

İki basamakta gerçekleştirilen çalışmanın birinci basamağına 95, ikinci basamağına ise 59 öğrenci dahil edilmiş ve bu öğrenciler ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonucuna bağlı olarak kız öğrencilerin kadın cinsiyet rolüne yönelik algısı ve erkek öğrencilerin erkek cinsiyetine yönelik algısının artmasına bağlı olarak kişisel uyum düzeyi de yükselmektedir. Burris ve arkadaşları (1996) tarafından yapılan bir diğer çalışmada da 180 erkek ve 185 kadın olmak üzere toplam 365 üniversite öğrencisinde kişisel uyumsuzluk ile birey cinsiyet rolü ve grup cinsiyet rolü arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmada kadınlarda feminenlik, erkeklerde ise maskülenlik artışına bağlı olarak kişisel uyumsuzluğun azaldığı belirlenmiştir. Tüm bu sonuçlar araştırma bulgularımızın literatür ile uyumlu olduğunu göstermektedir.

Engelli bireylerin yalnızlığa yönelik düşüncelerinde de diğer olumsuz otomatik düşünceler faktörlerinde olduğu gibi toplumsal cinsiyet rollerinin anlamlı etkisi bulunmaktadır. Buna göre toplumsal cinsiyet rolleri yalnızlığa yönelik düşüncelerin %76'sını açıklamaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri alt boyutlarının yalnızlığa yönelik düşünceler üzerindeki belirleyicilikleri incelendiğinde, eşitlikçi cinsiyet rolünün yalnızlığa yönelik düşünceler üzerinde belirleyiciliği etkisi olmadığı, kadın cinsiyeti rolünün, yalnızlığa yönelik düşünceler üzerinde negatif belirleyici etkisi olduğu, evlilikte cinsiyet rolünün yalnızlığa yönelik düşünceler üzerinde belirleyiciliği olmadığı, geleneksel cinsiyet rolünün, yalnızlığa yönelik düşünceler üzerinde pozitif belirleyici etkisi olduğu ve erkek cinsiyet rolünün yalnızlığa yönelik düşünceler üzerinde negatif belirleyici etkisi olduğu görülmektedir. Buna göre erkek cinsiyet rolü ve kadın cinsiyet rolü yalnızlık düzeyini azaltırken, geleneksel cinsiyet rolü yalnızlığa ilişkin algıyı artırmaktadır.

Yalnızlık, bireyin sosyal ilişkilerinin beklendiği gibi olmadığını algılanması ve aidiyet duygusunun bir sonucu olarak gelişmesidir (Arkar 2004). Yalnızlık, sebep ve semptomlara göre farklı isimlerle tanımlanır. Weiss, yalnızlığı duygusal ve sosyal yalnızlık olarak teoride ayırır ve duygusal yalnızlığın aile, özel bir arkadaş ve ilişkilerle ilişkili olduğunu belirtirken, sosyal yalnızlık sosyal ortamdaki arkadaşlıklar ile bağlantılıdır (Beck 1961). Tüm insanların hayattaki diğer insanlarla iletişim kurması ve etkileşimde bulunması gerekir. Sosyal ilişkilerin yokluğundan kaynaklanan yalnızlık, bireylerde çok fazla zihinsel bozukluğa neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, engelli bireylerde yalnızlığın daha sık gerçekleşmesi beklenmektedir (Horowitz ve arkadaşları, 2003). Bu noktada gelenekselleşmiş cinsiyet rollerine bağlı olarak özellikle

kadın engellilerin toplumsal rollerdeki yeterlilik düzeyinin düşük olarak görülmesi onların daha fazla yalnızlığa itilmesine neden olacaktır. Yang (2008) tarafından yapılan bir araştırmada cinsiyet ve cinsiyet rollerinin yalnızlık üzerindeki etkisi araştırılmıştır. 76 kadın ve 44 erkeğin katıldığı araştırmada erkeklerin kadınlara göre daha yalnız olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada erkek cinsiyet rolünün yalnızlık düzeyi üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı görülürken, kadınlarda feminenliğin yalnızlık düzeyini azalttığı belirlenmiştir. Wittenberg (1987) ise araştırmasında erkeklerde erkekliğin sosyal yalnızlık ile negatif ilişkili olduğunu, ancak hem erkeklik hem de kadınlığın duygusal yalnızlık ile negatif korelasyon gösterdiğini; kadınlarda erkeklik, sosyal yalnızlık ve duygusal yalnızlık ile negatif korelasyon eğiliminde olan kadınlık ile negatif ilişkili bulunmuştur. Bu sonuçlar genellikle yukarıdaki çıkarımları desteklemektedir. Johnson ve arkadaşları (2006) tarafından yapılan bir çalışma daha yüksek erkeklik düzeyinin daha derin yalnızlık duyguları ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Genel olarak, çalışmalar hem erkek hem de dişil özelliklere sahip olan androjen bireylerin diğer bireylere göre daha az yalnız olduklarını göstermiştir (Avery, 1982; Berg ve Peplau, 1982; Rotenberg, 1997). Jones ve arkadaşları (1990) ayrıca farklılaşmamış bireylerin en yalnız olduğunu bulmuşlardır. Bu yönü ile araştırma bulgumuzun literatür ile uyumluluk gösterdiği söylenebilir.

Araştırmamızın bir diğer bulgusuna göre ümitsizliğe yönelik düşüncelerin toplumsal cinsiyet rolleri üzerinde anlamlı bir etkisi vardır. Buna göre toplumsal cinsiyet rolleri, ümitsizliğe yönelik düşüncelerin %74 gibi yüksek bir oranla önemli bir belirleyicisi olduğunu göstermektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri alt boyutlarının ümitsizliğe yönelik düşünceler üzerindeki belirleyicilikleri incelendiğinde, eşitlikçi cinsiyet rolünün ümitsizliğe yönelik düşünceler üzerinde belirleyiciliği etkisi olmadığı, kadın cinsiyeti rolünün, ümitsizliğe yönelik düşünceler üzerinde negatif belirleyici etkisi olduğu, evlilikte cinsiyet rolünün ümitsizliğe yönelik düşünceler üzerinde belirleyiciliği olmadığı, geleneksel cinsiyet rolünün, ümitsizliğe yönelik düşünceler üzerinde belirleyici etkisi olmadığı ve erkek cinsiyet rolünün ümitsizliğe yönelik düşünceler üzerinde negatif belirleyici etkisi olduğu görülmektedir. Buna göre engelli bireylerde ümitsizliğe yönelik düşünceler kadın cinsiyet rolü ve erkek cinsiyet rolü tarafından azaltılmaktadır. Wilgosh (1984)'e göre özellikle öğrenme güçlüğü çeken kişilerde öğrenilmiş bir çaresizlik/ümitsizlik söz konusudur. Bu bireyler en baştan başarısız olacağı düşüncesi ile öğrenilmiş bir çaresizliğe sürüklenmektedir. Engelli bireylerde bu şekilde öğrenilmiş

çaresizliğin oluşmasının engellenmesinin doğru kurgulanmış kadın ve erkek cinsiyet rolleri ile sağlanabileceği araştırmamız tarafından ortaya koyulmuştur.

Literatürde engelli bireyler üzerinde toplumsal cinsiyet rollerinin ümitsizliğe yönelik düşünceler ile etkisini araştıran herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Ancak araştırma bulgularımızı destekler nitelikte farklı örneklemeler ile yapılmış araştırmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan Baucom (1983), 280 kadın lisans öğrencisi ile cinsiyet rolüne yönelik algılarını ümitsizlik düzeyi üzerindeki etkisini araştırmıştır. Araştırmada grup içerisinde karar alma mekanizmasında ümitli ve ümitsiz durumlar karşısında cinsiyet rollerinin tepkisi ölçülmüştür. Buna göre maskülen rolü düşük ve yüksek olan öğrencilerin hem ümitli hem de ümitsiz durumlarda sorumluluk aldığı görülmüştür. Feminen role sahip öğrencilerin ise sadece ümitli olduğunu düşündükleri durumlarda sorumluluk aldıkları belirlenmiştir. Bu durum kadınlarda feminenliğin ümitsizliği azalttığı şeklinde yorumlanmıştır. Bir diğer çalışmada Baucom ve Danker-Brown (1979), kadınlarda depresyon insidansının daha yüksek olduğunu açıklamaya çalışarak, cinsiyet rollerinin çaresizlik ve depresyon üzerindeki etkisini araştırmıştır. Depresyonun etiolojisinde cinsiyet rollerinin önemli bir faktör olduğunu; erkeksi ve kadınsı cinsellik taşıyan kişilerin çaresizliğin gelişimine özellikle duyarlı olduğunu bulmuşlardır. Baucom ve Danker-Brown, erkeksi cinselliğe sahip kişilerin kontrol ve başarıya daha fazla önem verdiklerini ve bu nedenle yaşamdaki olası çaresizlik durumlarını önleyebildiklerini ortaya atmıştır. Harvey ve Harvey (1995), öğrenilmiş çaresizliğin irksal ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinde ortak bir faktör olduğunu bulmuşlardır. Onlar öğrenilmiş umutlu olma olarak adlandırılan ve temelde öğrenilmiş çaresizliğin tersi olan bir kavram önermişlerdir. Öğrenilmiş umutlu olmanın, problem çözme becerilerini etkin bir şekilde öğrenme ve kullanma süreci ve farklı öğrenme deneyimleri sırasında pozitif kontrol uygulama süreci olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca, umutlu olmanın güçlendirmeye bağlı olduğunu ve bu nedenle psikolojik müdahalelerin planlanmasında önemli olduğunu bulmuşlardır. Tüm bu araştırma sonuçları değerlendirildiğinde, araştırma bulgumuzun literatür ile örtüştüğü düşünülmektedir.

Araştırmamız kapsamında engelli bireylerin sosyo-demografik özelliklerine göre toplumsal cinsiyet rolleri algılarının ve olumsuz otomatik düşüncelerinin değişimi değerlendirilmiştir. T-Test ve ANOVA ile yapılan analizler kapsamında toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algının ve olumsuz otomatik düşüncelerin cinsiyete göre

farklılaşmadığı belirlenmiştir. Yıldız (2017) ergenler ile yaptığı araştırmasında olumsuz otomatik düşüncelerin cinsiyete göre farklılaşmadığını tespit etmiştir. Araştırma bulgularımızdan farklı olarak Aylaz ve arkadaşları (2014), toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algının kadın öğrencilerde erkeklerden daha yüksek olduğunu tespit etmiştir.

Yaş değişkeni açısından yapılan değerlendirmelerde, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algının yaşa göre değişmediği; ancak olumsuz otomatik düşüncelerin tüm faktörlerinin yaşa göre farklılaştığı belirlenmiştir. Buna göre genel olarak, 29 yaş ve altındaki genç engelli grubunun otomatik düşüncelerinin 30 yaş ve üzerindeki gruba oranla daha yüksek olduğu görülmüştür. 29 yaş ve altındakilerin kendine yönelik olumsuz düşünceleri, şaşkınlık ve kaçma düşüncesi, kişisel uyumsuzluğa yönelik düşünceleri, yalnızlığa yönelik olumsuz düşünceleri, ümitsizliğe yönelik olumsuz düşünceleri 30 yaş ve üzerinelere göre yüksektir. Konu hakkında literatürde yapılan çalışmalarda engelli bireyler özelinde olumsuz otomatik düşüncelerin yaşa göre farklılaşmasını değerlendiren herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Ancak farklı örneklerde otomatik düşüncelerin yaşa göre değişimini inceleyen araştırmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan Nobre ve Pinto-Gouveia (2008), yetişkin bireyler üzerinde yaptığı araştırmasında, ilerleyen yaşa bağlı olarak olumsuz otomatik düşüncelerin azaldığını bulmuştur. Mitchell ve arkadaşları (2013) tarafından yetişkinler ile yapılan bir diğer çalışmada da benzer şekilde artan yaşa bağlı olarak olumsuz otomatik düşüncelerin azaldığı görülmüştür. Tüm bu araştırma sonuçları değerlendirildiğinde, araştırma bulgumuzun literatür ile örtüştüğü düşünülmektedir. Engelli bireylerin ilerleyen yaşına bağlı olarak hayata ve kendilerine karşı yeterlilik algılarının artması ve engellilik durumuna alışarak, bunu olağan görmesinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Araştırma bulguları, hem toplumsal cinsiyet rolüne yönelik algının hem de olumsuz otomatik düşüncelerin engelli bireylerin yaşamlarının çoğunu geçirdiği yere bağlı olarak değiştiğini göstermiştir. Genel olarak, yaşamının çoğunu kırsal kesimde geçirenlerin toplumsal cinsiyet rollerine algılarının ve olumsuz otomatik düşüncelerinin büyükşehirlerde geçirenlerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin daha geleneksel koşullarda bulunması ve toplumsal cinsiyet rollerinde büyükşehirdeki insanlardan daha yüksek duyarlılığa sahip olması beklenen bir durumdur. Bununla birlikte büyükşehirlerde toplumsal gelişmişliğin bir göstergesi olarak engelli bireyler için özel koşulların sağlanması, onların topluma daha iyi entegre olmasını sağlamaktadır. Bu noktada büyükşehirlerde yaşayan engelli bireylerin yaşam

Simge Kılıç

kalitelerinin yüksek olması ve buna bağılı olarak da olumsuz otomatik düşüncelerinin düşük olması beklenmelidir.

Araştırma bulgularımıza göre bekar engelli bireylerin şaşkınlık ve kaçmaya yönelik düşünceleri, bekar bireylerde evli olanlara göre anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Fakat kendine yönelik olumsuz düşünceler, kişisel uyumsuzluğa yönelik düşünceler, yalnızlığa yönelik olumsuz düşünceler, ümitsizliğe yönelik olumsuz düşünceler ve bir bütün olarak otomatik düşüncelerin engelli bireyin medeni durumuna göre farklılaşmadığı görülmüştür. Bu noktada evliliğin bağlayıcı rolünün kaçmaya yönelik düşünceleri engellemede etkin rol oynadığı düşünülmektedir. Aysan ve Bozkurt (2004) tarafından yapılan araştırmada da benzer şekilde bekar katılımcıların olumsuz otomatik düşüncelerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Öğrenim durumu açısından yaptığımız değerlendirmelerde, hem toplumsal cinsiyet rollerine yönelik algının hem de olumsuz otomatik düşüncelerin lise ve altı ile üniversite ve üzeri eğitim düzeyleri arasında farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Buna göre üniversite ve üzeri eğitim düzeyine sahip olan engelli bireylerde toplumsal cinsiyet rollerine yönelik algı daha yüksek iken, olumsuz otomatik düşünceler daha düşüktür. Eğitim seviyesine bağılı olarak toplumsal sorunlara ilişkin farkındalık düzeyinin artmasının cinsiyet rollerine ilişkin duyarlılığı artırdığı düşünülmektedir. Bununla birlikte eğitim seviyesindeki artışa paralel olarak olumsuz otomatik düşüncelerdeki azalma, eğitilmiş engelli bireylerin kendilerine ve hayata ilişkin düşüncelerinin daha olumlu olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde Erzeybek (2015) araştırmasında anne ve babaların eğitim düzeyinin artmasına bağılı olarak toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılarının da yükseldiğini bulmuştur. Bununla birlikte Kapıcı (2010) araştırmasında da olumsuz otomatik düşüncelere ilişkin tüm faktörlerin lise eğitimine sahip kişilerde, üniversite eğitimine sahip olanlardan anlamlı şekilde yüksek olduğu görülmüştür. Engelli bireylerin eğitim düzeyleri ile birlikte anne ve babaların eğitim düzeyleri de değerlendirilmiştir. Buna göre hem anne hem de baba eğitim düzeyi üniversite ve üzeri olan kişilerin toplumsal cinsiyet rollerine yönelik algıları lise ve altı eğitim düzeyindeki kişilerden daha yüksek bulunurken; olumsuz otomatik düşünceleri daha düşük bulunmuştur.

Ailenin ekonomik durumu açısından yapılan değerlendirmede orta ve üst gelir düzeyindeki engelli bireylerin toplumsal cinsiyet rollerine yönelik algılarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Altuntaş ve Altunova (2015) tarafından yapılan

araştırmada da araştırma bulgumuza paralel şekilde geliri yüksek olan kişilerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Ekonomik durum açısından yaptığımız diğer değerlendirmede, olumsuz otomatik düşüncelerin de gelir düzeyine göre farklılaştığı görülmüştür. Buna göre gelir düzeyi düşük olan kişilerin olumsuz otomatik düşüncelerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulgunun gelir düzeyi ile birlikte artan yaşam kalitesinin olumsuz otomatik düşünceleri engellemesinin etkili olduğu savunulabilir. Çakar (2014) tarafından yapılan araştırmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Araştırmamızın bir diğer bulgusuna göre engeli sonradan olan bireylerin kadın, erkek ve evlilikte cinsiyet rollerine ilişkin algılarının, engeli doğuştan olan bireylere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte tüm vücut engel kayıp oranı yüksek olan bireylerde toplumsal cinsiyet rollerinin düşük olduğu görülmüştür. Diğer taraftan, engelin doğuştan ya da sonradan olmasına göre olumsuz otomatik düşüncelerin değişmediği belirlenmiştir. Ancak, tüm vücut engel kayıp oranına göre olumsuz otomatik düşüncelerin farklılaştığı görülmüştür. Buna göre tüm vücut engel kayıp oranı %80 ve üzerinde olan kişilerin olumsuz otomatik düşünceleri daha yüksektir. Engellilik oranının artmasına bağlı olarak bireyin gündelik işlerini yerine getirmekte zorlanmasının artması, toplum tarafından kabul düzeyinin azaldığını düşünmesi ve öz yeterlilik algısının düşmesine bağlı olarak bu kişilerin hayata karşı ümitsizliğe sürüklenmesinin etkili olduğu düşünülmektedir.

ÖNERİLER

Araştırmada genel olarak engelli bireylerin algıladığı geleneksel cinsiyet rollerinin olumsuz otomatik düşünceleri artırdığı, kadın ve erkek cinsiyet rollerinin ise azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktada toplumsal cinsiyet rollerinin geleneksellikten uzaklaştırılması ve kadın-erkek rollerinin daha modern bir çizgiye oturtulması için çalışmalar yapılması önerilmektedir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile birlikte diğer kamu kurum ve kuruluşlarının cinsiyet rolleri üzerinde toplum bilincini artırmak üzere çalışmalar yapması önerilmektedir.

Engelli bireylerin olumsuz otomatik düşüncelerden uzaklaştırılması için engellilerin de toplumun bir parçası olduğunu, diğer bireyler gibi gündelik hayattaki tüm fiziksel ve psikolojik durumlar karşısında kendi çözümlerini üretebileceklerini vurgulamak

Simge Kılıç

gerekmektedir. Bu doğrultuda engelliler başta olmak üzere toplumun bilinçlendirilmesi önem teşkil etmektedir. Kamu spotu gibi uygulamaların yapılması ya da engellilerin de içerisinde yer aldığı çeşitli aktivitelerin düzenlenmesi düşünülebilir.

Özel teknikler (bilişsel davranışçı metot, drama, role-play...) kullanılarak uygulanacak engelli birey ve gruplara yönelik psiko-sosyal destek çalışmaları ile cinsiyet rollerine ve kendilerine yönelik olumsuz tutumların değiştirilmesine yönelik fırsatlar oluşturulması sağlanması düşünülebilir.

Engellilerin yaşamlarını oluşturan konularda esaslı değişikliklerin ancak engellilerin "kendilerinden" başlayarak değişebileceği göz önünde bulundurularak bilinç yükseltmenin kullanılabilecek önemli bir araç olduğu düşünülmektedir. Bireylerin geçmişten gelen toplumsal ve bireysel deneyimleri, kişisel düzeyde baskının varlığını fark etmesi, toplumsal sistemde kendisini kurban, mağdur, ezilen vb. gibi görmesine neden olur. Bu noktada yenilgiyi kabul etmekten ziyade, bu eşitsizlik için sorgulama yapmaya başlaması ilk aşama olmalıdır. İlk aşamayı başlatmak adına engelli sivil toplum kuruluşlarına bilinç yükseltmeye yönelik toplantılar yapılması önerilmektedir. Bu da engellilerin biraraya gelmesiyle mümkündür.

Araştırmaya İstanbul'da ikamet eden 50 erkek ve 50 kadın olmak üzere 100 engelli birey dahil edilmiştir. Araştırma örnekleminin kısıtlılığı dikkate alınarak bundan sonraki çalışmalarda farklı bölgelerden derlenmiş daha büyük örneklemeler ile çalışılması önerilmektedir.

Araştırmada engelli bireylerin olumsuz otomatik düşünceleri üzerinde toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi araştırılmıştır. Bundan sonraki çalışmalarda toplumsal cinsiyet rolleri ile birlikte yalnızlık, öz yeterlilik, öfke, depresyon ya da anksiyete gibi diğer değişkenlerin etkisi de araştırılabilir. Bununla birlikte sonraki araştırmalarda engelli bireyler ile engelli olmayan bireyler arasında karşılaştırmalar yapılabilir.

Araştırmacının da ortopedik engelli olması bireylerin cevaplarında olumlu-olumsuz etki yaratmış olabilir. Bir sonraki araştırmalarda araştırmacının fiziksel durumundan kaynaklı bir farklılık olup olmadığı da araştırmaya katılabilir.

KAYNAKLAR

- Altuntaş, O. (2015). Toplumsal Cinsiyet Algısı ile Sosyo-Ekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. *Turkish Studies*, 10 (6), 83-100.
- Arkar H, Sarı Ö, Fidaner H. (2004). Relationships between quality of life, perceived social support, social network and loneliness in a Turkish sample. *Yeni Symposium*. 42 (1), 20-27.
- Arsoy, N. (2011). *Türk Masallarında Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı ve Kadın*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Kars, Türkiye.
- Avery, A. W. (1982). Escaping loneliness in adolescence: The case for androgyny. *Journal of Youth and Adolescence*, 11, 451-459.
- Aylaz, R., Güneş, G., Uzun, Ö., & Ünal, S. (2014). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolüne yönelik görüşleri. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 23 (5), 183-189.
- Aysan, F., & Bozkurt, N. (2004). Okul psikolojik danışmanlarının yaşam doyumu, stresle başa çıkma stratejileri ile olumsuz otomatik düşünceleri: İzmir ili örnekleme. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, 6-9.
- Baucom, D.H., & Danker-Brown, P.S. (1979). Influence of sex-roles on the development of learned helplessness. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 47, 928-936.
- Bayoğlu, F. (2010). Simone de Beauvoir: Öteki Olarak Kadın, *Kaygı Dergisi*, 15 (1), 71-78.
- Beck AT, Ward CH, Mendelson M, Mock J, Erbaugh J. (1961). An inventory for measuring depression. *Arch Gen Psychiatry*, 4, 561-71.
- Beck, A T. (1991). *Cognitive Therapy and Emotional Disorders*. Londra: Penguin Psychology.
- Berg, J. H., & Peplau, L. A. (1982). Loneliness: The relationship of self-disclosure and androgyny. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 8, 624-630.
- Bem, S. L. (1974). The measurement of psychological androgyny, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42 (2), 155-162.

- Bitner, A. K., Edwards, L., & George, M. (2010). Coping strategies to manage stress related to vision loss and fluctuations in retinitis pigmentosa. *Optometry*, 81, 461-468.
- Braddock, D.L. & Parish, S.L. (2011). Sakatlığın kurumsal tarihi. Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı ve Yıldırım Şentürk (Ed.). Sakatlık çalışmaları sosyal bilimlerden bakmak içinde (s. 101-186).
- Burcu, E. (2015). *Engellilik Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Burr, V. (1999). *Gender and social psychology*. Newyork: Routlodge.
- Büyükoztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2017). Bilimsel araştırma yöntemleri (21. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Cobb, R.A., Walsh, C.E. & Priest, J.B. (2009). The cognitive-active gender role identification continuum. *Journal of Feminist Family Therapy*, 21 (2), 77-97.
- Corey, Gerald. (2008). *Psikolojik Danışma Kuram ve Uygulamaları*. çev. Tuncay Ergene. Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Çakar, F. S. (2014). Otomatik düşüncelerin umutsuzluk üzerindeki etkisinin incelenmesi: Benlik saygısının aracılık rolü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14 (5), 1-16.
- Dökmen, Z. (2010). *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. 2. bs. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Echeburúa, E., Corral, P. & Fernández-Montalvo, J. (2000). Escala de Inadaptación (EI): Propiedades psicométricas en contextos clínicos. *Análisis y Modificación de Conducta*, 26, 327-340.
- Eagly, A.H., Diekman, A.B., Johannesen-Schmidt, M.C. & Koenig, A.M. (2004). Gender gaps in sociopolitical attitudes: A social psychological analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87 (6), 796-816.
- Erdwins, C., Small, A., & Gross, R. (1980). The relationship of sex role to self-concept. *Journal of Clinical Psychology*, 36 (1), 111-115.
- Eripek, S. (Ed.) (1998). *Özel Eğitim*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Erzeybek, B. (2015). Anne babaların çocuklarını yetiştirirken benimsedikleri toplumsal cinsiyet rolleri tutumları. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gander, M J & Gardiner, H. W. (2001). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Ankara: İmgeKitabevi.
- Horowitz A, Reinhardt JP, Boerner K, Travis LA. (2003). The influence of health, social support quality and rehabilitation on depression among disabled elders. *Aging ve Mental Health*, 7 (5), 342–350.
- Hughes, B. & Paterson, K. (2011). Sakatlık sosyal modeli ve kaybolan beden: bir yeti yitimi sosyolojisine doğru. Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı ve Yıldırım Şentürk (Ed.). Sakatlık çalışmaları sosyal bilimlerden bakmak içinde (s. 63-80).
- Jangra, D., Ganesh, A., & Thackray, R. (2007). Psychosocial adjustment to visual loss in patient with retinitis pigmentosa. *Ophthalmic Genetics*, 28, 25-30.
- Johnson, H. D., McNair, R., Vojick, A., Congdon, D., Monacelli, J., & Lamont, J. (2006). Categorical and continuous measurement of sex-role orientation: differences in associations with young adults' reports of well-being. *Social Behavior ve Personality: An International Journal*, 34, 59-75.
- Jones, D. C., Bloys, N., & Wood, M. (1990). Sex roles and friendship patterns. *Sex Roles*, 23, 133-145.
- Kapıcı, L. (2010). *Olumsuz Otomatik Düşünceler ve Yaratıcılık ile Öğrenilmiş Çaresizlik Arasındaki İlişkiler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kara Harp Okulu, Ankara.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar-ilkeler-teknikler*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Lurye, L. E., Zosuls, K. M., & Ruble, D. N. (2008). Gender identity and adjustment: Understanding the impact of individual and normative differences in sex typing. *New Directions For Child And Adolescent Development*, (120), 31-46.
- Maag, J. W., & Behrens, J. T. (1989). Depression and cognitive self-statements of learning disabled and seriously emotionally disturbed adolescents. *The Journal of Special Education*, 23 (1), 17-27.

- Mitchell, J. T., Benson, J. W., Knouse, L. E., Kimbrel, N. A., & Anastopoulos, A. D. (2013). Are negative automatic thoughts associated with ADHD in adulthood?. *Cognitive Therapy and Research*, 37 (4), 851-859.
- Nobre, P. J., & Pinto-Gouveia, J. (2008). Cognitions, emotions, and sexual response: Analysis of the relationship among automatic thoughts, emotional responses, and sexual arousal. *Archives of Sexual Behavior*, 37 (4), 652-661.
- Nosek, A M & Hughes, R B (2003). Psychosocial Issues of Women with Physical Disabilities: The Continuing Gender Debate. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 46 (4), 224-233.
- O'Connor, L. E., Berry, J. W., Weiss, J. & Gilbert, P. (2002). Guilt, fear, submission, and empathy in depression. *Journal of Affective Disorders*, 71, 19-27
- Özen, Y., & Gül, A. (2007). Sosyal Ve Eğitim Bilimleri Araştırmalarında Evren-Örneklem Sorunu/Population-Sampling Issue On Social And Educational Research Studies. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (15).
- Segui, J. D., Ortiz, M. & De Diego, Y. (2008). Factores asociados al estrés del cuidador primario de niños con autismo: sobrecarga, psicopatología y estado de salud. *Anales de Psicología*, 24 (001), 100-105.
- Sharpe, M. J., & Heppner, P. P. (1991). Gender role, gender-role conflict, and psychological well-being in men. *Journal of Counseling Psychology*, 38 (3), 323-330.
- Şahin, N H & Şahin, N (1992). Reliability and validity of the turkish version of the automatic thoughts questionnaire. *Journal of Clinical Psychology*, 48 (3), 334-340.
- Türkçapar, H. (2009b). Klinik Uygulamada Bilişsel Davranışçı Terapi: Depresyon. Ankara: Hekimler yayın Birliği.
- Whiteneck, G., Meade, M. A., Dijkers, M., Tate, D. G., Bushnik, T., & Forchheimer, M. B. (2004). Environmental factors and their role in participation and life satisfaction after spinal cord injury¹. *Archives of Physical Medicine And Rehabilitation*, 85 (11), 1793-1803.

- Wilgosh, L. (1984). Learned Helplessness in Normally Achieving and Learning Disabled Girls. *Mental Retardation and Learning Disability Bulletin*, 12 (2), 64-70.
- Wittenberg, M. T. (1987). *Emotional and social loneliness: An examination of social skills, attributions, sex role, and object relational perspectives*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of Rochester, Rochester/ABD.
- Wolter, I. B., & Hannover, B. (2016). Gender role self-concept at school start and its impact on academic self-concept and performance in mathematics and reading. *European Journal of Developmental Psychology*, 13 (6), 681-703.
- Yıldız, M. (2017). Ergenlerde Olumsuz Otomatik Düşüncelerin Sosyal Becerilere Etkisi. *International Journal of Contemporary Educational Studies (IntJCES)*, 3 (1), 45-55.
- Yang, J (2008). Relationship Between Gender Traits and Loneliness: The Role of Self-Esteem. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Brandeis University, Waltham/ABD.
- Yumuşak, Ş. (2004). Görme Ve Ortopedik Engelli Ergenlerin Özsaygı Düzeyleri İle Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Zeyneloğlu, S. & Terzioğlu, F. (2011). Development and psychometric properties gender roles attitude scale. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40 (40), 409-420.

EXTENDED ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN NEGATIVE AUTOMATIC THOUGHTS AND GENDER ROLES IN ORTHOPEDICALLY HANDICAPPED INDIVIDUALS

Automatic thoughts and social gender role perceptions of orthopedically handicapped individuals were researched in this study. It was aimed to determine the effects of social gender role perceptions on automatic thoughts. Besides, it was aimed to reveal differences in social gender role perception and automatic thoughts regarding sociodemographic factors.

Research was executed with data from 50 male, 50 female orthopedically handicapped individuals living in İstanbul. The research data was gathered by means of Sociodemographic Data Form, Social Gender Roles Scale and Automatic Thoughts Scale. Correlation, regression and parametric difference tests were used as statistical analysis techniques.

Research findings demonstrated that traditional gender as a social gender role have a positive effect on automatic self-thoughts as it increases thoughts on loneliness. Woman and man gender roles on the other side, decreases thoughts on loneliness, helplessness, confusion and escape and, personal maladjustments. Automatic thoughts in general were found to be differing according to age. Automatic thoughts and social gender roles differ according to parents' educational level, family income level, congenital disability and loss rate of physical disability.

According to the results of the survey, it was found that investigate the negative automatic thoughts and meaningful relationship between gender roles in orthopedically handicapped individuals.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 02.10.2019

Makale Kabul Tarihi: 07.12.2019

GENÇLERİN YAŞ AYRIMCILIĞI DENEYİMLERİ: KARABÜK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Arife ÇOBAN¹

Rabia GEMALMAZ¹

Büşra Buse KERVAN¹

Yeşil ARSLAN¹

Aynur GÜK¹

Oğuzhan ZENGİN²

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, gençlerin yaş ayrımcılığı hakkında bilgi sahibi olup olmadıklarını, yaş ayrımcılığına uğradığı alanları ve maruz kaldıkları yaş ayrımcılığı konusundaki düşüncelerini saptamaktır. Bu amaç doğrultusunda Karabük Üniversitesi'nde eğitim gören 500 öğrenciye ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında araştırmacılar tarafından hazırlanmış olan 50 sorudan oluşan bir anket uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre; araştırmaya katılan gençler toplumda kendilerine yönelik birçok alanda önyargılı ve ayrımcı pratiklerin bulunduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte gençlerin, söz konusu önyargılı ve ayrımcı tutumları içselleştirerek kendilerinden daha genç yaşta bireylere ayrımcı tutumlarda bulunması bu çalışmanın en önemli bulguları arasındadır.

Anahtar kelimeler: Genç, Ayrımcılık, Yaş Ayrımcılığı

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı

² Doç. Dr., Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: oguzhazengin@karabuk.edu.tr (İletişim Yazarı). ORCID: 000-0002-8873-824X

AGE DISCRIMINATION EXPERIENCES OF YOUTH: KARABÜK UNIVERSITY EXAMPLE

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the areas that young people have been exposed to age discrimination and their thoughts about this discrimination, as well as whether they have knowledge about age discrimination. For this purpose, 500 students studying at Karabük University were reached. A questionnaire consisting of 50 questions was conducted by the researchers. The obtained data were analysed by applying SPSS program. According to the analysis results; the youth who participated in the study thought that there were prejudiced and discriminatory practices in many areas of society for them. However, it is among the most important findings of this study that young people internalize these prejudiced and discriminatory attitudes and make discriminatory attitudes towards individuals younger than them.

Key Words: Youth, Discrimination, Age Discrimination

GİRİŞ

Ayrımcılık kavramının ilk kullanıldığı yer 1878 yılı Anglo-Sakson hukuku ve bir mahkeme kararıdır (Tiritoğlu, 2015: 47). Bu kavram, “ayırımı olma durumu”; “belli bir gruptaki insanların bilinçli bir biçimde ayrıştırılması” biçiminde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2019). Farklı bir tanıma göre ayrımcılık, toplum içerisinde zayıflık olarak görülen özellikleri taşıyan kişi veya insan gruplarına (kadınlar, farklı etnik özelliklere sahip gruplar, yaşlı veya engel durumu olan insanlar gibi) karşı önyargı içeren, adaletli ve eşit olmayan bir şekilde davranışta bulunmaktır. Ayrımcılık sadece sözel ifade olarak değil aynı zamanda bireylerin farklılıkları ile ilgili homofobik ve cinsiyetçi şakaları içinde bulunduran ifadeleri de kapsamaktadır (Cankurtaran ve Beydili, 2016: 147). Ayrımcılık bireylere, bazı kişisel özellikleri veya belirli sosyal gruplar içinde bulunmaları nedeniyle farklı ve haksız bir şekilde davranma hareketi olarak da tanımlanmaktadır. Ayrımcı davranışlar, farklı şekillerde olmakla birlikte hepsi dışlama ve kabul etmeme davranışlarını içermektedir (Baybora, 2010: 34-35).

Allport (1954) önyargı ve ayrımcılığın; ilk aşamada farklı özellik taşıyan kişi ya da gruplara ilişkin cinsiyetçi, cinsel seçimlerden dolayı nefreti, ırktan dolayı ırkçılığı içeren şakalar ve ifadeler şeklinde ortaya çıktığını belirtmektedir. Diğer aşama uzak durmadır.

Yani bazı kriterler belirleyerek, aynı ortamda bulunmayarak, farklı özellikler taşıyan kişi ya da grupları dışarıda bırakmak amaçlanır. Allport'a göre fiziksel saldırı önyargının bir sonraki ifadesidir. Soykırım ise önyargının sonuçlarının en üst düzeyidir (Akt: Cankurtaran ve Beydili, 2016).

Yaş ayrımcılığı olgusu insanlar tarafından ırkçılık ve cinsiyetçilik kadar yoğunlukla deneyimlenen fakat diğer ayrımcılık türleri kadar görünür olmayan bir ayrımcılık türüdür (Zengin, 2016). Yaş ayrımcılığı, kişilerin yalnızca yaşlarından dolayı ayrımcı tavırlarla karşılaşmasıdır. İnsanlar inançları, cinsel tercihleri ya da cinsiyetleri yüzünden ayrımcılığa uğrayabildikleri gibi sadece yaşlarından dolayı da sosyal hayatında, iş yaşamında, ilişkilerinde veya hizmet alırken ayrımcı davranışlara maruz kalabilirler. Ayrımcılığa uğrayan yaş kategorilerine sadece yaşlılar ve gençler değil çocuklar da dâhil edilebilir. Böylelikle yaşçılık her yaş grubunu etkileyebilen bir olgu haline gelmektedir (Çayır, 2011: 2-3).

Yaş ayrımcılığının en görünür olduğu alanlardan biri iş yaşamıdır. Bireyler yaşlarından dolayı ya tecrübesiz görülüp ya da yaşlı oldukları düşünülerek işe alınmayabilmekte veya çıkarılabilmektedir. Hem gençlerin hem de yaşlıların bu konuda maruz kaldıkları yaş ayrımcılığı kişilerin toplumsal yaşama katılmasını engellemekte ve sosyal dışlanmaya neden olmaktadır (Buz, 2015: 268-278).

Gençlerin ayrımcılığa uğradığı alanlar iş yaşamıyla sınırlı değildir. Gençler ekonomik kaynaklara erişim, barınma, sosyal politika ve hizmetler, siyasi alanda temsil gibi birçok alanda sorun yaşamaktadır (Zengin, 2016; Elhan, 2016).

Yaş ayrımcılığı gençler üzerinde birtakım psikososyal etkiler yaratmaktadır. Gençlere yönelik olarak oluşan kalıp yargılar gençlerin sorumluluklarını yerine getirmesi, ödev üstlenmesini bekleme veya farklı saygı değerlerini göstermesi gibi konularda toplumda birtakım görüşler söz konusudur. Bu kalıp yargılar ve tutumlar gençler üzerinde baskıya neden olmakta ve gençlere güven konusunda sorun teşkil etmektedir (Çayır, 2011: 3). Gençlere karşı oluşan bu kalıp yargılar gençler üzerinde depresyon, kaygı bozukluğu, stres, özgüven eksikliği, kişilik geliştirememesi gibi psikolojik sorunlara yol açmaktadır (Zengin, 2016). Pascoe ve Smart Richman (2009) 134 araştırmayı kapsayan meta analiz çalışması yapmış ve ayrımcılığın ruh sağlığını olumsuz yönde etkilediğini belirtmişlerdir.

Bu çalışma Karabük Üniversitesi gençlerinin yaşlarından dolayı uğradığı ayrımcılığı cinsiyet, yaş, ekonomik durumları, yaşadıkları şehir gibi değişkenler ile yorumlanarak 2018-2019 eğitim öğretim yılında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada amaç; gençlerin ayrımcılık, yaş ayrımcılığı kavramlarını bilip bilmediklerini ve gençlerin hangi alanlarda yaş ayrımcılığına maruz kaldıklarını saptamak, gençlerin maruz kaldıkları yaş ayrımcılıkları karşısındaki düşüncelerini öğrenmektir.

YÖNTEM

Bu araştırma gençlerin uğramış olduğu yaş ayrımcılığı ve bu ayrımcılığın gençler üzerindeki etkilerine ilişkin bilgi edinebilmek amacıyla 2018-2019 eğitim öğretim yılında Karabük Üniversitesinde gerçekleştirilmiştir. Metodolojik yöneldim açısından tarama modelinde gerçekleştirilen betimsel bir çalışmadır. Araştırmanın amacı doğrultusunda araştırmacılar ve alanda uzman akademisyenlerden görüş alınarak hazırlanan 50 sorudan oluşan bir anket hazırlanmıştır. Ankette yaş, cinsiyet, ekonomik durum ve en uzun süre yaşanan yer konusunda bilgilere yer verilmiştir.

Sonrasında Karabük Üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrenciler ile görüşülüp araştırmanın amacı anlatılmıştır. Uygulama öncesi katılımcıların rızası alınmış ve veri toplama araçlarını cevaplandırırken içten olmalarını gerektiği vurgulanmıştır. Katılımcıların anketleri cevaplamaya başlamadan önce anketlerin üzerindeki ilgili açıklamaları okumaları istenmiştir. Karabük Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin toplam sayısının %95 güven aralığında alınan örneklem sayısı 382 kişi olarak hesaplanmış küme örnekleme yoluyla yapılan çalışmada toplam 500 katılımcıya ulaşılmıştır. Araştırmada veri toplama araçları ile elde edilen veriler, SPSS 21.0 programı aracılığıyla analiz edilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde Karabük Üniversitesi'nde 2018-2019 yılında eğitim öğretim gören gençlerin cinsiyet, yaş grupları, ekonomik durum, en uzun süre yaşanan yer gibi sosyodemografik özellikleri ve yaşlarından dolayı uğramış oldukları ayrımcılık deneyimlerine ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 1. Sosyodemografik Bilgiler

	n	%
Cinsiyet		
Kadın	315	63
Erkek	185	37
Yaş		
18-21	282	56,4
22-25	202	40,4
25 ve üstü	16	3,2
Ailenin Aylık Geliri (TL)		
0-2000	126	12
2001-4000	327	58,8
4001 ve üstü	47	29,2
En Uzun Yaşanan Yer		
Kır	88	17,6
Kent	412	82,4
Toplam	500	100

Tablo 1'e göre araştırmaya katılan Karabük Üniversitesi öğrencilerine ait sosyodemografik bilgiler incelendiğinde katılımcıların yaklaşık üçte ikisinin kadın (%63), üçte birinin ise erkek (%37) olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş aralığı 18 ile 29 arasında değişen bir yelpazeye otururken ortalama yaş yaklaşık 21 olarak bulunmuştur (Ort.=21.53, S.S.=1.997). Katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%58,8) 2001 TL ile 4000 TL arası aylık gelire sahip ailelere mensuptur. Katılımcı ailelerinin %29,2'si 4001 ve üstü aylık gelire sahip iken %12'si 0 ile 2000 arası aylık gelire sahiptir. Araştırmaya katılan öğrencileri yaşadıkları yere göre sınıflandırdığımızda büyük bir kısmının (%82,4) kentte yaşadığı görülmektedir. Kırdaki yaşayan öğrenci yüzdesi ise 17,6'dır. Tablo 2 gençlerin yaş ayrımcılığı hakkındaki düşünceleri ve yaşadıkları ayrımcılıkla bağlantılı sorunlar hakkında bilgi vermektedir.

Tablo 2. Gençlerin Yaş Ayrımcılığı Hakkındaki Düşünceleri ve Yaşadıkları Ayrımcılıkla Bağlantılı Sorunlar

Yaş ayrımcılığı kavramını duyma	n	%
Evet	327	65,4
Hayır	173	34,6
Gençlere yönelik yaş ayrımcılığı kavramını duyma	n	%
Evet	277	55,4
Hayır	223	44,6
Barınma problemi yaşama	n	%
Evet	280	56
Hayır	220	44
İş bulma sorunu yaşama	n	%
Evet	265	53
Hayır	235	47
Gençlere yönelik politika ve hizmetlerin yeterliliği	n	%
Evet	57	11,4
Hayır	443	88,6
Siyasette gençlerin daha çok yer alması gerekliliği	n	%
Evet	422	84,4
Hayır	78	15,6
Toplam	500	100

Araştırmaya katılan gençlerin yaklaşık üçte ikisi (%65,4) yaş ayrımcılığı kavramını duyduğunu belirtirken gençlere yönelik yaş ayrımcılığı kavramını duyanların oranı (%55,4) bu oranın altındadır. Dolayısıyla gençlerin yarıya yakını (%44,6) bu konu hakkında herhangi bir farkındalığa sahip görünmemektedir. Araştırmaya katılan gençlerin %56'sı barınma problemi, %53'ü ise iş bulma sorunu yaşadığını belirtmiştir. Katılımcıların %88,6'sı gençlere yönelik politika ve hizmetlerin yetersiz olduğunu düşünmekte, %84,4'ü ise yaşadıkları sorunların çözülmesi için siyasette gençlerin daha çok yer alması gerektiğini belirtmektedir. Tablo 3 gençlerin yaş ayrımcılığına ilişkin deneyimleri hakkında bilgi vermektedir.

Tablo 3. Gençlere Yönelik Önyargılar ve Gençlerin Yaş Ayrımcılığına İlişkin Deneyimleri

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Gençlerin aklının havada olduğunun düşünülmesi	11	2,2	35	7	69	13,8	262	52,4	123	24,6
Gençlerin apolitik olduğunun düşünülmesi	20	4	58	11,6	186	37,2	162	32,4	74	14,8
Dış görünüşün yadırganması	115	23	170	34	86	17,2	83	16,6	46	9,2
Yaştan dolayı deneyimsiz görülme	54	10,8	115	23	118	23,6	158	31,6	55	11
Ailenin gençlerin duygusal birlikteliklerinin ciddiye almaması	35	7	71	14,2	113	22,6	176	35,2	105	21
Ailenin gençlerin meslek seçimi kararlarına karışması	182	36,4	155	31,0	71	14,2	52	10,4	40	8
Ailelerin gençlerin hobi harcamalarını gereksiz bulmaları	121	24,2	128	25,6	95	19,0	93	18,6	63	12,6
Yaştan kaynaklı kiralık ev bulma sorunu yaşama	54	10,8	140	28	98	19,6	147	29,4	61	12,2
Gençlerin kendi aralarında yaş ayrımcılığı yapması	33	6,6	62	12,4	89	17,8	185	37,1	130	26,1

Tablo 3 gençlerin birçok alanda toplumun kendilerine yönelik önyargılı olduğunu düşündüğünü ve yine birçok alanda ayrımcılık deneyimine sahip olduğunu göstermektedir. Çalışmaya katılan gençlerin %77'si yaşadıkları toplumda gençlerin aklının havada olduğu düşüncesinin hâkim olduğunu, %47,2'si ise gençlerin apolitik olduğunun düşünülmediğini belirtmektedir. Katılımcıların %56,2'si duygusal birlikteliklerinin ciddiye alınmadığını, %42,6'sı yaşımdan dolayı deneyimsiz görüldüğünü, %41,6'sı yaşı nedeniyle kiralık ev bulmada sorun yaşadığını, %31,2'si ailesinin hobi harcamalarını gereksiz bulduğunu, %25,8'i dış görünüşün yadırgandığını, %18,4'ü ailesinin meslek seçimi kararlarına karıştığını belirtmiştir. Bu konularda önyargılı ve ayrımcı tutumlarla karşılaşan gençler yaş ayrımcılığını içselleştirerek kendilerinden daha genç yaşta bireylere ayrımcı tutumlarda bulunabilmektedir. Nitekim araştırmamıza katılan gençlerin %63,2'si gençlerin kendi aralarında yaş ayrımcılığı yaptığını düşünmektedir.

TARTIŞMA

İnsanlar genel olarak diğer insanları üç farklı boyut doğrultusunda sınıflandırmaktadır. Bu sınırlandırma; ırk, cinsiyet ve yaş temellidir (Kunda, 1999). Ancak söz konusu sınıflandırmalarla ilgili çalışmalar genellikle ırk ve cinsiyet ayrımcılığı üzerine odaklanmıştır. Yaş ayrımcılığıyla ilgili çalışmalar ise yaşlılara yönelik ayrımcı pratikler üzerine odaklanmış durumdadır. Rodham ve diğerleri (2001) bu durumu gençlere yönelik ayrımcılık yapan bir yaş ayrımcılığı literatürü olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle gerçekleştirilen bu çalışmada gençlere yönelik yaş ayrımcılığına odaklanılmıştır.

Gençlere yönelik yaş ayrımcılığı odağında gerçekleştirilen bu çalışmada elde edilen bulgular, yaş ayrımcılığı kavramının gençler tarafından yeterince bilinmediğini ortaya koymuştur. Bu bulgudan hareketle yaş ayrımcılığı konusunda gençlere yönelik bilgilendirme çalışmalarının gerekli olduğu söylenebilir.

Yetişkinler tarafından kurgulanmış bir dünyada yaşamaya çalışan gençlerin barınma ve iş bulma gibi sorunları elde edilen diğer bulgular arasındadır. Gençler yaşadıkları sorunların çözümü için siyasi arenada daha yoğun bir biçimde temsil edilmeleri gerektiğini düşünmektedir. Gençlerin siyaset alanındaki sorun ve ihtiyaçlarıyla ilgili olarak gerçekleştirilen bir çalışmada gençlere hayali bir senaryo aracılığıyla nasıl bir belediye başkanı istedikleri sorulmuştur. Araştırmanın bulgularına göre gençler, adayın etnik kökeni ya da cinsiyetinden bağımsız bir biçimde genç olmasına önem vermişlerdir (Sigelman ve Sigelman, 1982).

Araştırmamıza katılan gençler belirli düzeylerde toplumdaki önyargılardan ve ayrımcı pratiklerden rahatsız olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %77'si yaşadıkları toplumda gençlerin aklının havada olduğu düşüncesinin hâkim olduğunu, %47,2'si ise gençlerin apolitik olduğunun düşünüldüğünü belirtmektedir. Gençlerin %42,6'sı yaşından dolayı deneyimsiz görüldüğünü, %25,8'i ise dış görünüşünün toplum tarafından yadırgandığını belirtmektedir. Çayır'ın (2011) gerçekleştirdiği çalışmaya göre bizim çalışmamıza paralel bir biçimde gençler kendileriyle ilgili birçok olumsuz kalıp ve önyargıdan şikayetçi olmuşlardır.

Aydın (2008: 2-3)'a göre gençlerin anne ve babalarıyla en fazla çatışma yaşadığı alanlardan biri özgürlüklerinin kısıtlanmasıdır. Nitekim bizim çalışmamıza katılan gençlerin %56,2'si duygusal birlikteliklerinin aileleri tarafından ciddiye alınmadığını,

%31,2'si ailesinin hobi harcamalarını gereksiz bulduğunu, %18,4'ü ailesinin meslek seçimi kararlarına karıştığını belirtmiştir. Meslek seçimi konusunda Çerik (2002: 2) ailelerin çocuklar üzerindeki tutum ve davranışlarının önemli olduğunu ve çocukların iş ve özel yaşamlarını etkilediğini belirtmektedir.

Taşkın'a (2007) göre ötekileştirilme ve dışlanma gibi ayrımcı pratikler bireylerde utanç ve farklılık duygusuna neden olur. Birçok birey, ayrımcılığa uğradıklarında kendilerini yetersiz, değersiz ya da dışlanmış olarak hissetmektedir. Hatta bazı çalışmalarda bireylerin bu nedenle toplumdaki önyargılara hak verdikleri bilinmektedir. Bu durum bizim çalışmamızda da geçerlidir. Çalışmamızın belki de en çarpıcı bulgusu gençlerin (%63,2) kendilerine yönelik ayrımcılığı içselleştirerek kendilerinden daha genç olanlara bu ayrımcılığı uyguladığını düşünmeleridir.

SONUÇ

Karabük Üniversitesi'nde okuyan gençlerin yaş ayrımcılığına uğradığı alanları, maruz kaldıkları yaş ayrımcılığı konusundaki düşüncelerini, ayrımcılık ve yaş ayrımcılığı kavramlarını bilip bilmediklerini saptamayı amaçlayan bu çalışmanın bulgularına göre gençler toplumda kendilerine yönelik birçok alanda önyargılı ve ayrımcı pratiklerin bulunduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte gençler, söz konusu önyargılı ve ayrımcı tutumları içselleştirerek kendilerinden daha genç yaşta bireylere ayrımcı tutumlarda bulunması bu çalışmanın en önemli bulguları arasındadır. Söz konusu bulgulardan hareketle ayrımcılığın yalnızca cinsiyet ve etnisite temelinde olmadığı vurgulanarak yaş ayrımcılığı kavramının daha çok tartışılır hale getirilmesi önem kazanmaktadır. Yaş ayrımcılığı kavramını tartışırken de yaşlı bireyler üzerinden gelişen literatürün gençlik boyutu da ihmal edilmemelidir. Bununla birlikte gençlerin kendilerine yönelik ayrımcılığın farkına varmaları ve bu yöndeki önyargı ve ayrımcı pratiklerle mücadele etmeleri için bilgisel olarak desteklenmeleri önemlidir.

KAYNAKÇA

Aydın, M. Z. (2008) Kuşaklar Arası Çatışma Mı? Uyum Mu? *Anadolu Gençlik*, 100, 1-3.

- Baybora, D. (2010). Çalışma Yaşamında Yaş Ayrımcılığı ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Yaş Ayrımcılığı Düzenlemesi Üzerine. *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 24, 33-54.
- Buz, S. (2015). Yaşlı Bireylere Yönelik Yaş Ayrımcılığı. *Elektronik Sosyal Bilimler*, 53, 268-278.
- Cankurtaran, Ö. ve Beydili, E. (2016). Ayrımcılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulamasının Gerekliliği Üzerine. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 145-160.
- Çayır, K. (2012). *Yaşçılık/yaşa dayalı ayrımcılık*. K. Çayır ve M.A. Ceyhan (Ed.), *Ayrımcılık: Çok boyutlu yaklaşımlar içinde* (s. 163-174). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çerik, Ş. (2002). Ailelerin Gençlere Karşı Tutumları ve Gençlerin Ailelerinin Tutumlarını Algılayışlarına Yönelik Üniversite Gençliği Üzerinde Bir Araştırma. *Ege Academic Review*, 2(1), 21-24.
- Elhan, U. (2016). *Gençlik ve İstihdam Odak Grup Araştırması*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayını.
- Kunda, Z. (1999). *Social Cognition*. Cambridge: MIT Press.
- Pascoe, E. A. ve Smart Richman, L. (2009). Perceived Discrimination and Health: A Meta-Analytic Review. *Psychological Bulletin*, 135(4), 531-554.
- Rodham, K., Glover, I. ve Branine, M. (2001). *Ageism, Young Academics and the Buffalo Stance*. I. Glover ve M. Branine (Ed.). *Ageism Work and Employment* (175-184). Ashgate: Aldershot.
- Sigelman, L. ve Sigelman, C. K. (1982). Sexism, Racism, and Ageism in Voting Behavior: An Experimental Analysis. *Social Psychology Quarterly*, 263-269.
- Taşkın, E. O. (2007). *Stigma, Ruhsal Hastalıklara Yönelik Tutumlar ve Damgalama*. İzmir: Meta Yayınları.
- Tiritoğlu, H. H. (2015). İş ve sosyal güvenlik hukukunda yaş ayrımcılığı. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Türk Dil Kurumu. (2019). Ayrımcılık.
http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5d946d1c3c7360.34006272

Zengin, O. (2016). *Psikososyal ve kültürel boyutlarıyla yaş ayrımcılığı: Gençlere yönelik ayrımcı pratikler*. A. G. Baran & M. Çakır (Eds.). *İnterdisipliner Yaklaşımla Gençliğin Umudu Toplumun Beklentileri* (pp. 691-701). Hacettepe Üniversitesi Yayınları: Ankara.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 14.10.2019

Makale Kabul Tarihi: 18.11.2019

EVDE HASTA BAKIM PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN ETİK DUYARLILIKLARI VE HASTA HAKLARI BİLGİ DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Oğuzhan ZENGİN¹

Ergün HASGÜL²

ÖZET

Hastaların evlerinde tedavi ve bakımın verilmesi hastanın iyileşmesini hızlandırabileceği gibi, etik açıdan ihmal ve istismara daha açık bir süreçtir. Bu durum, sağlık sektöründe çalışanların, özellikle evde hizmet veren sağlık çalışanlarının etik duyarlılıklarının ve hasta hakları bilgi düzeylerinin incelenmesini önemli kılmaktadır. Çalışmamızda 110 evde hasta bakımı programı öğrencisinin etik duyarlılıkları ve hasta hakları bilgi düzeyleri incelenmiştir. Araştırmada Ahlaki Duyarlılık Anketi ve araştırmacılar tarafından hazırlanan Hasta Hakları Bilgi Düzeyi Anketi ölçme aracı olarak kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre kadın öğrencilerin erkeklerden hasta hakları konusunda daha bilgili olduğu, erkeklerin de kadınlara göre daha kolay oryantasyon sağlayabildiği görülmüştür. Araştırmamızda, ilerleyen yaşın etik duyarlılığı ve oryantasyon sağlamayı artırdığı görülmüştür. Ayrıca hasta hakları bilgi düzeyinin artmasıyla, etik duyarlılığın ve oryantasyonun da arttığı belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarımıza göre; hasta hakları ve etik duyarlılık arasındaki doğrusal ilişki nedeniyle başta evde bakım alanı olmak üzere tüm sağlık çalışanlarına meslek içi eğitim ve sağlık alanında eğitim alan öğrencilerinin müfredatlarına koyulacak derslerle hasta hakları konusunda bilgi düzeylerinin artırılması önerilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Evde Hasta Bakımı, Etik Duyarlılık, Hasta Hakları.

¹ Doç. Dr., Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: oguzhanzengin@karabuk.edu.tr (İletişim Yazarı). ORCID: 000-0002-8873-824X

² Dr. Öğr. Üyesi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Gülhane Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü. ORCID: 0000-0002-2682-0870

A RESEARCH ON ETHICAL SENSITIVITY AND PATIENT RIGHTS INFORMATION LEVELS OF STUDENTS OF HOME PATIENT CARE PROGRAM

ABSTRACT

Providing treatment and care in patients' homes can accelerate the patient's recovery and is a more ethical process of neglect and abuse. This makes it important to examine the ethical sensitivity and knowledge of patient rights of healthcare workers, especially those working at home. The ethical sensitivity and knowledge of patient rights of 110 home care students were examined. In this research, the Moral Sensitivity Questionnaire and the Patient Rights Knowledge Questionnaire prepared by the researchers were used as a measurement tool. According to the findings of the study, it is seen that female students are more knowledgeable about patient rights than men, and men can provide orientation more easily than women. In our study, it was seen that advancing age increased ethical sensitivity and orientation. In addition, it was determined that ethical sensitivity and orientation increased with increasing patient rights knowledge level. According to our research results; Because of the linear relationship between patient rights and ethical sensitivity, it is recommended that all health workers, especially in the home care area, increase their knowledge on patient rights through courses to be included in the curricula of vocational education and health education students.

Key words: Home Health Care, Ethical Sensitivity, Patient Rights.

GİRİŞ

Çeşitli meslek elemanlarının uygulamada çalıştıkları kişi ve kurumlara yönelik tutum ve davranışları hakkında bir tür yol haritası sunan meslek etiği kavramı sağlık alanında sunulan hizmetlerde, hastalarla olan ilişkilerde ve mesleki kararlarında bakım elemanlarına rehberlik etmektedir. Bununla birlikte etik konusu ideal tutum ve davranışlar bütünü olup bazı durumlarda etik ilkeler doğrultusunda davranmak konusunda birtakım ikilemler ortaya çıkmaktadır. Bu tür durumlarda hasta hakları kavramı etik duyarlılık konusunda bir rehber niteliğindedir.

Etik kavramının temel konusu insan davranışları ve felsefedir. Etik, karar verme sürecine yön veren, davranışları ahlaki kurallar açısından yönlendiren, yaşamsal ve mesleki değerlerle sorunları değerlendiren ve kuramlar geliştiren bir bilim alanıdır (Yıldırım ve Dülgerler, 2010; Okuroğlu, Alpar & Bahçecik, 2014).

Her davranış bir etik ilişki mahsulüdür. Bu mahsul bilgi, bilinç ve anlayışın yanı sıra “bakım verme” de sunulabilecek yumuşak, esnek yaklaşıma dayalı bir tutum, ahlaki akıl yürütme yolu ile geliştirilmelidir (Babadağ, 2010). Bakım verme sürecinde hasta ile sağlık profesyonelinin ilişkisini düzenleyen, hastalara sorumluluklarını gösteren hasta hakları kavramı ise etik anlayışın bir çıktısıdır.

Hasta hakları kavramı, Hasta Hakları Yönetmeliğinde, “Sağlık hizmetlerinden faydalanma ihtiyacı bulunan fertlerin, sırf insan olmaları sebebiyle sahip buldukları ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, milletlerarası antlaşmalar, kanunlar ve diğer mevzuat ile teminat altına alınmış bulunan haklar” şeklinde tanımlanmaktadır.

Hasta hakları kavramı; herhangi bir hastalığa sahip bireyin daha önceki sağlığına kavuşabilmesi hakkı, eğer bu mümkün değilse hastalığın bireyin maddi ve manevi bütünlüğünü en az derecede etkilemesi için yaşam kalitesini azami düzeyde yüksek tutarak yaşamını sürdürmesine olanak sağlayan haklardır (Aydiner, 2006). Bu haklar aslında insan haklarının ve değerlerinin sağlık alanına uyarlanmasıdır ve temel insan hakları belgelerine dayanır. Dolayısıyla insan hakları olarak tanımlanan insan onuruna uygun davranılma, özgürlük ve güvenlik gibi haklar hasta haklarının temel dayanaklarını oluşturmaktadır (Aydemir, 2010). Bu noktadan hareketle hasta hakları; sağlığı bozulmuş veyahut sağlığını korumak isteğiyle sağlık hizmetlerinden yararlanmak isteyen birey, grup, topluluk ve toplumlar için ulusal ve uluslararası yasal prosedürlerle koruma altına alınmış; kaliteli, eşit, ahlaki, etik bir hizmet sunumuna yönelik düzenlemelerdir.

Hasta hakları 1970’li yıllardan itibaren uluslararası kuruluşlar tarafından küresel bağlamda gündeme getirilmeye başlamıştır. Hasta haklarıyla ilgili ilk yazılı belge 1973’te Amerikan Ulusal Hastaneler Birliğince kabul edilmiştir. Dünya Tabipler Birliğince 1981 yılında yayımlanan Lizbon Bildirgesi ve 1995 yılında yayınlanan Bali Bildirgesi, 2002 yılında Roma’da Avrupa Birliğince yayımlanan Hasta Haklarına İlişkin Avrupa Statüsü Ana Sözleşmesi hasta haklarının dünyadaki gelişimine ilişkin temel belgelerdir.

Hasta haklarının Türkiye'deki gelişimi küresel gelişmelere paralel bir biçimde 1960'ta hazırlanan "Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi" ile başlamıştır. Söz konusu nizamname geliştirilerek 1998 yılında Türk Tabipler Birliği tarafından "Hekimlik ve Meslek Etiği Kuralları" adıyla kabul edilmiştir. 1998 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından çıkarılan Hasta Hakları Yönetmeliğiyle Türkiye'de hasta hakları güvence altına alınmıştır.

Evde hasta bakım mesleği ise adından da anlaşılacağı üzere kurum bakımından ziyade hastaların evinde, yaşadıkları ortamda, yani bir nevi özel alanlarında yapılan bakım işidir. Bu nedenle, hastalarla evlerinde çalışmada bazı konuların üzerinde daha hassas durulması önemlidir. Kurumsal bakımda dikkat edilmesi gereken araştırma etiği, meslek etiği, ahlak kuralları ve hasta haklarına saygı gibi konulara, hastaların evlerinde daha fazla önem verilmesi gerekmektedir. Hastaların evlerinde tedavi ve bakımın verilmesi hastanın iyileşmesini hızlandırabileceği gibi, etik açıdan ihmal ve istismara daha açık bir süreçtir. Bu gerekçeler, sağlık sektöründe çalışanların, özellikle evde hizmet veren sağlık çalışanlarının etik duyarlılıklarının ve hasta hakları bilgi düzeylerinin incelenmesini önemli kılmaktadır. Bu amaçla, çalışmamızda evde hasta bakımı programı öğrencilerinin etik duyarlılıkları ve hasta hakları bilgi düzeyleri incelenmiştir.

GEREÇ VE YÖNTEM

Bu araştırma Kastamonu Üniversitesi Tosya Meslek Yüksekokulu Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü Evde Hasta Bakımı Programı öğrencileri ile yürütülmüştür. Araştırmaya katılan öğrenciler gönüllü olarak araştırmaya katılmayı kabul etmiş ve araştırma öncesinde bilgilendirilmiş onam formu imzalamışlardır.

Katılımcılar

Araştırma için Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümünde eğitime devam eden 136 öğrenciye duyuru yapılmış, araştırmaya katılmaya gönüllü 110 öğrenci ile çalışılmaya devam edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada kişisel bilgi formunu, Ahlaki Duyarlılık Anketini ve araştırmacılar tarafından hazırlanan Hasta Hakları Bilgi Düzeyi Anketini içeren üç bölümden oluşan bir anket formu kullanılmıştır.

Kişisel bilgi formu: Bu bölümde katılımcıların cinsiyet, yaş ve ekonomik durum gibi demografik özellikleri istenmiştir.

Ahlaki Duyarlılık Anketi (ADA): Lutzen ve arkadaşları (1997, 2000) tarafından geliştirilen ölçeğin, Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması Tosun (2018) tarafından yapılmıştır. 7'li likert tipi hazırlanan ölçekte "tamamen katılıyorum" 1 puan ile "hiç katılmıyorum" 7 puan arasında derecelendirilmektedir. 30 madde ve 6 alt boyuttan oluşan ölçekten alınabilecek en düşük puan 30, en yüksek puan ise 210'dur. Düşük puan etik açıdan yüksek duyarlılığı, yüksek puan etik açıdan düşük duyarlılığı ifade etmektedir (Lutzen ve ark. 1997; Lutzen ve ark. 2000). Ölçeğin alt boyutları Otonomi (10, 12, 15, 16, 21, 24 ve 27. maddeler), Yarar Sağlama (2, 5, 8 ve 25. maddeler), Bütüncü Yaklaşım (1, 6, 18, 29 ve 30. maddeler), Çatışma (9, 11 ve 14. maddeler), Uygulama (4, 17, 20 ve 28. maddeler) ve Oryantasyon (7, 13, 19 ve 22. maddeler)'dur. Lutzen'in (1997) yaptığı faktör analizi sonucunda 3., 23.ve 26. maddeler herhangi bir alt boyutun altında yer almamıştır. ADA'nın geçerlik ve güvenilirlik çalışmasında Cronbach Alpha değeri 0,82 olarak bulunmuştur. Araştırmamızda benzer bir sonuçla Cronbach Alpha değeri 0,82 bulunmuştur.

Hasta Hakları Bilgi Düzeyi Anketi (HHBDA): 1998 yılında 23420 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Hasta Hakları Yönetmeliğinde yönetmelikte yer alan hasta haklarına ilişkin maddeler araştırmacılar tarafından birer madde olarak alınarak anket oluşturmuştur. Bu anket "Kesinlikle Katılmıyorum" 1 puan ile "Kesinlikle Katılıyorum" 5 puan arasında derecelendirilmiştir. 10 madde ve tek alt boyuttan oluşan anketten alınabilecek en düşük puan 10 ve en yüksek puan ise 50'dir. Puanın yüksek olması hasta hakları bilgi düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Anketin Cronbach Alpha değeri 0,84 olarak bulunmuştur. Madde toplam puan korelasyonları 0,289 ile 0,504 arasındadır. Madde toplam puan korelasyonlarının istendik düzeyde olması anketin güvenilir olduğunu göstermektedir.

İstatistiksel Analizler

Veriler SPSS 16.0 ile analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediği Shapiro-Wilk testi ile sınıanmıştır. Katılımcıların ADA ve HHBDA puanları ile sosyo-demografik değişkenlerin (cinsiyet, yaş ve eğitim durumu) karşılaştırılması amacıyla Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişki, Spearman

Korelasyon testi kullanılarak analiz edilmiştir. P değerinin 0,05, 0,01, 0,001'in altında olduğu durumlarda istatistiksel açıdan anlamlı kabul edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmada elde edilen bulgular; sosyodemografik özellikler, Ahlaki Duyarlılık Anketi ve Hasta Hakları Bilgi Düzeyi Anketlerinden elde edilen bulgular üzerine temellendirilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyodemografik özellikleri hakkında elde edilen bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Sosyo-Demografik Değişkenler	n	%
Cinsiyet		
Kadın	72	65,5
Erkek	38	34,5
Yaş		
≤20	77	70,0
≥21	33	30,0
Ekonomik Durum		
İyi	19	17,3
Normal	28	25,5
Kötü	63	57,3
Toplam	110	100

Tablo 1'de yer alan katılımcıların sosyo-demografik özellikleri incelendiğinde öğrencilerin yaşlarının ortalaması ve standart sapması $20,14 \pm 2,09$ 'dur (min-max: 18-29). Katılımcıların ADA toplam puan ortalamaları $82,69 \pm 19,02$ ve HHBDA puan ortalamaları $27,90 \pm 1,79$ 'dur. Tablo 2'de katılımcıların HHBDA, ADA ve alt ölçeklerine ilişkin analiz sonuçları verilmektedir.

Tablo 2. Demografik özelliklere göre ADA ve HHBDA puanlarının karşılaştırılması

	HHBDA	ADA Toplam	Otonomi	Yarar Sağlama	Bütüncü Yaklaşım	Çatışma	Uygulama	Oryantasyo n
Cinsiyet								
Kadın (n=72)	28,14±1,7 3	81,32±17,2 5	16,85±5,0 0	14,46±4,4 9	11,07±3,3 8	11,13±3,5 2	11,94±4,1 8	8,28±3,68
Erkek (n=38)	27,45±1,8 4	85,28±21,9 9	17,22±6,3 2	13,63±5,1 9	12,08±4,5 6	11,60±3,7 6	12,58±4,1 9	10,07±4,44
	p: ,05*	p: ,30	p: ,74	p: ,38	p: ,19	p: ,52	p: ,45	p,03*
Yaş								
≤20 (n=77)	27,99±1,7 8	80,75±19,0 5	16,51±5,4 4	13,74±4,8 6	11,22±3,7 7	11,03±3,8 6	12,21±4,3 7	8,52±3,81
≥21 (n=33)	27,70±1,8 3	87,22±18,4 3	18,08±5,4 6	15,18±4,3 5	11,88±4,0 1	11,91±2,8 5	12,04±3,7 6	9,79±4,43
	p: ,60	p,10	p: ,17	p: ,15	p: ,41	p:24	p: ,84	p: ,13
Ekonomi k Durum								
İyi (n=19)	28,21±1,8 1	76,91±17,4 5	15,36±5,1 1	14,26±5,4 7	11,00±3,2 0	10,09±4,0 4	10,64±3,3 6	7,87±3,47
Orta (n=28)	28,39±1,9 9	89,74±19,0 9	19,12±5,3 4	14,40±4,3 0	12,77±4,5 5	11,88±3,4 7	12,38±3,9 2	10,69±5,01
Kötü (n=63)	28,03±1,6 7	81,30±18,8 1	16,52±5,4 3	14,05±4,7 6	10,94±3,5 7	11,39±3,4 8	12,53±4,4 6	8,41±3,48
	p: ,21	p: ,05*	p,04*	p: ,95	p: ,09	p: ,23	p,21	p,02*

ADA: Ahlaki Duyarlılık Anketi; HHBDA: Hasta Hakları Bilgi Düzeyi Anketi * p<0,05

Tablo 2’deki, HHBDA puanlarına bakıldığında, kadınların erkeklerden istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek puan aldıkları görülmektedir (p<0,05). Ahlaki Duyarlılık Anketi’nin Oryantasyon alt ölçek puanına göre, erkeklerin kadınlardan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek puan aldıkları saptanmıştır (p<0,05).

Yaş ile ADA toplam puanları ve oryantasyon alt ölçeği puanları arasında pozitif yönde ama zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre öğrencilerin yaşı arttıkça etik duyarlılık ve oryantasyon artmaktadır (p<0,05). ADA toplam puanlarına, otonomi ve oryantasyon alt ölçek puanlarına bakıldığında, ekonomik durumun istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa yol açtığı görülmektedir (p<0,05). Buna göre, ekonomik durumuna normal cevabını verenlerin iyi ve kötü cevabını verenlerden istatistiksel açıdan anlamlı ölçüde daha yüksek ADA toplam puanı, Otonomi ve Oryantasyon alt ölçek puanı aldığı söylenebilir (Tablo 2). Tablo 3 yaş, HHBDA ve ADA puanları arasındaki korelasyonu göstermektedir.

Tablo 3. Yaş, HHBDA ve ADA puanları arasındaki korelasyon

		1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.Yaş	r	-								
	p									
2. HHBDA	r	,620	-							
	p	0,517								
3. ADA toplam	r	,189*	,199*	-						
	p	0,048	0,037							
4. Otonomi	r	,133	,149	,737**	-					
	p	0,166	0,120	0,000						
5. Yarar Sağlama	r	,132	,040	,715**	,416**	-				
	p	0,168	0,678	0,000	0,000					
6. Bütüncü Yaklaşım	r	,130	,153	,715**	,443**	,296**	-			
	p	0,176	0,109	0,000	0,000	0,002				
7. Çatışma	r	,109	,162	,401**	,198*	,357**	,050	-		
	p	0,257	0,055	0,000	0,038	0,000	0,606			
8. Uygulama	r	,027	,075	,594**	,263**	,416**	,359**	,045	-	
	p	0,776	0,434	0,000	0,005	0,000	0,000	0,644		
9.Oryantasyon	r	,230*	,212*	,731**	,540**	,269**	,680**	,089	,309**	-
	p	0,016	0,026	0,000	0,000	0,005	0,000	,356	0,001	

ADA: Ahlaki Duyarlılık Anketi; HHBDA: Hasta Hakları Bilgi Düzeyi Anketi * p<0,05 ** p<0,001

Tablo 3 incelendiğinde yaş ile ADA toplam puanları ve Oryantasyon alt ölçeği puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki görülmektedir (p<0,05). HHBDA puanları ile ADA toplam puanları ve oryantasyon alt ölçeği arasında pozitif yönde istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanmıştır (p<0,05). Hasta hakları konusunda bilginin artmasının etik duyarlılığı ve oryantasyonu artırdığı sonucu çıkarılabilir.

TARTIŞMA

Elde ettiğimiz bulgulara göre kadın öğrencilerin HHBDA puanları erkek öğrencilerden istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksekken erkek öğrencilerin Ahlaki Duyarlılık Anketi'nin Oryantasyon altölçeği puanları, kadınlardan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksektir (p<0,05). Gürdoğan, Aksoy ve Kınıcı (2018) çalışmasında bizim çalışmamızla benzer sonuçlara ulaşmıştır. Bu çalışmaya göre ADA Oryantasyon alt ölçeğinde kadınların erkeklerden daha düşük puan aldığı görülmüştür (p<0,05). Erkeklerin oryantasyonunun kadınlara oranla daha iyi olduğu dikkat çekmektedir. Cinsiyet ve ADA toplam puanları ve diğer alt ölçek puanları arasında anlamlılık görülmemiştir. Tosun (2005) çalışmasında, oryantasyonun kadın hekimlerde, erkek hekimlere göre daha fazla sağlandığı, erkek hemşirelerde ise, kadın hemşirelere göre daha fazla sağlandığı sonucuna ulaşmıştır. Yine Tosun (2005), bu sonucu ülkemiz kültüründe kadının sorumluluklarına yönelik beklentilerin etkilediği

düşüncesine yer vermiştir. Lutzen, Johansson ve Nardström (2000), kadın ve erkek hemşireler arasında oryantasyon açısından bir farklılık tespit etmemiştir.

Araştırmamızda ADA toplam puanları, otonomi, yarar sağlama, bütüncü yaklaşım, çatışma, uygulama alt ölçekleri puanları ile katılımcıların cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p>0,05$). Bu sonucun aksine, Lutzen ve arkadaşları (2000), kadın hekimlerin erkek hekimlere göre daha fazla çatışma yaşadığı, kadın hekimlerde yarar sağlamanın daha yüksek düzeyde olduğunu ifade etmiştir. Tosun (2005), bu sonucun kadının annelik rolü ve içgüdüünün kadın hemşirelerde yarar sağlama boyutunda etkili olabileceğini belirtmiştir.

Çalışmamızda yaş ile ADA toplam puanları ve oryantasyon alt ölçeği puanları arasında pozitif yönde ama zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre öğrencilerin yaşı arttıkça etik duyarlılık ve oryantasyon artmaktadır ($p<0,05$). Lutzen ve arkadaşları (2000), ilerleyen yaşın duyarlılığı artıran bir etmen olduğunu belirtmiştir. Ersoy ve Göz (1998), yaşın artmasıyla mesleki deneyimin duyarlılığı olumlu yönde etkilediği sonucunu ifade etmiştir. Tosun (2005) çalışmasında, yaş ile ADA toplam puanlar, otonomi, yarar sağlama, bütüncü yaklaşım, uygulama alt ölçeği puanları arasında anlamlı ilişki bulmuştur. Bu sonuçlar, yaşın ilerlemesinin etik duyarlılığı arttırdığı sonucunu göstermektedir. Lutzen ve arkadaşları çalışmalarında (1997, 2000), hekimlerin yaşının ilerlemesi ile otonominin, yarar sağlamanın, bütüncü yaklaşımın arttığını ifade etmiştir. Seren (1998), yaşın ilerlemesi ile hemşirelerin otonomi kullanma düzeyinin arttığı sonucuna ulaşmıştır.

SONUÇ

Bu araştırmada, evde hasta bakımı programı öğrencilerinin etik duyarlılıklarını ve hasta hakları bilgi düzeylerini incelemeyi amaçladık. Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin hasta hakları bilgi düzeylerinin ortalamanın biraz üstünde olduğu görülmektedir. Etkili ve kaliteli bir tedavi ve bakım hizmeti verebilmek için sağlık çalışanlarının hasta hakları konusunda yeterli bilgiye sahip olmasının önemli olduğu öngörülmektedir. Bu konuda ortalama bir bilginin tedavi ve bakım sürecinde riskler oluşturabileceği düşünülmektedir.

Öğrencilerin cinsiyetleri ile hasta hakları bilgi düzeylerinin ve oryantasyon sağlamaları arasında bir farklılık görülmüştür. Buna göre kadın öğrencilerin erkeklerden hasta hakları konusunda daha bilgili olduğu, erkeklerin de kadınlarından daha kolay oryantasyon sağlayabildiği görülmüştür. Ekonomik durumunu orta düzey olarak belirten öğrencilerin etik duyarlılıklarının, otonomi kullanma düzeylerinin ve oryantasyon sağlamalarının daha iyi olduğu bulunan sonuçlardandır.

Araştırmamızda, ilerleyen yaşın etik duyarlılığı ve oryantasyon sağlamayı artırdığı görülmüştür. Ayrıca hasta hakları bilgi düzeyinin artmasıyla, etik duyarlılığın ve oryantasyonun da arttığı belirlenmiştir.

Araştırma sonuçlarımıza göre; tedavi ve bakımın kalitesini artırmak ve ortaya çıkabilecek riskleri en aza indirmek amacıyla ve hasta hakları ve etik duyarlılık arasındaki doğrusal ilişki nedeniyle sağlık çalışanlarına meslek içi eğitim ile sağlık bölümleri öğrencilerinin de müfredatlarına koyulacak derslerle hasta hakları konusunda bilgi düzeylerinin artırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aydemir, İ. (2010). *Sağlık Bakanlığına Bağlı Hastanelerde Hasta Hakları Uygulamalarının Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aydiner, A. H. (2006). *Bursa'daki Hekimlerin Hasta Haklarına Yaklaşımı*. (Yayımlanmamış tıpta uzmanlık tezi). Uludağ Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Babadağ, K. (2010). *Hemşirelik ve Değerler*. Ankara: Alter Yayıncılık.
- Ersoy, N. ve Göz, F. (1998). Hemşirenin etik duyarlılığı. 1. Ulusal Tıbbi Etik Kongresi Bildiriler Kitabı, Kocaeli, 96-100.
- Gürdoğan, E.P., Aksoy, B. & Kınıcı, E. (2018). Hemşirelik öğrencilerinin etik duyarlılık düzeyleri ve mesleki değerler ile ilişkisi. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 5(3), 147-154.

Hasta Hakları Yönetmeliği, (1998). 12 Haziran 2019 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.4847&Mevzuatlliski=0&sourceXmlSearch=hasta%20haklar%C4%B1> adresinden erişildi.

Lutzen, K. Evertzon, M. & Nordin, C. (1997). Moral sensitivity in psychiatric practice. *Nursing Ethics*, 4(6), 472-482.

Lutzen, K., Johansson, A. ve Nardström, G. (2000). Moral sensitivitiy: some differences between nurses and phycisians. *Nursing Ethics*, 7(6), 520-529.

Okuroğu GK, Alpar Ş, Bahçecik N. (2014). Felsefe ve hemşirelik etiği. *Kilikya Felsefe Dergisi*, (1), 53–61.

Seren, Ş. (1998). *Hemşirelerin Otonomi Düzeylerinin Belirlenmesi ve Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Tosun, H. (2005). *Sağlık Bakım Uygulamalarında Deneyimlenen Etik İnkilemlere Karşı Hekim ve Hemşirelerin Duyarlılıklarının Belirlenmesi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Tosun, H. (2018). Ahlaki duyarlılık anketi (ADA): Türkçe geçerlik ve güvenilirlik uyarlaması. *Çağdaş Tıp Dergisi*, 8(4), 316-321.

Yıldırım S, Dülgerler Ş. (2010). Psikiyatride etik ve psikiyatri hemşireliği uygulamasına yansımaları. *Turkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics-Law and History*, 18(2), 103-108.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 04.10.2019

Makale Kabul Tarihi: 28.12.2019

HUZUREVİ ÇEVRESİNDE İKAMET EDENLERİN HUZUREVLERİNE BAKIŞ AÇILARININ DEĞERLENDİRİLMESİ: İSTANBUL SULTANGAZİ HUZUREVİ ÖRNEĞİ

Nur AÇIKGÖZ¹

Taner ARTAN²

Aylin ARICI³

ÖZET

Kentleşme, aile yapısındaki dönüşüm ve nüfusun giderek yaşlanması huzurevlerinin sayılarını artırmaktadır. İnsanların huzurevlerine bakış açılarının ise sosyal, kültürel ve geleneksel değerlere göre farklılık gösterdiği bilinmektedir. Bu çalışmanın amacı, 2014 yılında İstanbul'da Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İstanbul İl Müdürlüğü'ne bağlı olarak açılan Sultangazi Huzurevi çevresinde ikamet edenlerin huzurevlerine bakış açılarının değerlendirilmesi ve çevrelerine bir huzurevi açıldıktan sonra huzurevi algılarında bir değişimin olup olmadığının incelenmesidir. Çalışma nitel araştırma deseninde yürütülmüştür. Görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak gerçekleştirilmiş ve verilerin değerlendirilmesinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Örneklem grubu; yaşları 21 ile 90 arasında değişen 14'ü kadın, 6'sı erkek toplam 20 kişiden oluşmaktadır. Görüşmecilerin Sultangazi'de ikamet etme süreleri ise 7 ile 50 yıl arasında değişmektedir. Çalışma sonunda elde edilen veriler doğrultusunda;

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü e-posta: nuracikgozz@gmail.com ORCID: 0000-0003-3122-9441

² Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi e-posta: t.artan@hotmail.com (İletişim Yazarı) ORCID: 0000-0002-8716-2090

³ Arş. Gör. İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi e-posta: aylin.a_@hotmail.com ORCID: 0000-0003-3872-2984

görüşmecilerin yarısından fazlası huzurevinde kalmayı kimsesizliğin, yalnızlığın bir göstergesi olarak gördüğünü ifade etmiştir. Görüşmecilerin büyük çoğunluğu çevrelerine bir huzurevi açıldıktan sonra huzurevlerine bakış açılarında olumlu yönde bir değişimin yaşandığını belirtmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Huzurevi, sosyal hizmet, yaşlılık.

EVALUATION OF THE PERSPECTIVE OF RESIDENTS IN NURSING HOMES: ISTANBUL SULTANGAZI NURSING HOME EXAMPLE

ABSTRACT

Urbanization, family structure transformation and the growing of the ageing population are increasing the numbers of nursing homes. It is known that people's view of nursing homes differs according to social, cultural and traditional values. The aim of this study is to evaluate the perspectives of the residents of Sultangazi Nursing Home, which was opened in Istanbul in 2014 under the Istanbul Provincial Directorate of Family, Labour and Social Services, and to examine whether there was a change in nursing home perceptions after a nursing home was opened in their environment. The study was conducted using an in-depth interview technique in a qualitative research pattern. Interviews were conducted using a semi-structured interview form. The sample group consisted of 20 people (14 females & 6 males) , ranging from 21 to 90 years old. The duration of the interviewees' residence in Sultangazi varies between 7 and 50 years. According to the data obtained from the study; more than half of the interviewees regard stayin in nursing homes as an indicator of loneliness. The majority of the interviewees stated that after the opening of the nursing home in their environment, there had been a positive change in their view of nursing homes.

Key Words: Elderly, nursing home, social work.

GİRİŞ

Yaşam sürecinin zorunlu ve doğal bir çağı olan yaşlılık (Walton, Shultz, Beck and Walls, 1991) Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) yaptığı tanıma göre "çevresel faktörlere

uyum sağlama yetisinin giderek azalması" dır (Davis, Holtz ve Davis 1985'ten akt: Ergün vd., 2003). Günümüzde yaşlı nüfusunun giderek artması, bu alanda yapılan araştırma ve çalışmaları da artırmaktadır. Yaşlılığın Türkiye ve dünyadaki durumuna bakılacak olunursa; geçmiş dönemlerde, bulaşıcı hastalıkların varlığının ve doğum esnasında anne ölüm oranlarının yüksek oluşunun nüfusun yaşlanmasının önündeki en büyük engeller olduğu görülmektedir (Olshansky, Beard ve Börsch-Supan, 2012).

Yaşlı nüfusun artışının huzurevleri ve yaşlı bakım merkezlerinin sayısını artırdığı bilinmekteyken huzurevi ve yaşlı bakım merkezlerinin sayısının ve görünürlüğünün artmasının insanların kurumlara yönelik algılarını da etkileyeceği düşünülmektedir. Fakat bu bağlamda yapılmış çalışmaların daha çok yaşlı ve yaşlılığa yönelik algıya etki eden etmenler ile ilgili olduğu görülmüştür. Huzurevi ve yaşlı bakım merkezlerine yönelik toplumsal ve bireysel algının değişimini araştıran çalışmaların literatürde yeterince yer almadığı görülmüştür.

Bu çerçevede araştırmanın amacını; huzurevi çevresinde ikamet eden ve bir huzurevini yakından gözleme imkânı bulan insanların çevrelerine huzurevi açılmadan önce ve huzurevi açıldıktan sonraki süreçte huzurevlerine bakış açılarında değişim olup olmadığının araştırılması ve değişime etki eden faktörlerin tespit edilmesi oluşturmaktadır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Son iki yüzyıl boyunca dünyada kademeli bir dönüşüm gerçekleşmekte; nüfus, insan ömrünün uzamasıyla birlikte doğurganlıkta devam eden düşüş nedeniyle yaşlanmaktadır (Peace, Dittman-Kohli, Westerhof ve Bond, 2007). Tüm dünyada yaşlı nüfus (65 yaş ve üzeri) artışı 21. yüzyılın karakteristik bir özelliğidir (Soosova, 2016). 2018 yılı verilerine göre dünyada 60 yaş ve üzeri kişi sayısı 962 milyondur. 2050 yılına gelindiğinde yaşlı nüfusun 2,1 milyar seviyesine ulaşacağı düşünülmekte, yaşlı nüfusun ikiye katlanması beklenmektedir (UN, 2017). Türkiye'de 2018 yılında toplam nüfus içindeki yaşlı nüfus oranı (65 yaş ve üzeri) %8,8 iken nüfus projeksiyonlarına göre 2023 yılında bu oranın %10,2, 2030 yılında %12,9, 2040 yılında %16,3 ve 2080 yılında ise %25,6 olacağı öngörülmektedir (TÜİK, 2018). Nüfus projeksiyonlarına

bakıldığında; 2030 yılı itibariyle gelişmiş ülkelerdeki yetişkinlerin yarısının emeklilik yaşına ulaşacağı düşünülmektedir (Daniels, 2012).

Nüfusun yaşlanması; üretimi, tüketimi, içinde yaşanılan ve çalışılan tüm çevreyi etkilemektedir (Biggs, Carstensen ve Hogan, 2012). Birçok sanayileşmiş ekonomideki toplumsal ve iktisadi yapılar, yaşlanan bir nüfusla başa çıkmakta yetersiz kalmaktayken ülkemiz de son yıllarda bu tehdit altındadır (Milner, Norman ve Milner, 2012). Bu tehdidin daha iyi anlaşılabilmesi için yaşlılık deneyimine ve bu deneyimin toplum tarafından algılanma biçimine bakmak gerekmektedir.

Estes (1979), yaşlılık deneyiminin büyük ölçüde sosyal bağlam ve kültürel değerlere bağlı olduğunu savunmaktadır (Buffel vd., 2009). Yaşlılık dönemi ise, fiziksel ve sosyal olarak değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Kişide fiziksel zorlanmalar ve yaşamı tehdit eden hastalıklar ortaya çıkar. Yaşlılarda fiziksel zorlanmaların ortaya çıkması ve yaşamı tehdit eden hastalıkların varlığı yaşlıların sosyal hayatta kopmalar yaşamalarına neden olabilmektedir (Şahin, Erkal ve Demirel, 2017). Yaşlıların fiziksel olarak yaşadıkları güçlüklerin sosyal hayatlarını olumsuz etkilememesi için evde bakım, yatılı bakım ve gündüz bakım hizmetleri gibi çeşitli hizmetlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Yaşlılık döneminde, daha hızlı ve etkili hizmetlere ihtiyaç duyan insanların yaşlı hizmetleri denince akıllarına ilk gelen kuruluş huzurevleridir (Yeşil ve Cengiz, 2018).

Toplumların sosyokültürel yapılarının yaşlılığa, yaşlıya olduğu gibi huzurevleri ve yaşlı bakım merkezlerine yönelik algıyı da etkilediği görülmektedir (Ünalın, Soyuer ve Elmalı, 2012). Yapılmış çalışmalar ülkemizde huzurevlerine olan ilginin Batı toplumlarına oranla daha az olduğunu göstermektedir. Bu durumun, Türk toplumunda yaşlılara saygı göstermenin önemli olmasıyla açıklanabileceği düşünülmektedir (Kaya, 2017).

Konu ile ilgili literatür incelendiğinde; toplumumuzda huzurevlerinin, sığınılacak yer ya da yaşamın son durağı olarak düşünüldüğü, yaşlıların bu kuruluşları son çare olarak tercih ettikleri veya toplumda, yaşlıların çocukları tarafından huzurevlerine terk edildikleri algısı olduğu görülmüştür (Bahar, Bahar ve Savaş, 2009). Yapılan bir araştırmaya göre; huzurevlerine karşı olumsuz tutumun sosyoekonomik değişkenler fark etmeksizin toplumun geneline hâkim olduğu, huzurevlerinin yaşlıları toplumdaki

ayrıştıran yerler olarak tanımlandığı, huzurevi gibi kuruluşların hala kimsesizler evi olarak görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır (Çakmakçioğlu, 2013).

Toplumda huzurevlerine yönelik böyle bir olumsuz algı olmasına rağmen son yıllardaki gelişmeler bu kuruluşlara ilgiyi zorunlu hale getirmiştir (Kaya, 2017). Sanayileşmenin ortaya çıkışıyla gelen modernleşme, etkisini yalnızca iktisadi hayatta değil ailenin yapısında da göstermiştir. Tarımla uğraşan kişilerin kentlere göçmesinden sonra, önceden geniş aile tipi şeklindeki yapılanmalar yerini modern çekirdek aile tipi yapılanmalara bırakmıştır (Artan ve Irmak, 2017). Taylor (1994)'a göre, yaşlanma kültürel olarak inşa edilmektedir. Yapılan çalışmalarda; aile yapısındaki bu değişimin yaşlılığın geleceğini de etkilediği, yaşlılarda iyileşme ve sağlık davranışlarında önemli bir konumda yer aldığı düşünülen (Dhar, 2001) sosyal destek sistemlerini yeniden şekillendirdiği ifade edilmiştir (akt: Georgakopoulou ve Charalambidou, 2011). Fukuyama'nın (1999) belirttiği gibi toplumlarda meydana gelen modernleşme ailenin önemini azaltmıştır. Türkiye'de bu dönüşüm, etkisini İkinci Dünya Savaşı sonrası 1950'li yıllarda hissettirmeye başlamıştır (Kalaycı ve Özkul, 2018). Kadının çalışma yaşamına katılması, daha kısıtlı mekanlarda ailelerin hayatlarını sürdürmeye çalışmaları huzurevleri sayısındaki artışın nedenleri arasında gösterilebilmektedir (Yıldız, 2018). Türkiye'de bir yaşlının ailesi ve çocukları ile yaşama oranı halen yüksek olmakla birlikte çekirdek aile yapısının belirginleşmesiyle de huzurevleri sayısında artış yaşanmıştır (Aydın, 2017).

Yaşlanmaya başlayan nüfus ve olası problemler göz önünde bulundurulduğunda; ülkemizde aktif yaşlanma bilincinin yaygınlaştırılması ve yaşlılığa bakışın, saygı duyma ve onları koruma gibi geleneksel değerler çerçevesinden ileriye götürülmesi için öncelikle aşılması gereken engelin bireylerin huzurevleri gibi kurumlara yönelik olumsuz bakış açıları olduğu düşünülmektedir (Yeşil ve Cengiz, 2018). Bu kapsamda son yıllarda yaşlılara ailelerinin/çocuklarının bakması gerektiği yönündeki bakış açısı değişmekle birlikte genel kabul geçerliliğini önemli ölçüde sürdürmektedir. Ancak kentsel yaşamın getirdiği zorluklar, aile yapısındaki değişim ve bakıma gereksinim duyan yaşlı sayısının giderek artması yaşlının ailesi tarafından bakılması gerektiği görüşünü kısmen değişime uğratmıştır (Artan ve Irmak, 2018). Barınma durumu, yaşlıların ve bakıcılarının tercihleri başta olmak üzere bir dizi sosyokültürel faktör uzun

vadeli bakım hizmetlerinin hem talebini hem de varlığını önemli ölçüde etkilemiştir (akt: Ribbe vd., 1997).

YÖNTEM

Bu çalışmada, 2014 yılında açılan Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İstanbul İl Müdürlüğü'ne bağlı Sultangazi Huzurevi'nin çevresinde ikamet edenlerin huzurevi açılmadan önce ve açıldıktan sonraki süreçte huzurevlerine bakış açılarında bir değişimin olup olmadığı incelenmiştir.

Çalışmanın örneklem grubu, İstanbul'da Sultangazi ilçesinde bulunan ve Sultangazi Huzurevi'ne en yakın mahalleler olan, 75. Yıl ve Zübeyde Hanım mahallelerinde ikamet eden kişilerden oluşmaktadır ve çalışmaya katılan kişileri belirlemede, evren belirli bir bölgede yoğunlaştığı zaman kullanışlı olan basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmış ve gönüllülük esas alınmıştır (Baltacı, 2018).

Sultangazi Huzurevi çevresinde ikamet eden insanların; huzurevlerine bakış açılarında bir değişimin olup olmadığının en iyi şekilde değerlendirilebilmesi için, bireylerin gözlemledikleri olayların ana niteliklerini açıklayabilmek adına araştırmacının süreç içerisinde oluşan olayları daha iyi inceleyebilmesini ve bireyleri gözlemlemesini sağlayan nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır (Baltacı, 2018).

Veri Toplama Süreci

Araştırma 2018 yılının kasım ayında başlamış ve 2019 yılının ocak ayında bitmiştir. Önceden hazırlanmış açık uçlu sorular ile yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmış, görüşmeler yüz yüze görüşme şeklinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilere araştırmacının içeriğine yönelik bilgi verilmiş ve görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Araştırma sürecine bir gözlemci dahil edilmiştir. Verilerin deşifresinde ve kodlanmasında iki farklı araştırmacı yer almış ve bu şekilde araştırmacının güvenilirliği artırılmıştır.

Verilerin Analizi

Görüşmelerden elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenerek analiz edilmiştir. Makalede "G" görüşmeci kelimesinin kısaltması olarak kullanılmıştır. G'nin

yanındaki numara görüşmecinin sıra sayısını, virgülden sonraki sayı ise görüşmecinin yaşını, (K) ve (E) harfleri ise görüşmecinin cinsiyetini ifade etmektedir.

BULGULAR

Demografik Veriler

Tablo 1’de görüldüğü üzere çalışmaya; 6’sı erkek 14’ü kadın, yaşları 21 ile 90 arasında değişen toplamda 20 kişi katılmıştır. Katılımcıların; 3’ü okuryazar, 9’u ilkokul, 3’ü lise, 2’si ön lisans, 3’ü lisans öğrencisidir. Katılımcıların Sultangazi’de ikamet etme süreleri 7 ile 50 yıl arasında değişmektedir. Katılımcıların 15’i çekirdek ve 5’i geniş aile yapılanmasına sahiptir. Katılımcılardan 2’sinin bir yakını huzurevinde kalmaktayken yalnızca 4’ü daha önce bir huzurevini ziyaret etmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Görüşmecilerin Demografik Dağılımı

	Kategoriler	N	%
Cinsiyet	Kadın	14	70
	Erkek	6	30
Yaş	21-40	8	40
	41-60	8	40
	61-80	3	15
	90	1	5
Eğitim Durumu	Okuryazar	3	15
	İlkokul	9	45
	Lise	3	15
	Ön Lisans	2	10
	Lisans	3	15
Sultangazi’de İkamet Süresi	7-10	1	5
	11-20	1	5
	21-30	8	40
	31-40	2	10
	41-50	8	40
Aile Tipi	Çekirdek Aile	15	75
	Geniş Aile	5	25
Bir Yakınının Huzurevinde İkamet Etme Durumu	Var	2	10
	Yok	18	90
Huzurevini Ziyaret Etme Durumu	Evet	4	20
	Hayır	16	80

Yaşlılık Hakkındaki Değerlendirmeler

Görüşmecilerin yaşlılar ve yaşlılık hakkındaki genel değerlendirmelerine bakıldığında; yaşlılar için “baş tacı, sırtını yaslayacağın bir dağ, topluma örnek” gibi tanımlamalar

yaptıkları görülmüştür. Daha ileri yaşta olanlar (G3,90,K, G4,70,K G17,41,K) önceden çevrelerinde “Yaşlı evin bereketidir” diye bir söyleyişin olduğunu vurgulamışlardır. Yaşlıların aile ve toplum içindeki önemine yönelik değerlendirmeler, genellikle yaşlıların yaşam tecrübelerinin daha fazla olması ile ilgilidir. Görüşmecilerin çoğunluğu yaşlıların toplum içindeki önemine dikkat çekerken bir katılımcı (G2,37,E), yaşlıları metropol şehirler için bir yük olarak gördüğünü *“Bence yaşlılar toplum için fazla önemli değiller. Emekli olanların köyüne gidip köyünde yaşaması gerekmektedir. Metropol şehirde yaşlı büyük bir yük. Otobüsler, tramvaylar, metrolar insanlarla dolu. Oturamıyoruz, yer bulamıyoruz. Yaşlıların başımızın üstünde yeri var ama köylerinde, metropollerde değil.”* sözleriyle ifade etmiştir. Diğer bir görüşmecinin (G20,23,K) ifadesi ise şöyledir: *“Yaşlılar da dezavantajlı gruba girdiği için çocuklar gibi diğer dezavantajlı gruplar gibi ekstra bakıma, ilgiye, sosyal politikaya daha fazla ihtiyaç duyduklarını düşünüyorum. Toplum içerisinde insanların vicdanlarından bu ekstra ilgiyi beklemek biraz anlamsız oluyor. O yüzden devlet eliyle yapılan politikalar sayesinde kurumsallaşması gerektiğini düşünüyorum bakım süreçlerinin, ilgi süreçlerinin, ihtiyaçlarının.”*

Görüşmecilerden yaşı diğer görüşmecilere göre küçük olanlar büyüklerinden dinledikleri örneklere göre, yaşı diğer görüşmecilere göre büyük olanlar ise kendi gözlemlerine göre geçmiş ve şimdi arasında bir değerlendirme yaptıklarında “eskiden yaşlılara daha çok önem verildiğini” düşündüklerini belirtmişlerdir. Görüşmeciler, yaşlılara önceden daha çok önem verildiğini düşünse de önceden insanların yaşlılara bakmayı bir görev gibi görüp üzerinde çok düşünmeden onlara bakım sağladıklarını (G9,47,K), önceden yaşlıların bir korku unsuru oldukları için insanların onlara göstermelik bir saygı duyduklarını (G15,43,E), şimdilerde bireyselleşmenin artmasıyla yaşlılığın bir yaşam dönemi değil de hastalık olarak görüldüğünü (G19,23,K) ifade etmişlerdir. Bu düşüncelerin aksini düşünen bir görüşmeci (G1,53,E) *“Eskiden yaşlıları daha böyle bilmeyen, köşede oturan bir tip olarak görüyorlardı. Şimdiki yaşlılar akil insan konumunda. Daha çok akıl danışılıyor, daha çok tecrübeli gibi görüldüğünü düşünüyorum. Çünkü eski insanlarda çok okuryazar yoktu şimdiki yaşlılar biraz daha okur yazar oldukları için hayata bakış açıları da farklı. Onun için daha çok akıl danışıldığını daha çok önem verildiğini düşünüyorum”* diyerek düşüncelerini açıklamıştır. Görüşmecilerden bir diğeri (G3,90,K), önceden yaşlılara

daha çok önem verildiğini düşündüğünü “Önceden daha değerliydi. Bakardık, yıkardık, kaldırırdık... Bugün gibi sıcak su yok, soba yok. Ocak yakar, su kızdırırdık. Şuraya oturturduk, yatırırdık. Öyle öyle kocalara bakardık. Kocalar öldü mü biz de kocadık, derdik. Kocanın kıymeti evde belli olur. Şimdi yaşlıya tenezzül eden yok, şimdi kim ne yapsın yaşlıyı” sözleriyle ifade etmiştir. Görüşmecilerden biri (G11,52,E), bilginin ve devlet desteğinin artmasıyla yaşlılara verilen önemin de artmış olduğunu düşünse de diğer bir görüşmeci (G6,28,K), önceden insanların yanlış da doğru da olsa yaşlıların düşüncelerini kabul ettiklerini ama günümüzde insanların daha çok sorguladıklarını belirtmiştir.

Görüşmecilerden bir kısmı yaşlıların yaşamaları için en uygun yerin çocuklarının yanı olduğunu ifade etmektedirler. Bunun nedeni olarak ise yaşlının kendine bakamayacağı, kendine zarar verebileceği gibi gerekçeleri işaret etmişlerdir. Genel olarak yaşlıların imkanları varsa kendi evlerinde yaşamalarının daha uygun olduğunu belirten görüşmeciler ise huzurevini son çare olarak düşünmektedirler. İnsanların imkanları yoksa, öz bakım becerilerini karşılayamayacak halde iseler huzurevinin onlar için daha iyi olacağını vurgulamaktadırlar. Yaşlılar için en iyi yaşam yerinin huzurevleri olduğunu düşünen görüşmeciler ise yaşlıların akrabaları ile daha iyi vakit geçirebileceklerini (G1,53,E), yaşlılara orada daha iyi bakımın sağlanabileceğini gerekçe göstermektedirler. Evinde annesi ile birlikte yaşayan görüşmecilerden biri (G17,41,K), ev üstüne evin olmasının zorluğunu belirterek yaşlıların imkanları varsa tek başlarına yaşamalarının daha uygun olduğu düşünmektedir. Annesinin bakımını üstlenen görüşmecilerden bir diğeri ise (G4,70,K) bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: “*Tabii (yaşlılara) çocukları bakmalı. Bir anne sizi nasıl büyütüyorsa sen de annene babana bakmak mecburiyetindesin. Günahdır, yarın sen de yaşlanacaksın. Aynısı sen de olacaksın. Sen annene babana nasıl davranırsan, çocukların da sana öyle davranırlar.*” Bu konuda bir genelleme yapmanın uygun olmadığını düşünen görüşmecilerden biri (G19,23,K) “*Her bireyin istekleri farklı olabiliyor. O yüzden kişi bazlı iyileştirmeler yapılabilir diye düşünüyorum. Çünkü yaşlılara sorduğumuzda, yani görüştüğüm yaşlılardan hareketle her birinin farklı istekleri var. Eğer huzurevi olacaksa da bu huzurevi, bir yurt mantığıyla değil onların yaşam alanlarının bozulmayacağı şekilde olmalı diye düşünüyorum*” şeklinde düşüncelerini açıklamıştır.

Huzurevleri ile İlgili Değerlendirmeler

Görüşmecilerin yarısı, “Sizce huzurevleri Türk kültürüne uygun mudur?” sorusuna huzurevlerinin özünde Türk kültürüne uygun olmadığı cevabını vermişlerdir. Görüşmeciler Türk kültürünün de bir değişim dönüşüm halinde olduğunu (G1,53,E) ve huzurevlerinin günümüzde kültürümüze uygun hale geldiğini (G9,47,K) belirtmişlerdir. Görüşmecilerden biri (G15,43,E); artık kadın erkek herkesin çalıştığını, bir yaşam mücadelesi içinde olduğunu bu nedenle de yaşlılara bakılmadığını belirtmekle birlikte huzurevlerinin, bu noktada kurtarıcı olduğunu ifade etmiştir. Huzurevlerinin Türk kültürüne uygun olmadığını düşünen görüşmecilerden biri (G4,70,K) “*(Yaşlıya) evde bakmak kültürümüze daha uygun. Senin annendir, indirir kaldırırın. Acıktığını susadığını bilirsin. Orada adam doyar mı? Annem mesela; acıksa acıktım diyemez, susasa susadım*” diyerek görüşlerini dile getirmiştir. Huzurevlerinin Türk kültürüne uygun olduğunu düşünen görüşmecilerden biri (G12,47,K), düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır: “*Bence tabii ki uygun, önceden değildi ama şimdi uygun. ...Bayanlar çalıştığı için yaşlılara bakılmadığı için uygun. Ama eskiden öyle değildi. Herkes mecbur annesini evinde tutuyordu, mecbur bakıyordu ama şimdi öyle değil.*” Diğer bir görüşmeci (G20,23,K), konu ile ilgili görüşlerini “*Uygun. Sonuçta kurum bakımı, bizim kendi kültürümüzde geliştirdiğimiz Osmanlıdan beri var olan bir sistem zaten*” diyerek ifade etmiştir.

Görüşmecilerin yarısından fazlası, huzurevlerinin yaşlıların bakımı için yeterli olduğunu hatta beş yıldızlı otel gibi (G16,56,K) olduklarını düşündüklerini ifade etmekle birlikte huzurevlerinin niteliklerinin; yöneticiden yöneticiye, personelden personele ve şehre göre (G11,52,E) değişiklik gösterebileceğini eklemiştir. Görüşmecilerden biri (G14,66,E), huzurevleri ile ilgili görüşlerini “*Benim önceden haberlerde falan gördüğüm durum hakikaten korkunçtu. Hortumla dövüyorlardı. Şimdi iyi bakıyorlar ama. Mesela bizim köyde bir huzurevi vardı, yaşlıları türbe ziyaretine bile götürüyorlardı. Daha ne yapsınlar*” diyerek ifade etmiştir. Huzurevi imkanlarının kısıtlı olduğunu düşünen görüşmecilerden biri (G19,23,K) ise daha önce huzurevine gittiğini ve yaşlılar için seçeneklerin çok kısıtlı olduğunu, yaşlıların sadece fiziki ihtiyaçlarının olmadığını, çoğunun birbiriyle anlaşamadığını ve uzmanların yaşlıların arasındaki iletişimi arttırmaya yönelik çalışmalar yapması gerektiğini gözlemlediği vurgulamıştır.

Yapılan görüşmelere göre, katılımcıların %60'ı huzurevinde kalmayı; kimsesizliğin, yalnızlığın bir göstergesi olarak görmektedir. Huzurevinde kalıp da kimsesi olmayanların, orada çok mutlu olduğu ama çocukları, torunları olanların ise orada kalmaktan hoşnutsuzluk duymadıkları da sık tekrarlanan ifadelerdendir. Görüşmecilerden biri (G14,66,E), yukarıda belirtilenlerle doğru orantıda olan görüşlerini *“Televizyondan izlediğim kadarıyla memnun olan da var üzülen de. Mesela bazıları diyor ki, çok rahatım çok iyi bakıyorlar; bazıları da diyor ki, çocuğum gelmedi ağlıyorum. O da var. Ama sahibin yoksa huzurevi çok iyi. Soyulma derdin yok, bir şeyin yok! Ama çocuğun varsa sana bakacak o zaman çok ağır. Çoluğun çocuğun sana sahip çıkacak ama sen de ağzına sahip çıkacaksın”* şeklinde ifade etmiştir. Diğer bir görüşmeci (G15,43,E) ise görüşmelerdeki genel düşüncenin aksini iddia etmiş ve *“Bence üzülüyorlardır. Mesela ben kendimi yerlerine koyuyorum üzülmem. Mesela bazı şeker reklamları oluyor ya bayramda işte yaşlılar bekliyor. Bence umurlarında bile değil, o sadece reklamda! Ben öyle düşünüyorum yani. Çünkü yaşlandıkça insanlar biraz daha gaddarlaşıyorlar gibi. Çünkü bugün varım, yarın yokum diye düşünüyor. Ben yaşlanınca, kimse gelsin gitsin umurumda olmaz mesela”* diyerek düşüncelerini ifade etmiştir.

Huzurevi çalışanlarının, yaşlılara karşı tutumlarına yönelik görüşmecilerin ifadeleri ise daha çok önceden tutumlarının kötü olduğu fakat şimdi iyileştiği yönündedir. Bu görüşe sahip olmalarına sebep olarak ise televizyona ve medyaya yansıyan haberleri işaret etmektedirler. Görüşmeciler, çalışanların tutumlarını dışarıda da gözlemlediklerini (G10,37,K) ve çalışanların yaşlıların isteklerine riayet ettiklerini düşündüklerini belirtmektedirler. Görüşmecilerden biri (G9,47,K), gözlemlerini şu şekilde ifade etmiştir: *“Genelde iyidirler bence. Bir tane çıkar çıkarsa da yaşlıları sevmeyen. Mesela komşumuz orada çalışıyor. Yaşlılarla iletişimi çok iyi, seviyor onları. Yolda falan görüyorlar onu; nasıl konuşuyorlar, çok seviyorlar. Sevmeyen bu işi yapmasın zaten. Kurum dışında bile çalışan komşularımız yaşlılarla karşılaşıncı konuşuyorlar, sohbet ediyorlar.”* Huzurevi çalışanlarının tutumlarıyla ilgili, görüşmecilerin sıklıkla ifade ettikleri durum ise şikâyet ve denetim mekanizmasının günümüzde işlerliğinin artmış olmasını gözlemledikleridir. Görüşmecilerden biri (G6,28,K) *“Kötü olsa bence direkt şikâyet ederler çünkü yaşlılar böyle şeyleri asla affetmiyor”* diyerek görüşlerini dile getirmiştir. Görüşmeciler, huzurevine personel alımı yapılırken mutlaka adayların

çeşitli testlere tabi tutulmaları gerekliliğini ifade etmişler ve işe alınanlara ise eğitim verilmesinin önemine dikkat çekmişlerdir. Genele bakıldığında çalışanların tutumlarıyla ilgili, görüşmecilerin keskin yargıları olmadığı gözlemlenmiştir. Tutumun kişiden kişiye değişeceğini, çalışanların bir süre sonra yaşlıları iş gibi görececeklerini ve onlardan büyük bir şefkat beklenilmemesi gerektiğini (G1,53,E) ifade etmişlerdir.

Görüşmecilere, huzurevinde kalan yaşlıların diğer yaşlılara göre kısıtlı olup olmadıkları ile ilgili görüşlerine yönelik soru sorulduğunda görüşmecilerin bu soruyu iki farklı açıdan ele aldıkları gözlemlenmiştir. Bunların birincisi, kurum dışına çıkma özgürlüğü ile ilgili; ikincisi ise kurum içindeki kurallar ile ilgilidir. Görüşmeciler, önceden huzurevlerini bir hapisane gibi gördüklerini fakat yakın çevrelerine bir huzurevi açılınca öyle olmadığını gözlemlediklerini (G7,22,K), huzurevi sakinlerine sabah kurumdan çıkarken yahut akşam girerken rast geldiklerini (G2,37,E) belirtmişlerdir. Görüşmeciler, huzurevinde kalan yaşlıların diğerlerine göre daha çok kurala tabi olduklarını düşünseler de bu düzenin, yaşlılar için gerekli olduğunu (G11,52,E) yaşlıların kendileriyle ilgili çoğu şeyi ihmal edebiliyor olduklarını düşündüklerini söylemişlerdir. Görüşmecilerden biri (G5,30,E) *“(Kısıtlı) değiller çünkü tanıdığım bir amca var, kimsesiz bir amca. Şimdi onu huzurevine yerleştirdiler. Hafta sonları çıkıyor geliyor, gayet de iyi. Hayatından memnun, düzenli bir hayatı var”* diyerek gözlemlerini dile getirmiştir. Diğer bir görüşmeci (G9,47,K) *“Daha serbestler bence daha özgürler. Öbürleri evlerinden dışarı çıkamıyorlar. Benim anneannem annemin yanında yaşıyor, hiç evden dışarı çıkmıyor. Çıkmak istese bile götürülen yok. İsteseler götürürler ama götürmüyorlar. Bir parka bile çıkamıyor. Onların fiziki şartları uygun. Asansörleri var, dışarı rahat çıkıyorlar ama evinde kalan yaşlılar bu imkânı bulamıyor çoğu zaman. Onları götürülenler getirenler de yaşlıları arabaya bindirmeyi indirmeyi biliyor, ilmini biliyorlar. Bazen görüyorum, balkondan tek tek çıkarıyorlar yaşlıları. Huzurevinde kalan bir yaşlıyla markette karşılaştım, benim oğlum da var kızım da ama ne gerek var onları rahatsız etmeye, paramı veriyorum rahat ediyorum, üstüm başım yıkıyor tertemiz, yemeğim önüme geliyor”* demiştir.

Görüşmecilerin yarısı, insanın kendi isteği ile baskı olmaksızın huzurevinde yaşamını devam ettirmek istemeyeceği görüşündedir. Onlara göre, yaşlı kendi tercih etse bile bunu zorunluluktan yapmakta, toplumun ya da çocuklarının baskısı kararını etkilemektedir. Görüşmecilerin diğer yarısı ise bir insanın, kendi tercihiyle huzurevinde

yaşamaya karar verebileceğini düşünmekle birlikte toplumdaki genel kanının böyle olmadığını bildiklerini ifade etmişlerdir. Görüşmecilerin huzurevinde kalmaya karar vermeyi; son çare, kimseye muhtaç olmamak için yapılan bir hareket şeklinde tanımladıkları görülmüş ve bunları ifade ederlerken “atılmak, bırakılmak, terk edilmek” gibi ifadeler kullandıkları gözlemlenmiştir. Görüşmecilerden biri (G1,53,E), yaşlılar üzerindeki baskıyı şu şekilde ifade etmiştir: “...*Birilerinin baskısı işte. Git rahat edersin, çocuklarının kahrını çekme falan gibi şeyler. Ama tabii bu hepsi için midir, kendi tercihi olanlar da vardır.*” Bir diğer görüşmeci (G11,52,E) ise tersi yöndeki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “*O, kişiden kişiye göre değişir. Bazıları hesap kitap yapar. Her şeyi vardır adamın der ki örneğin, bir buçuk milyar maaş alıyorum, ev tutsam bir milyar vereceğim, ne yiyeceğim? Oraya belirli bir miktar bağlıyor mesela. Yemeği, her şeyi hazır. Para da kendine kalıyor. Eli ayağı tutan insanlar da bu şekilde hesap yapıyorlar, o yüzden tercih ediyorlar.*”

Görüşmecilerin büyük çoğunluğu, huzurevlerinin yaşlıların sosyalleşmesinde etkili olduğunu düşünmektedirler. İfadelere bakıldığında bu etkinin üç ayağı olduğu görülmektedir. Görüşmeciler; yaşlıları insanların kurumlarda sürekli ziyarete geldiklerini (G16,56,K), diğerlerinin zamanlarının çoğunu yalnız geçirdiklerini, kurumda yaşlıların kendi akranlarıyla birlikte yaşamalarından dolayı daha çok sohbet imkânı bulabildiklerini ve huzurevlerinde; tiyatro, gezi gibi etkinlik imkanlarının daha fazla olduğunu belirtmişlerdir. Görüşmecilerden biri (G15,43,E), görüşlerini “*Huzurevleri sadece yaşlıların etkinleşebileceği bir yerdir. Burada duyuyoruz, bir sürü aktivite var mesela. Çocuğunun yanında olan bir yaşlı, hiçbir şey yapamaz. Sadece televizyonda haberleri izler, o aktivite olur yani. Eskiden, belki daha kötü bir şey gibiydi. Ama şimdi huzurevi dediğin zaman, benim aklıma spor kompleksi gibi bir şey geliyor*” diyerek ifade etmiştir. Diğer bir görüşmeci (G19,23,K) ise var olan imkanların yetersizliğine yönelik görüşlerini şu şekilde açıklamıştır: “*Belirli ziyaretler oluyor ama belirli ziyaretlerin devamı gelmiyor veya düzenli olmuyor. O kişi, ailesinden biri olarak gördüğü birine alışıyor. Belki üç kere dört kere görüyor ama devamı gelmeyince onlar yine atılmışlık hissini hissediyorlar bence. Yani sosyalleşmeden kasıt birileri onları ziyarete geliyor en fazla veya bir yere etkinliğe götürüyor yaşlılar haftası oluyor vs. veya anneler günlerinde o haftada bir yerlere götürüyorlar. Bunun dışında onların yaşamlarının*

doğal bir evresinde olduklarına dair ne bir eğitim ne bir şey. Yaşlıya, muhtaç gibi bir sevgi gösterisi oluyor. O yüzden de yeterli değil bence.”

Görüşmeciler, huzurevlerinin kurulma amacının çoğunlukla yaşlılara yardım etmek yönünde olduğunu düşünmektedirler. Para kazanma ve yaşlılara yardım etme amacının birlikte olduğunu düşünenler olmakla birlikte görüşmeciler, huzurevlerinin salt kâr amacıyla kurulmadıklarını ifade etmektedirler. Görüşmecilerden biri (G5,30,E), düşüncelerini *“Yardım etmek kesinlikle. Para amaçlı değildir bence çünkü para kazanacak o kadar çok sektör var ki neden huzurevi olsun?”* diyerek açıklamıştır. Bir başka görüşmeci (G9,47,K) ise huzurevlerinin kuruluş amacının hem para kazanmak hem de yardım etmeye yönelik olduğunu *“Kredi çekmek gibi bir şey iki taraf da kazanıyor”* sözleriyle ifade etmiştir.

Huzurevlerine Yönelik Tutumun Oluşmasındaki Etkenler

Görüşmeciler; anne babalarının huzurevinde bakılmasını uygun gören insanların, bu davranışı göstermelerindeki nedenlerle ilgili genel olarak eşler arasındaki anlaşmazlığı ileri sürmüşlerdir. Görüşmecilerden biri (G3,90,K), bu görüşü *“Damatlar der, oğulları neden bakmıyor; gelinler der, kızları neden bakmıyor. En sonunda götürürler koyarlar yaşlıyı huzurevine”* diyerek açıklamıştır. Diğer sebepler arasında ise; geçim sıkıntısı, kuşak çatışması (G6,28,K) ve keyfiyet (G4,70,K) gösterilmiştir. Çoğunlukla erkek evlatların bu eğilimde olduğu, kız evlatların ise genel olarak anne babalarına kendilerinin bakmak istedikleri (G2,37,E) ifade edilmiştir. Annesinin bakımını üstlenen görüşmecilerden biri (G13,64,K), daha önce gösterilen sebepler arasına yaşlıların huysuz tavırlarının da etkili olduğunu eklemiştir. *“İnsan yükü ağır olur”* ifadesini görüşmecilerin sıklıkla kullandıkları gözlemlenmiştir.

Görüşmeciler; huzurevlerine yönelik genellikle olumsuz bir algı olduğunu düşünseler de çevrelerinde, huzurevleriyle ilgili duydukları örneklerin çoğunlukla olumlu örnekler olduklarını belirtmişlerdir. Görüşmeciler, sıklıkla huzurevlerinin önceden kötü olduğunu duyduklarını ama artık, bir şeylerin değişmeye başladığını ve genellikle insanların olumlu örnekler verdiklerini ifade etmişlerdir. Yine de ifadelere bakıldığında; çevrede huzurevleriyle ilgili salt iyi yahut salt kötü düşüncelerin olmadığı, görüşmecilerin kalıp yargı söylemlerden kaçındıkları gözlemlenmiştir. Görüşmecilerden biri (G11,52,E),

huzurevleri ile ilgili algısının önceden olumsuz şimdi olumlu olması ile ilgili sebepleri şu ifadelerle belirtmiştir: *“Eskiden kamera yoktu, görüntü yoktu. Okumuş insanlar yönetmiyordu. Belli başlı kişiler kafalarına göre yönetiyordu ama şimdi herkes birbirinden sorumlu, odasından sorumlu, görevinden sorumlu”* Bir diğer görüşmecinin (G20,23,K) ifadesi ise şöyledir: *“Bu çevrede ilk zamanlar böyle, Allah korusun Allah kimseyi düşürmesin, şeklindeydi. Ama şimdi, vallahi huzurevinden bir oda ayırsak şimdiden, diyen orta yaşlıları duymaya başladık. O yüzden yaşlılardan geri dönüşler de çok iyi. Memnun olduklarını, bakımlarının çok iyi olduğunu, yemeklerinin güzel olduğunu söylüyorlar. Çevre de değişmeye başladı tabii böylelikle. İşte huzurevinin o kadar da korkutucu bir şey olmadığını gördüler. Filmlerdeki abartının aslında gerçekte var olmadığını gördüler. Şu an gayet olumlu bakış huzurevine karşı.”*

Görüşmecilerin çoğu, medyada huzurevleri ile ilgili veya yaşlılarla ilgili çoğunlukla kötü haberlerin bulunduğunu ama insanın olduğu her yerde sorunların olabileceğini, medyanın haber değeri olduğu için (G6,28,K) şiddet içeren haberleri yansıttıklarını fakat istisnaların olabileceğini (G15,43,E), bu suçun tüm huzurevlerine mal edilemeyeceğini ifade etmişlerdir. Görüşmecilerden biri (G16,56,K); yaşlılar için tek başına yaşamanın da sorunlar getirebileceğini, dolandırıcılık olaylarında ilk olarak yaşlıların hedef alındığını dile getirmiştir. Görüşmeciler; huzurevlerinde şiddet olaylarını görünce olumsuz etkilendiklerini, bu haberlerin yayınlanması ile ilgili düzenlemelerin olması gerekliliğini (G19,23,K), haberin öznesi yaşlılar açısından da iyi olacağını dile getirmişlerdir.

Görüşmecilerin bir kısmı, yaşlanınca kendi evlerinde kalmak istediklerini ifade etmişlerdir. Çoğunlukla *“elden ayaktan düşünce”* ifadesini kullanarak o zaman huzurevine yerleşmek istediklerini belirtmişlerdir. Görüşmecilerin dördü, yaşlanınca huzurevinde kalmak istediğini dile getirmiştir. Bir görüşmeci (G1,53,E), huzurevinde kalma dileğini *“Gençlerle aynı dönemi konuşmak farklı, yaşlılarında konuşmak farklı. Diyelim ki 1980’deki bir televizyon dizisini tartışırken onu seyretmeyen bir insanla gülemezsin, (ona) anlatamazsın. Sen 2000’lerden bahsedeceksin ben 70’leri 80’leri anlatacağım. Tabii ki kötülükleri de vardır ama. Bir de şimdi, huzurevleri eskisi gibi değil ya da biz bilmiyorduk. Sabah çıkıp bir işin varsa gidebilirsin, tiyatro vs. aktivitelerinde bulunabilirsin, akşam gelip yatarsın. Daha iyi olacağını düşünüyorum. Şu andaki düşüncem bu. Aile içinde yaşayan yaşlılara gençler, ‘sen bilmezsin sus, sen ne*

anlarsın' der ama huzurevinde olsa konuşursun" diyerek ifade etmiştir. Görüşmecilerden biri (G3,90,K), şu an kızıyla yaşadığını ve çocuğunun yanında mutlu olduğunu başka bir yerde yaşamayı düşünmediğini dile getirirken annesinin bakımını üstlenen diğer bir görüşmeci (G4,70,K), yaşlı insanlara çocuklarının bakmalarının daha uygun olduğunu belirtmiştir. Diğer görüşmeciler ise bunu şimdiden kestiremeyeceklerini, zamanın ne göstereceğini bilemeyeceklerini ifade etmişlerdir. Huzurevinde kalmak istemeyen görüşmecilerden biri (G19,23,K) *"Şu anki şartlarla huzurevinde kalmayı düşünmem. İnternette birkaç huzurevinin fotoğrafını görmüştüm yurt dışında. Kendi evinden daha rahat olan huzurevlerinin fotoğraflarını görünce yani dedim ki neden olmasın? Keşke bizde de böyle olsa da insanlar orada kalmaya can atsalar. Orada kalmak değil de orada yaşamak aslında. Yani misafirlik gibi oluyor kalma deyince. Orası da sonuçta senin evin olabilmeli, evin gibi hissedebilmelisin. Şu anki koşullarda hayır ama daha güzelleri daha insani standartlar olursa ben neden kalmayayım?"*

Görüşmecilerin "Yakınıınızda bir huzurevinin bulunmasının huzurevlerine bakış açınızda bir etkisi olduğunu düşünüyor musunuz? Önceki düşüncenizle şimdiki arasında bir fark görüyor musunuz?" sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir. Huzurevlerinin, yakınlarına bir huzurevi açılmadan önce bir çeşit "hapishane" gibi düşünüldüğü ama bu algının şimdi değiştiği görüşmeler süresince sıklıkla ifade edilenler arasındadır. Daha önce hiç huzurevine gitmemiş olan görüşmeciler daha önce huzurevleri, yaşlı bakım merkezleri gibi kurumların kendilerine çok uzak geldiğini fakat şimdi bu anlamda farkındalıklarının arttığını, huzurevlerini normalleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Bu ifadelerden bazıları şu şekildedir:

(G1,53,E) *"Tabii tabii değişti. Burayı görünce daha olumlu oldu. Daha önce belki bu kadar şey bakmıyordum. Burayı görünce müspet etkilendim."*

(G6,28,K) *"Evet, önceden de aynı düşünüyordum ama yakınıımızda olunca bence daha sahiplenmeye başladık huzurevlerini. Bir de sosyal, özgür olduklarını görünce insan hayret ediyor. Herkes, huzurevi deyince onların orada kapalı kaldıklarını düşünüyor ama aksineymiş. Bir sürü kursa, etkinliğe gitmek için olanakları var. Söylemelerine bakıyor müdürleri, onların ağzından çıkacak bir lafa bakıyor. Huzurevinin şehir içinde olması da çok önemli. Yaşlılar insanlarla etkileşimde olmayı seviyorlar."*

(G10,37,K) *“Buraya yapılıncaya daha çok ilgimizi çekti. Önceden bir şey bilmiyorduk, fark etmiyorduk. Şimdi her şeyden haberimiz oluyor. Nasıl bakılıyorlar ediliyorlar... Hasta bakıcılar yanlarında geziyorlar, bisiklete binenleri vs. görüyorum.”*

(G13,64,K) *“Bir sürü şey öğrendim. Gezmeye götürüyorlarmış, canı daralınca pazara çıkabiliyormuş, gezebiliyormuş. Önceden bilmiyorduk. Orayı hapisane gibi sanıyorduk. Şimdi daha iyi tabii, yemeği hazır... İyi bir şey huzurevlerinin olması.”*

(G14,66,E) *“Ben çok iyi şeyler duydum. Geziyorlarmış, tozuyorlarmış, iyi bakıyorlarmış. Aslında o bizim noksanlığımız gidip bakılması lazım ne yapılıyor diye.”*

TARTIŞMA

İlgili literatüre göre; bireylerin huzurevlerine bakış açısında sosyoekonomik yapı, aile tipi, eğitim düzeyi, medya, kültür gibi pek çok değişkenin etkili olduğu bilinmektedir. İstanbul'un eski yerleşim yerlerinden Sultangazi, 2008 yılında ilçe olarak kurulmuştur. Çarpık kentleşmelerin görüldüğü ilçe, kentsel dönüşüm projesi kapsamında yer almaktadır. Göç alan bir ilçe olması itibarıyla genellikle gelenek ve göreneklerine bağlı, geniş aile yapılanmasına sahip insanların yaşam sürdürdüğü bir yer olarak bilinmektedir. 2014 yılında ilçeye bir huzurevi açılmıştır. Huzurevinin mahalle arasında bulunması ve huzurevi sakinlerinin de vakitlerinin çoğunu ilçede geçirmeleri nedeniyle huzurevi çevresinde yaşayanların ilgisi bu alana yönelmiştir. Mahalle arasına inşa edilen ve toplumla bütünleşmenin mümkün olduğu bir konumda bulunan Sultangazi Huzurevi çevresinde yaşayan insanların huzurevleriyle ilgili bilgilerinin de artmasını sağlamıştır. Daha önce yapılan çalışmalar daha çok bir huzurevini gözlemlene imkânı bulunmayan insanlarla ya da huzurevinde yaşamayı tercih etmiş yaşlılarla yapılmıştır. Bu araştırma ise onlardan farklı şekilde huzurevini ve huzurevi sakinlerini gözlemlene şansı yakalamış, huzurevine yönelik bilgisi gözlem yolu ile artan görüşmeciler ile yapılmıştır. Araştırmanın özgün yanı, huzurevi algısının gözlem yolu ile değişip değişmeyeceğini değerlendirmek, değişim var ise bu değişimin yönünü tespit etmektir.

Yapılan tüm görüşmeler sonucunda; görüşmecilerin yarısının yaşlıların aile ve toplum için tecrübe ve bilgi aktarımı bakımından önemli olduklarını düşündükleri görülmüştür. Görüşmecilerin yarısından fazlasının ise geçmişle günümüz karşılaştırıldığında yaşlılara verilen önemde bir azalma olduğunu düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır.

Toplumdaki, yaşlılık algısının ve yaşlıların bakım kurumlarına yerleştirilmelerine yönelik algının değerlendirildiği başka bir çalışmada da (Çakmakçioğlu, 2013) örneklem kitlesinin %92'sinin, geçmişte yaşlıların fikrine daha çok önem verildiğini düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. Huzurevinde kalan yaşlı bireylerin ve ailelerinin huzurevlerine bakış açılarının değerlendirildiği bir başka çalışmada ise (Irmak, 2017) katılımcıların %77'sinin eskiye kıyasla günümüzde yaşlılara verilen değer azaldığını düşündükleri görülmüştür. Farklı çalışmalarda ulaşılan bulgular bu çalışmada ulaşılan sonucu destekler niteliktedir. Görüşmecilerden biri (G9,47,K); geçmiş dönemlerde insanların yaşlılara bir görev gibi, kurallar öyle gerektirdiği için, üzerinde çok düşünmeden saygı gösterdiklerini ama günümüzde eski saygı azalsa da yaşlılara daha bilinçli bir şekilde davranıldığını ve devlet destekli politikaların yaygınlaştığını ileri sürmüştür. Yine de yaşlıların, günümüzde dezavantajlılar grubunda yer almaları nedeniyle yaşlılığın olumsuz olarak algılandığı görülmüştür. 55-90 yaş grubundaki görüşmecilerin, yaşlılara saygı göstermeyi onların bakımını üstlenmeyi bireylerin üzerine düşen görevler olarak algıladıkları ama diğer yaş gruplarındaki görüşmecilerin bu alanda devletin de üzerine düşen sorumlulukları olduğunu düşündükleri görülmüştür.

Görüşmecilerin çoğu; yaşlıların sosyal, ekonomik imkanları ve sağlıkları elverdiğince kendi başlarına yaşamaları gerektiğini düşünmektedirler. Yapılan yorumlara bakıldığında, huzurevine yönelik olumlu algılara sahip olan görüşmecilerin dahi huzurevinde yaşamayı son çare olarak gördükleri sonucuna varılmıştır. İnsanların huzurevlerine yönelik algıları olumlu yönde değişse de Zuckerman vd.ne (1990) göre kişilerin yaşlılık döneminde bireysel alışkanlıklarını sürdürerek tanıdığı ortamlarda yaşamına devam etmeleri her kültürde istenmekte ve kabul görmektedir (Çevik Akyıl vd., 2018). Bu görüşlerden hareketle huzurevlerine yönelik olumsuz ön yargının kırılmasında insanların bakış açılarındaki olumlu değişimin tek başına yeterli olmayabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Yaşlı bireylerin imkanları dahilinde aileleri ile yaşamlarının onlar açısından uygun olduğu düşünülse de görüşmecilerden bazıları, yaşlıların akranlarıyla bir arada olmaktan hoşnutluk duyacağına altını çizmişlerdir. Bakımı çocuğu tarafından üstlenilen bir görüşmeci (G3,90,K), yaşlıların çocukları ve torunlarıyla daha mutlu bir yaşam süreceğini vurgularken, anne ya da babalarının bakımlarını üstlenen

görüşmecilerin çoğunluğu ise “Ev ev üstüne olmaz”, “İnsan yükü ağır olur” gibi cümlelerle ev içindeki yaşlının da huzursuzluklara neden olabileceğine dikkat çekmektedirler. Diğer bir ifade ile evde bakım almakta olan yaşlılar ile bakıcıları konumunda olan yakınlarının huzurevine bakış açılarının farklılık arz edebildiği, bakıcıların evde bakımın zorluğunu vurguladıkları görülmüştür. Bursack’ın (2015) çalışmasına göre yaşlılar aile bireylerinin bakımlarına yardımda bulunmalarını, onlarla doğrudan iletişimde oldukları bir hayatı istemelerine rağmen bakımlarının aile üyeleri yerine kendi evlerinde profesyonellerce karşılanmasını talep etmektedirler. Yine de görüşmecilerin çoğu, çocukları ve torunları olan bir yaşlı bireyin huzurevinde kalmasının uygun olmadığını düşünmekle birlikte huzurevlerinin daha çok kimsesizlere yönelik kurumlar olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir.

Algı ile ilgili çalışmaların çoğunda yer alan medya etkisinin bu alanda yadsınamayacağı düşünülmektedir. Bu yaygın görüş; genelde medyaya yansıyan huzurevi görüntülerinde, belgesellerde veya reklamlarda daha çok ziyaretçi bekleyen yaşlıların kullanılmasıyla oluşmaktadır. Toplumdaki, ne olursa olsun yaşlıya çocuğu bakar, kalıp yargısının bireylerde oluşturduğu baskı nedeniyle ev içinde huzursuzluk ve geçimsizlik de olsa yaşlılara bakmaya devam edildiğinin örneklerinin görüldüğü ifade edilenler arasındadır.

Tüm görüşmeler göz önünde bulundurulduğunda 65-90 yaş grubundaki görüşmecilerin, huzurevi ile ilgili yöneltilen sorularda daha kesin yargıları bulunurken diğer yaş grubundaki görüşmecilerin kesin ve net ifadeler kullanmaktan kaçındıkları görülmüştür. Görüşmecilerin yarısı, “Sizce huzurevleri Türk kültürüne uygun mudur?” sorusuna özü itibarıyla huzurevlerinin Türk kültürüne uygun olmadığını düşündükleri cevabını vermişlerdir. Benzer şekilde İrmak’ın (2017) huzurevinde kalan yaşlı bireylerin ve ailelerin huzurevlerine bakış açıları ile ilgili çalışmasında çalışmaya katılan yaşlı yakınlarının %44’ünün huzurevlerinin Türk aile geleneğine uygun olmadığını düşündükleri görülmüştür. Kadının, çalışma yaşamına girmesiyle yaşlıya bakımın tam olarak sağlanamayacağı ve durumun yaşlı bireyi yalnızlığa iteceği düşüncesinde olan görüşmeciler, günümüzdeki değişen yapı göz önünde bulundurulduğunda huzurevlerinin bir gereklilik olduğunu belirtmişlerdir. Bu görüşlerden yola çıkılarak çocuk bakımında olduğu gibi yaşlılara bakımda da bu görevin kadınların üzerine düştüğü ile ilgili görüşün yaygın olduğu görülmüştür. Ekonomik olarak geçimin

zorlaştığını ve kadınların da çalışmasının bir evi geçindirmek için şart olduğunu düşünen görüşmeciler, huzurevlerinin sayılarının arttırılmasına yönelik yorumlarda da bulunmuşlardır. Yaşlı bireylerin; uzun saatler yalnız kalmalarının sağlıkları açısından iyi olmadığı, kendilerine zarar verebilecekleri hatta art niyetli kişiler tarafından dolandırılabilirler de yaygın düşünceler arasındadır. Görüşmeciler arasında bu görüşlerin yaygın olmasına rağmen hala huzurevlerinin son çare olarak düşünülmesinde çevre baskısı akıllara gelmektedir. Huzurevlerinin işlevselliği ve yaşlılar üzerindeki olumlu etkisi yadsınamıyorken huzurevinde yaşamayı seçen yaşlılara ön yargıyla yaklaşılmaya devam edilmektedir. Huzurevinde yaşamayı bir damgalanma olarak gören yaşlılar Luppä ve diğerlerinin (2009) yaptığı çalışmaya göre çevresel konumlarını muhafaza etmek için ve onur kaybına maruz kalmamak (Hoy vd., 2016) için kendi evlerinde kalmayı istemektedirler.

Daha önce bir huzurevini ziyaret eden ve gözlemlerinden hareketle geri bildirimde bulunan görüşmeciler, genel olarak huzurevlerinin yaşlı bireylerin bakımları için yeterli düzeyde olduğunu fakat hizmetlerin daha da iyileştirilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Huzurevlerinin özünde yaşlı bireyleri koruma amacı taşıyan giriş çıkışların sıkı denetime tabi tutulduğu bir yapıya sahip olmalarının; daha önce hiç huzurevi görmemiş görüşmecilerin, bu konuda kesin ve net düşüncelere sahip olamamalarının nedeni olduğu düşünülmektedir. Görüşmecilerin, daha çok dışarıya yansıyan sosyal ve kültürel etkinlikler çerçevesinde yanıtlar verdiği görülmüştür. Görüşmeciler; huzurevlerinin yaşlıların bakımı için yeterli olup olmadıklarıyla ilgili görüşlerinde, bu durumun huzurevinin bulunduğu yere, yöneticiye, personele göre değişebileceğini vurgulamışlardır. Hong Kong'da 185 yaşlı ile yapılan bir çalışmada, yaşlıların yaşlı bakım merkezlerine yerleşmek ile ilgili algılarında personelin yeterliliğini en önemli kriter olarak gördükleri sonucuna ulaşılmıştır (Wu, Tang, Yan, 2004). Bu araştırmaya katılan görüşmeciler Sultangazi Huzurevi'nde çalışan personellerin bir kısmının ilçede ikamet eden kişilerden oluşması nedeniyle onları tanıma fırsatı bulmuşlardır. Görüşmeciler genel olarak personelin yaşlılara karşı tutumlarını olumlu bulduklarını ifade etseler de huzurevi, yaşlı bakım merkezleri gibi kuruluşlara personel alımında daha hassas davranılması gerektiğini söylemişlerdir. Bu görüşlerin belirtilmesinde medyaya yansıyan olumsuz haberlerin daha çok personel kaynaklı oluşu akıllara gelmektedir.

Görüşmecilerin yarısından fazlası, huzurevinde kalmanın kendi çocukları, torunları olan kimseler için üzüntü verici olduğunu belirtmişlerdir. Huzurevinin, yalnızca kimsesizler için mutlu bir yuva olabileceği genel olarak düşünülmele birlikte huzurevlerine yapılan ziyaretlerin, kimsesiz yaşlılar için mutluluk verici bir durum olacakken çocukları olan yaşlılar için ise üzüntü verici olabileceği ve ziyaretlerin onları yaralayabileceği görüşmeciler tarafından ifade edilmiştir. Çakmakçioğlu'nun 2013'de yaptığı araştırmada da benzer bir sonuca ulaşıldığı görülmektedir. Huzurevlerine ziyaretlerde bulunmak ile ilgili görüşmecilerin düşüncelerinin genellikle olumlu yönde olduğu görülmüş ve katılımcılar, en azından özel günlerde insanların yaşlıları yalnız bırakmamaları gerektiğini düşünmektedirler.

Görüşmeciler bir kimsenin yaşamını huzurevinde devam ettirme kararının genellikle zaruri hallerden kaynaklandığını düşünmektedirler. Bir kimsenin sosyal ve ekonomik imkanları yeterli olduğunda huzurevinde kalması için bir sebebinin olmadığı yönündeki yorumların çoğunlukta olduğu görülmüştür. Huzurevlerinin, yaşlıları belirli kurallara tabi tutmaları nedeniyle diğer yaşlılara göre, huzurevinde kalan yaşlıların hayatlarının daha kısıtlı olduğu düşünülse bile görüşmeciler arasında, kuralları olan bir düzenin yaşlılara iyi geleceği görüşü hakimdir. Örneklem grubu tarafından huzurevlerinin, yaşlıların sosyalleşmelerinde önemli bir yeri olduğu ifade edilmiştir. Sosyal medyaya ve haberlere daha çok kültürel etkinliklerin yansması, insanların bu etkinliklerden daha çok haberdar olmalarını sağlamaktadır. Bu nedenlerle görüşmecilerin büyük çoğunluğu, huzurevlerinin sosyal etkinlikler açısından çok zengin olduğunu düşünmektedirler. Her ne kadar yaşlıların, çocukları ve torunlarıyla birlikte olmalarının onlara iyi geleceği düşüncesi toplumda genel kanı olarak yer alsa da sosyalleşme söz konusu olduğunda akranlarla geçirilen vaktin daha değerli olduğu ifade edilmiştir. Görüşmeciler akranlarla birlikte ortak paylaşım alanlarının artmasının yaşlıları olumlu yönde etkileyeceğini belirtmişlerdir. Graham (2019) çalışmasında, Amerika'da evde bakım yardımı alan yaşlıların da büyük çoğunluğunun evden çıkmayıp dairelerinde kalmayı tercih ettiklerini belirtmektedir. Yapılan pek çok çalışmada yaşlıların bakımları sağlandığı sürece kendi evlerinde yaşamalarının daha iyi olduğu sonucuna ulaşılsa da Coyle ve Dugan'a göre tek başına yaşamak sosyal izolasyon riskini artırmaktadır (Çevik Akyıl vd., 2019).

Örneklem grubunun büyük çoğunluğu, anne babalarının bakımlarının huzurevinde sağlanmasını isteyen kişilerin, bu davranışı genellikle olumsuz birtakım nedenlerle gösterdikleri görüşündedirler. İfade edilen nedenler arasında, eşler arası anlaşmazlık sıklıkla yer almakla birlikte ekonomik güçlük ve yaşlıların geçimsizliği de bulunmaktadır. Görüşmeciler tarafından bir suç ve hor görülmesi gereken bir davranış olarak düşünülen ve genellikle anne babalarını huzurevlerine; “bırakma”, “terk etme”, “atma” gibi sözcüklerle ifade edilen bu durum kabul görmemektedir. Kılıç ve Şelimen’in (2017) İstanbul’daki 7 huzurevinde kalan 360 yaşlı ile yaptıkları araştırmanın sonucuna göre; yaşlıların huzurevinde kalmalarının nedeni olarak, yalnızlık ve aileleri tarafından ihmal edilmeleri gösterilmiştir. Araştırmanın sonucu ile görüşmecilerin düşünceleri arasında paralellik olduğu görülmektedir.

Son olarak yöneltilen “Yakınıızda bir huzurevi bulunmasının huzurevlerine bakış açınızda bir etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna çalışmaya katılan 20 görüşmecedan 18’i “evet” yanıtını vermiş, yakın çevrelerine bir huzurevi açılmasıyla birlikte huzurevlerine yönelik algılarında olumlu yönde bir değişim olduğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde İrmak’ın (2017) huzurevinde kalan yaşlı bireylerinin yakınlarının huzurevlerine yönelik algıları ile ilgili çalışmasında ise huzurevleri ile ilgili olumsuz düşüncelere sahip yaşlı yakınlarının oranının %75 olduğu ve bu %75’lik kesimin huzurevinde bir yakınlarının kalmaya başlamasıyla olumsuz düşüncelerinin olumlu yönde değişmeye başladığını belirttikleri görülmüştür.

Huzurevleriyle ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında huzurevlerinin genellikle bakım görevleri üzerinden değerlendirildiği görülmektedir. Charles ve Sevak’a (2005) göre yaşlılar tarafından huzurevleri maliyetli ve uzun süreli yaşamak için istenmeyen kurumlar olarak algılanmaktadır bu nedenle devlet, birey ve aile huzurevlerini son çare olarak görmektedir.

SONUÇ

Araştırmanın sonuçlarına göre, görüşmecilerin büyük çoğunluğu yakın çevrelerine bir huzurevi açılmasının huzurevlerine bakış açılarında olumlu bir değişime neden olduğunu ifade etmişlerdir. Görüşmecilerin çoğu, önceden huzurevlerini bir “hapisane” olarak düşündüklerini ama şimdi huzurevi sakinlerini dışarı çıkarken

gördüklerinde bu düşüncelerinin yanlış olduğunu fark ettiklerini ifade etmişlerdir. Park, pazar, market vb. yerlerde huzurevi sakinleriyle karşılaşanların, onlara huzurevinde yaşam ile ilgili sorular sordukları ve merak ettiklerini öğrendikleri de ifade edilenler arasındadır. Evde bakım almakta olan yaşlılar ile bakıcıları konumunda olan yakınlarının huzurevine bakış açılarının farklılık arz edebildiği, bakıcıların evde bakımın zorlukları üzerinde daha fazla durdukları tespit edilmiştir.

Huzurevlerine yönelik, toplumda olumlu bir algının olması hizmetlerin erişilebilirliğini arttırması ve hizmetlerin niteliklerini geliştirmesi bakımından önemlidir. Huzurevinde yaşamını devam ettirmeye karar verenlerin; ihtiyaç duydukları hizmeti talep etmelerinde toplum tarafından yargılanmayacaklarını, olumsuz algılanmayacaklarını bilmelerinin etkisinin olumlu olacağı öngörülmektedir.

Görüşmecilerin çoğu, artık huzurevlerine yönelik olumlu bir algıya sahip olduklarını söyleseler de kendileri yaşlanınca huzurevinde kalmayı son tercih olarak düşündüklerini belirtmişlerdir. Yapılan görüşmelerden her ne kadar huzurevlerine yönelik bakışın değişmeye başladığı görülse de toplumun genelinin olumsuz algısı ve ön yargısı değişmediği müddetçe huzurevlerinin “son çare” olarak görülmeye devam edeceği ve huzurevleriyle ilgili olumlu düşüncelere sahip olan insanların bile çevrenin tepkisinden çekinecekleri için bakımını üstlendikleri yaşlıların huzurevinde yaşamalarını onaylamakta güçlük çekecekleri düşünülmektedir.

ÖNERİLER

- Huzurevinde yaşamaya dair ön yargıların azaltılması için ilgili kurumlar ve sosyal hizmet uzmanları tarafından makro sosyal hizmet kapsamında tanıtım çalışmaları yapılabilir.
- Huzurevleri şehir merkezinden uzak yerlere değil, aksine toplumla bütünleşmenin mümkün olduğu yerlere konumlandırılabilir.
- Yazılı ve görsel basında huzurevlerine yönelik olumlu haberlerin artırılması için kamuoyu çalışmaları yapılabilir.
- Huzurevlerine yönelik toplumsal güvenin attırılabilmesi için huzurevi, yaşlı bakım merkezi gibi kuruluşlara personel alımının psikolojik test vs. ile daha titiz bir şekilde gerçekleştirilmesi sağlanabilir.

- Araştırmanın tek bölgede yapılmış olması ve literatürde bir huzurevini gözlemlene imkânı bulan insanların bakış açılarını değerlendiren başka bir çalışma olmaması nedeniyle doğrudan karşılaştırma yapılamaması araştırmanın sınırlılığıdır. Bu tarz araştırmaların farklı bölgelerde gerçekleştirilmesi, alandaki bilgi eksikliği gidermek açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Artan, T. ve Irmak, H. S. (2017). Huzurevinde yaşayan yaşlı bireylerin yakınlarının huzurevlerine bakış açılarının değerlendirilmesi. *Journal of Current Researches on Health Sector*, 7(2), 117-132.
- Artan, T. ve Irmak, H. S. (2018). Huzurevindeki yaşlıların huzurevinde yaşlanmaya ilişkin bakış açılarının değerlendirilmesi: İstanbul Bahçelievler, Zeytinburnu ve Sultangazi Huzurevi örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29, 51-70.
- Aydın, O. (2017). Huzurevi ve ev ortamında yaşayan geriatric bireylerin kognitif fonksiyon, denge, yaşam kalitesi, depresyon ve günlük yaşam aktivitelerinin değerlendirilmesi. *Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Bahar, G., Bahar, A. ve Savaş, H. A. (2009). Yaşlılık ve yaşlılara sunulan sosyal hizmetler. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(12), 85-98.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Biggs, S., Carstensen, L., Hogan, P. (2012). Social capital, lifelong learning and social innovation. Global population ageing: Peril or promise? World Economic Forum, 39-41.
- Buffel, T., Verté, D., De Donder, L., De Witte, N., Dury, S., Balci, A. (Ed.), ... Yay, T. (Ed.) (2009). The social environment as potential expression of human agency: A gerontological perspective. In Readings in Social Sciences Research Society (pp. 423-438). Izmir, Turkey: Social Sciences Research Society.

Bursack, C. B., (2015). Facing reality: Caregiving has changed your life. *Aging Care*. Erişim Tarihi: 09.12.2019, <https://www.agingcare.com/articles/the-sacrifices-of-caregiving-139977.htm>

Carlton-LaNey, I., (1997). İçinde M. Reisch ve E. Gambrell (Ed.) *Social workers as advocates for elders. Social Work in The 21st Century*. California: Pine Forge Press: 285-294.

Charles, K. K. ve Sevak, P. (2005). Can family caregiving substitute for nursing home care? *Journal of Health Economics*, 24(6), 1174- 1190.

Çakmakçioğlu, G. (2013). Yaşlıların bakım kurumlarına yerleştirilmesinde toplumun tutum ve algılarının araştırılması: Eskişehir örneği. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Yalova.

Çevik Akyıl, R., Adıbelli, D., Erdem, N., Kırağ, N., Aktaş, B. Ve Karadakovan, A., (2018). Huzurevinde ve evde kalan yaşlılarda yalnızlık ve algılanan sosyal destek ile mutluluk düzeyleri arasındaki ilişki. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 21(1), 33-41.

Daniels, N. (2012). Ageing and intergenerational equity. Global population ageing: Peril or promise? World Economic Forum.

Dhar H. L., (2001). Gender, aging, health and society. *The Journal of the Association of Physicians of India*, 49, 1012-1020.

Ergün, Ö. G., Bozdemir, N., Uğuz, Ş., Güzel, R., Burgut, R., Saatçi, E. Ve Akpınar, E. (2003). Adana Huzurevi'nde yaşayan yaşlılar ile aile hekimliği polikliniğine başvuran yaşlıların medikososyal özelliklerinin değerlendirilmesi. *Geriatri*, 6 (3), 89-94.

Fukuyama, F., (1999). *The great disruption: Human nature and the reconstitution of social order*. Free Press: New York.

Georgakopoulou, A., Charalambidou, A. (2011). İçinde G. Andersen ve K. Aijmer (Ed.) *Doing age and ageing: Language, discourse and social interaction*. Germany: Pragmatics of Society, De Gruyter Mouton; 31-51.

Graham, J., (2019). For older people who stay in their homes, help is needed but often is inadequate. *The Washington Post*. Erişim Tarihi: 09.12.2019.

https://www.washingtonpost.com/national/health-science/for-older-people-who-stay-in-their-homes-help-is-needed-but-often-is-inadequate/2019/02/22/591ed0de-3540-11e9-854a-7a14d7fec96a_story.html

- Hoy, B., Lillesto, B., Slettebo, A., Saeteren, B., Heggstad, A. K. T., Caspari, S., Aasgaard, T., Lohne, V., Rehnsfeldt, A., Raholm, M. B., Lindwall, L. ve Naden, D. (2016). Maintaining dignity in vulnerability: A qualitative study of the residents' perspective on dignity in nursing homes. *International Journal of Nursing Studies*, 60, 1-22.
- Irmak, H. S. (2017). Huzurevinde kalan yaşlı bireylerin ve ailelerinin huzurevlerine bakış açılarının değerlendirilmesi. *İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Kalaycı, I. ve Özkul, M. (2018). Modernleşme sürecinin toplumsal mağdurları olarak yaşlılar: Türkiye'de yaşlı istismarı ve ihmali. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43, 92-119.
- Kaya, F. (2017). Türkiye'de yaşlı nüfus ve huzurevleri. *Akademik Bakış Dergisi*, 61, 423-440.
- Kılıç, Ü., Şelimen, D. (2017). Yaşlıları huzurevi yaşamını seçmeye zorlayan nedenlerin belirlenmesi. *G.O.P. Taksim E. A. H. Jaren*, 3(2), 73-82.
- Luppa, M., Luck, T., Weyerer, S., König, H. H., Brahler, H. ve Riedel-Heller, S. G. (2009). Prediction of institutionalization in the elderly. A systematic review. *Age and Ageing*, 39, 31-38.
- Milner, C., Norman, K. V., Milner, J. (2012). *The medias portrayal of ageing. Global Population Ageing: Peril or Promise?* World Economic Forum, 25-28.
- Olshansky, S. J., Beard, J., Börsch-Supan, A. (2012). The longevity dividend: Health as an investment. *Global population ageing: Peril or promise* World Economic Forum, 57-60.
- Peace, S., Dittman-Kohli, F., Westerhof, G. J., Bond, J. (2007). *The ageing world. London: Ageing in Society European Perspectives on Gerontology*. California: Sage Publications.

- Ribbe, M. W., Ljunggren, G., Steel, K., Topinkova, E., Hawes, J., Ikegami, N., Henrard, J. Ve Jonnson, P. V., (1997). Nursing homes in 10 nations: A comparison between countries and settings. *Age and Ageing*, 26(S2), 3-12.
- Soosova, M. (2016). Determinants of quality of life in the elderly. *Central European Journal of Nursing and Midwifery*, 7(3), 484-493.
- Şahin, H., Erkal, S. Ve Demirel, B. (2017). Yazılı basında aile içi şiddet mağduru yaşlılar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54), 635-640.
- TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2017. 25 Ekim 2018 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27595> adresinden alınmıştır.
- UN. (2017), United Nations, World Population Ageing 2017 Report, 12 Mayıs 2019 tarihinde https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2017_Highlights.pdf adresinden alınmıştır.
- Ünalın, D., Soyuer, F. ve Elmalı, F. (2012). Geriatri merkezinde çalışanların yaşlı tutumunun değerlendirilmesi. *Kafkas Tıp Bilimleri Dergisi*, 2(3), 115-120.
- Walton, C. G., Shultz, C. M., Beck, C. M., Walls, R. C. (1991). Psychological correlates of loneliness in the older adult. *Arch Psychiatr Nurs*, 5(3), 165-170.
- Wu, A. M. S., Tang, C. S. ve Yan, E. C. (2004). Psychosocial factors associated with acceptance of old age home placement: A study of elderly Chinese in Hong Kong. *Journal of Applied Gerontology*, 23(4), 487-504.
- Yeşil, Y. Ve Cengiz, M. Ç. (2018). Türkiye’de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın yaşlılara yönelik yaptığı faaliyetleri incelenmesi. *Journal of Strategic Research in Social Science*, 4(3), 21-34.
- Yıldız, M. (2018). Lise öğrencilerinde yaşlı ve huzurevi algısı: İstanbul örneği, *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 18.12.2019

Makale Kabul Tarihi: 30.12.2019

YOKSULLUK ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

Özgür ALTINDAĞ²

ÖZET

Yoksulluk bilinen en eski sosyal sorunların ilk sırasında gelmektedir. Yoksulluk özellikle neoliberal politikalar ve küreselleşmenin etkisiyle daha da derinleşen bir soruna dönüşmüştür. Pek sorunu da yaratma potansiyeline sahip kilit bir sorun olduğundan yoksulluğun ortadan kaldırılmasına dönük çalışmalar her zaman gündemde ilk sıralarda yer almıştır.

Yoksulluğun ortadan kaldırılmasında sosyal yardımlar dünya ölçeğinde kullanılan etkin yöntemdir. Türkiye’de de 1950’lerle başlayan kente doğru yaşanan büyük ölçekli göç hareketleri kent nüfusunda ciddi bir artışa neden olmuş ve yoksulluğu önlemek ve etkilerini azaltmak pek çok yasal düzenleme yapılmıştır. Bu çalışmaların çoğu yoksulluğu ortadan kaldırma amacından çok etkilerini azaltma misyonuna hizmet etmiştir.

Bu çalışma kapsamında yoksulluk kavramının içeriği bazı tarihsel olaylarla birlikte aktarılmış, Türkiye’de yoksulluğu önleme odağında yapılan çalışmalardan bahsedilmiş ve bu çalışmalar içinde sosyal hizmetlerin yeri ve önemine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, sosyal hizmet, göç, sosyal yardım.

¹ Bu çalışma yazarın “Sosyal Yardım Sisteminin Çalışanların Gözüyle Değerlendirilmesi (Ankara örneği)” isimli Yüksek Lisans tez araştırmasına dayanmaktadır.

² Dr., Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü. ORCID: 0000-0002-4828-7501

AN EVALUATION ON POVERTY

ABSTRACT

Poverty is one of the oldest known social problems. Poverty has become a deepening problem, especially with the effect of neoliberal policies and globalization. Since it is a key problem that has the potential to create many problems, efforts to eradicate poverty have always been on the top of the agenda.

The fact that there is so much work in the solution of the poverty problem is closely related to the fact that poverty brings along many problems. Social aids are the most effective method used worldwide for poverty eradication. Turkey also experienced large-scale migration to urban movement began in the 1950s led to a significant increase in urban population. This has led many legal regulations to prevent and reduce the effects of poverty. Most of these efforts served to reduce the impact of poverty rather than eliminate it.

In this study, the concept of poverty has been explained with some historical events. Efforts and social services to prevent poverty have been analyzed in these studies.

Key Words: Poverty, social work, immigration, social aids.

GİRİŞ

Yoksulluk insanlık var olduğundan bu yana çeşitli biçimlerde yaşanan, etkisini tüm insanlığın üzerinde gösteren ve üzerinde en fazla konuşulan sosyal sorunlardan biridir. Yoksulluğun bir sorun olarak ortaya çıkışı beraberinde sorunun çözümüne odaklanan yaklaşımları da ortaya çıkarmıştır. Bu yaklaşımlardan ilki temelde sevap kazanma amacına hizmet eden dinsel yaklaşımdır. Bir diğeri sosyal yardım yapmada kişinin vicdani huzurunu ön planda tutan filantropik yaklaşımdır. Ayrıca karşılıklı bir faydayı ön planda tutan faydacı yaklaşım, insana insan olduğu için değer vermeyi öngören insancıl yaklaşım ve toplumun tümünde yoksulluğu ortadan kaldırma amacına hizmet eden sosyal adalet yaklaşımı da bu konudaki yaklaşımlar arasındadır. Sorunun çözümünü temelinde dini temelli yaklaşımlardan hak temelli yaklaşıma uzanan süreçte pek çok yaklaşım ön plana çıkmıştır. Özellikle büyük dinlerin yayılmaya başladığı ilk dönemlerde daha çok dini temelli yaklaşımlar benimsenmiştir. Daha sonraki süreçte

özellikle İngiltere’de yoksulluğun önlenmesine yönelik olarak çıkarılan Kraliçe Elizabeth Yasaları ve beraberinde yapılan çalışmalar yoksulluğu önleme konusunda çok işlevsel olmamakla birlikte yasal anlamda ve sorunun ele alınışı açısından ilk çalışmalardan biri olmuştur (Friedlander,1966).

Genel olarak totaliter rejimlerden günümüz demokrasilerine uzanan süreçte yoksulluğu önleme odağında yapılan çalışmalarla sorunun etkisi belli ölçülerde azaltılmış ancak sorun tam olarak çözümlenememiştir. Aslında sürecin tümüne bakıldığında adaletsiz gelir dağılımının beraberinde yoksulluğu doğurduğu ve bu durumun yoksulluğun ortaya çıkışındaki en önemli nedenlerden biri olduğu söylenebilir. Dünyadaki dengelerin bozulmasının yanı sıra aynı ülkede yaşayan insanlar arasındaki ekonomik dengelerin de bozulması dünya genelindeki yoksulluğu ve yoksulluğun etkilerini daha da artırmıştır. Özellikle 16. yy’dan sonra sanayi alanında meydana gelen gelişmeler Sanayi Devrimi’nin oluşmasına zemin hazırlamış, süreç sonrasında tarımda ve sanayide görülen makineleşme niteliksiz işgücünün önemini azaltmış ancak işçi sınıfı adında yeni bir sınıf oluşmasını sağlamıştır. Bu dönemde sorunun çözümüne yönelik sınırlı ve dar yaklaşımlar yerini daha büyük sistem yaklaşımlarına bırakmıştır. Özellikle işçi sınıfının oluşması ile birlikte bu sınıf önderliğinde şekillendirilen ve gelirin adaletli paylaşımına dayanan sistemler dikkat çekmiştir. Bu konudaki en büyük çalışma Karl Marx tarafından yapılmış ve yarattığı sistem dünya genelinde büyük ses getirmiştir. Daha sonra Marx’ın görüşleri sosyalizm, komünizm, maoizm gibi pek çok adla şekillendirilmiş ve yeniden yorumlanmıştır. Çin, Kuzey Kore, Küba gibi ülkeler halen Marx’ın ortaya attığı bu sistemin benzer biçimleriyle yönetilirken, sistemi ilk uygulayan Sovyet Rusya 1980’lerin sonunda dağılmıştır. Kuramın farklı bir bakış açısıyla ele alınması sonucu ortaya "sosyal demokrasi" kavramı çıkarılmıştır. Bu anlayış özellikle gelir dağılımındaki adaleti sağlama ve daha adil bir devlet düzeni için "sosyal devlet" anlayışını ön plana çıkarma ilkesi üzerine kuruludur. Ancak dünya genelinde sosyal devlet anlayışını gerçek biçimde ön plana çıkaran yönetim sistemleri yerine sermaye odaklı bir sistem olan kapitalist sistem yaygınlaşmıştır. Kapitalizm ile birlikte minimum maliyet, minimum işgücü ile maksimum para kazanma düşüncesi sanayide tam anlamıyla bir makineleşmeyi de beraberinde getirmiş ve bu durum insanları giderek iş yaşamından uzaklaştırmıştır. Sonuç olarak sanayi devrimi ile yaşanan sürecin kendi hesabına çalışan kişileri "işçi" yaptığı, kapitalizmin de insanları "işsiz" yaptığı söylemi bu durumu en iyi biçimde özetlemektedir. Bu durumda emeğinden başka satacak bir

şeyi kalmayan insanlar giderek yoksullaşmışlardır. Günümüzde kapitalist sistemlerin hüküm sürdüğü ülkelerde gelir dağılımında da çok büyük dengesizliklerin olduğu görülmektedir. Yani sistem birilerini hızla yoksullaştırırken birilerini de hızla zenginleştirmiştir ve giderek zenginleştirmektedir.

Sanayileşme ile başlayan süreç şu an küreselleşme süreci ile devam etmektedir. Küreselleşme ile ilgili yapılan tartışmalar sanayileşme dönemindeki tartışmalarla yapısal açıdan büyük benzerlik taşımaktadır. Sanayileşme dönemindeki liberaller sanayileşme ve beraberinde olacak tüm gelişmelerin insanlığa yarar sağlayacağını ileri sürmüşler ve "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" politikasını savunmuşlardır. Sonuçta sanayileşme beraberinde büyük bir ekonomik gelişme sağlamış ancak sosyal dengeler de giderek bozulmuştur. Toplum içerisinde oluşan eşitsizlik özellikle Avrupa'daki sosyal demokrasilerin "refah devleti projeleri" ile belli ölçüde çözümlenebilmiştir. Sanayileşme sürecinin sonuçları ile ilgili olarak o zaman liberaller tarafından yapılan olumlu yorumlar şu an küreselleşme ile ilgili olarak kapitalistler tarafından yapılmaktadır. Ancak sanayileşme sürecinin beraberinde getirdiği olumsuzluklar katlanarak kendisini küreselleşmede de göstermiştir. Küreselleşme sürecinin dünyadaki işsizlik ve yoksulluğu daha da artırdığı, insanlar ve bölgeler arası gelir dağılımındaki adaletsizliği daha da büyüttüğü ile ilgili görüşler pek çok çalışmada yer almaktadır.

Sanayileşme sonunda ortaya çıkan eşitsizlik ve yoksulluğu gidermek için ortaya çıkan refah politikaları gücünü giderek yitirmektedir. Türkiye'de 2009 – 2019 yılları arasında eğitim, sağlık ve sosyal korumaya yani sosyal harcamalara bakıldığında harcamaların GSMH'ye oranı 2009 yılında %16,5 iken 2019 yılında %16,1'e inmiştir. Artan GSMH'ye karşın aynı artış sosyal harcamalara yansımamıştır (SBB,2019a). Bu harcama oranlarına bakıldığında devletin sosyal alandaki harcamalarının giderek azaldığı söylenebilir. Hal böyle iken küreselleşme süreciyle çok daha vahim bir hal alan yoksulluk sorununun çözümünün yalnız ulusal boyutta değil uluslararası boyutta yapılacak çalışmalarla mümkün olabileceği ortadadır.

Sorunun çözümü odağında tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de devlete ait kurumlar ve sivil toplum kuruluşları tarafından farklı çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmaların yoksulluğun önlenmesi ve etkilerinin azaltılması boyutuna yaptığı katkılar tüm dünyada en sık tartışılan konuların başında gelmektedir. Yoksulluk pek çok sorunu doğuran kompleks bir sorundur, bazı sorunların nedeni olduğu gibi bazılarının da sonucu

Özgür Altındağ

olabilmektedir. Türkiye’de yapılan çalışmaların genelde yoksulluğun etkilerini azaltmaya yönelik olduğu söylenebilir. Türkiye Cumhuriyeti sosyal devlet anlayışını benimsediğini Anayasasında belirten bir ülkedir; ancak sahip olduğu kırılgan ekonomik koşullar ve politikalar nedeniyle sosyal yardımlar ve bu alandaki çalışmalara ayrılan paylar oldukça düşük tutulmaktadır. 2019 yılı itibariyle sosyal harcamalara (eğitim, sağlık, sosyal koruma) ayrılan pay %16,1 sosyal koruma sistemine ayrılan pay ise %9,1’de kalmaktadır (SBB,2019a). 2015 yılında Avro Bölgesindeki sosyal koruma harcamalarının GYMH’ye oranı %19,5 (Eurostat,2019) iken Türkiye’de aynı yıl %8,2 (SBB,2019a) olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlara bakılarak Türkiye’deki sosyal devlet anlayışının tam olarak işlevini yerine getirdiğini söylemek zordur. Türkiye’de yoksulluğu önleme odağında yer alan ve tüm ülke genelinde yürütülen makro odaklı çalışmalar ve projelere bakıldığında bunların farklı kurum ve kuruluşlarca yürütüldüğü görülmektedir. Ancak bu çalışmalara sağlanan kaynağa bakıldığında büyük mali kaynaklı bu çalışmaların neredeyse tamamının dış destekli bir yapıda devam ettiği görülmektedir. Elbette ki sorunun çözümünde uluslararası bir bakış gereklidir ancak tek başına yeterli değildir. Ülkenin kendi iç dinamiklerini ve yapısını bilen kişilerce şekillendirilen projelerin başarı şansının daha yüksek olacağı düşünülmektedir.

Tablo 1. Cari satın alma gücü paritesi cinsinden yoksulluk sınırlarına göre fert yoksulluk oranları, Türkiye, 2007-2015

Yoksulluk sınırları	Fert yoksulluk oranı (%)									
	2007 ⁽²⁾	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 ⁽³⁾	2015 ⁽³⁾	
Kişi başı günlük 2,15 \$’ın altı ⁽¹⁾	0,52	0,47	0,22	0,21	0,14	0,06	0,06	0,03	0,06	
Kişi başı günlük 4,3 \$’ın altı ⁽¹⁾	8,41	6,83	4,35	3,66	2,79	2,27	2,06	1,62	1,58	

(1) 1 \$’ın satınalma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olarak 2002 yılı için 0,618 TL; 2003 yılı için 0,732 TL; 2004 yılı için 0,778 TL ; 2005 yılı için 0,830 TL, 2006 yılı için 0,921 TL, 2007 yılı için 0,926 TL, 2008 yılı için 0,983 TL, 2009 yılı için 0,917 TL, 2010 yılı için 0,990 TL, 2011 ve 2012 yılları için 1,004 TL, 2013 yılı için 1,10 TL; 2014 yılı için 1,20 TL ve 2015 yılı için de 1,24 TL kullanılmıştır.

(2) 2007 yılından itibaren yeni nüfus projeksiyonları kullanılmaktadır.

(3) 2014 yılından itibaren örneklem tasarımında yeni idari bölünüş temel alınmıştır; bu nedenle kır ve kent düzeyinde tahmin üretilmemiştir.

(TUİK,2015)

Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2007-2015 verilerine göre kişi başı günlük 2,15 Doların altında gelire hayatını idame ettiren kişi sayısı 2007 yılından 2012 yılına kadar ciddi bir şekilde azalmış, 2014 yılında örneklem tasarımından kaynaklanan nedenlerle yarı yarıya düşmüş sonraki yıl tekrar aynı seviyeye gelmiştir. Kişi başı günlük 4,3 Doların

altında yaşayan kişi sayısı ise 2007-2015 yılları arasında giderek azalmıştır (TUİK,2015).

Dünya Bankası Ulusal Yoksulluk Sınırının altında kalan yoksulların oranı 2007 yılında %16,3 ile 2017 yılında %13,5'e inmiş, Kişi başına düşen GSMH 2007 yılında 8.880 \$ ile 2018 yılında 10.380 \$'a yükselmiştir. Günde 1,9 \$'ın altında gelire yaşayan kişilerin oranı 2010 yılında %0,8 iken 2018'de %0,2'ye gerilemiştir (Dünya Bankası,2019).

Bu göstergeler dikkate alındığında ülke genelinde yapılan tüm çalışmaların yoksulluğu azaltmada özellikle son 10 yılda bir miktar düşüşe neden olduğu söylenebilir. Ancak artan faiz ve döviz kurundaki artışlar enflasyon oranını da artırmakta cari açığa meydana gelen artış ülke vatandaşlarının alım gücünü azaltmaktadır. Sosyal yardım odaklı tüm çalışmaların sorunu ortadan kaldırmadığı ancak bir miktar azalttığı verilere bakarak söylenebilir.

YOKSULLUK KAVRAMININ İÇERİĞİ

Günümüz toplumlarının artan sosyal ve ekonomik eşitsizliklerle varlıklarını sürdürebilmeleri ve temel ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri giderek zorlu bir mücadeleye dönüşmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkan yoksulluk, mevcut gelişme modelleri ile üstesinden gelinemeyecek boyutlara ulaşmış görünmektedir.

İnsanın biyolojik varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan asgari düzeydeki gıda, barınma ve giyim ihtiyacı içinde bulunulan zamana ve topluma göre çok büyük değişiklikler gösterebilmektedir. Yoksulluğun objektif ve üzerinde görüş birliğine varılan bir tanımı yoktur. Çünkü zenginlik ve yoksulluk temelde verilere dayanan bir durum olmadığı için öznel niteliktedir ve yoksulluk kavramı bir bütün olarak bir toplumun kabul edilebilir asgari yaşam standardının nelerden oluştuğu konusundaki tercih ve beklentilerini yansıtır. Burada etkin olan öğelerin başında siyasal düzen, ekonomik yapı ve kültürel değerler gelmektedir. Çünkü zenginlik- yoksulluk kavramları göreceli kavramlardır ve bu kavramların içinin doldurulmasında çeşitli dinsel ve kültürel değerler devreye girmektedir.

Yoksulluğun tam bir tanımının yapılamamasındaki diğer bir önemli neden de kavramın tanım ve ölçümünde en başta neyin üzerinde durulması gerektiği ile ilgilidir. Kimileri yoksulluğun göstergesi olarak sadece ekonomik göstergeleri göz önüne

Özgür Altındağ

almakta, bazıları bu göstergelerin içine sosyal ve siyasal kıstasları da katmaktadır. Yıllardır süregelen çalışmalar yoksulluk tanımı yapılırken ekonomik göstergelerin daha ön planda tutulduğunu göstermiştir (Şenses,2017).

İnsanların temelde biyolojik ve toplumsal anlamda iki tür gereksiniminden söz edilebilir. Biyolojik gereksinimler arasında açlık, susuzluk, cinsellik gibi gereksinimler; toplumsal gereksinimler arasında da kendini gerçekleştirme, özgürlük, saygı görme, sevme-sevilme gibi gereksinimler sayılabilir. Aslında insanlar bu iki türdeki gereksinimlerini karşılayamadıklarında bir şekilde yoksul kabul edilmektedirler. Burada iki kavram ön plana çıkmaktadır; yoksulluk-yoksunluk. Aslında ihtiyaçların karşılanamaması boyutunda insanlar hem yoksulluk hem de yoksunluğu beraber yaşamaktadır. Yani insanlar temel ihtiyaçlarından yoksun kalırlarsa yoksulluk içinde yaşarlar denebilir. Ancak yoksunluk kavramı daha genel kullanılmakta, yoksulluk kavramı ise daha çok maddi temelli yoksunluk için kullanılmaktadır. Maddi gereksinimlerini karşılama noktasında yeterli gelir düzeyine ve standart yaşam koşullarına sahip olmayan insanlar yoksul kabul edilmektedir.

Tanımı günden güne değişse de yoksulluk dünyadaki en eski sorunlardan biri olarak karşımızda durmaktadır. Son 20-25 yıldan bu yana uygulanan liberal politikalar ve bunların beraberinde getirdiği küreselleşme olgusu ile yoksulluk daha da yaygınlaşmış ve derinleşmiştir (Karataş,2003). Gelişmiş ya da az gelişmiş tüm ülkelerde, aşağı yukarı aynı dönemlerde, gelir dağılımında ciddi bozulmalar yaşanmıştır. Bunda dünya genelini etkileyen krizler başat bir rol üstlenmiştir. Bu süreç sonunda başta emekçiler olmak üzere geniş halk kitlelerinin elde ettikleri kazanımlar yok edilmiş ve "yeni yoksullar" yaratılmıştır (Karataş,2002). Bu süreçten etkilenen toplumsal kurumların başında aile kurumu gelmektedir. Ailenin temel fonksiyonlarından biri olan ekonomik fonksiyon bu değişimden en fazla etkilenen fonksiyon olmuştur. Bu fonksiyonda meydana gelen değişim ailenin diğer fonksiyonlarını da etkilemiş ve aile kurumunu temelden sarsmıştır (Bener,2004).

Üzerinde bir görüş birliği olmasa da yoksulluk, insanların gıda, barınma gibi temel fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayamadıkları ya da bunları karşılasalar bile gelir dağılımındaki dengesizlikler sonucu toplumsal standardın gerisinde kaldıkları bir yaşam biçimi olarak tanımlanabilir.

Şenses (2017) yoksulluğu bir halk, bir aile veya bir bireyin asgari düzeyde yaşamını sürdürebilmesi için beslenme, giyim, barınma ve eğitim gibi maddi kaynakların yanında

sosyo-kültürel bazı temel ihtiyaçlarını karşılayabilmekten de yoksun olması olarak tanımlamıştır.

Yoksulluğu gıda harcamaları üzerinden tanımlayan dar yaklaşım yanında mutlak, görelî ve çok boyutlu yoksulluk yaklaşımları da vardır. Mutlak yoksulluk gıda dışındaki harcamaları da içeren daha geniş kapsamlı bir tanımdır. Mutlak yoksulluk en alt düzey kalori gereksinimi yanında gıda dışı harcamaları da dikkate alacak şekilde hesaplanmaktadır. Diğer yandan görelî yoksulluk bireyin kendi yaşam düzeyi ile kendisinden daha yüksek gelire sahip bir birey veya grubun düzeyinin karşılaştırılması sonucu ortaya çıkan durumdur (Şenses, 2017).

Çok boyutlu yoksulluk kavramı aslında yeni bir kavramdır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'nin son dönem İnsani Yoksulluk Endeksi yerine yoksulluğu hesaplamada kullandığı bir endeks olan çok boyutlu yoksulluk endeksi 105 ülkeyi kapsayacak şekilde yapılandırılmıştır. Bu endeks sağlık, eğitim ve yaşam standartlarından mahrum kalma üzere üç boyutla ilgilidir. Standartların kapsamına giren göstergeler beslenme, çocuk ölümleri, devam edilen okul yılı, eğitime katılım, yemek pişirme yakıtı, temizlik, içme suyu, elektrik, konut ve sahip olunan temel varlıklar gibi göstergelerdir (UNDP, 2019a; UNDP, 2019b; Şahin, 2019).

Yoksulluk zaman içinde şekil değiştiren ve farklı göstergelerde ölçülmesi adeta bir zorunluluk haline gelen bir kavrama dönüşmüştür. İlerleyen yıllarda internet veya mobil araçlara erişip erişememe konusu dahi bir yoksulluk belirleyici göstergeye dönüşebilir.

Yoksullukla ilgili olarak yaptıkları çalışmalarla tanınan diğer kişi ve örgütlerin yaptığı tanımlara değinmek gerekirse; De Jonge'ye göre yoksulluk, "bir insanın veya hanenin temel ekonomik gereksinimlerini karşılayamaması"dır (1998). Bauman'a göre yoksulluk; normal yaşam olarak kabul edilen her şeyden mahrum bırakılma, istenilen düzeyde olmama demektir. Bu durum, kendini beğenmeme, utanç ya da suçluluk duymayla sonuçlanır. Yoksulluk, Bauman'a göre ayrıca mevcut toplumda mutlu bir yaşamı ifade eden tüm imkânlardan yoksun bırakılmak, hayatın sunmak zorunda olduğunu almamak anlamına da gelir (Bauman, 1999).

Yapılan tanımlara bakıldığında, yoksulluk tanımlarının temelde mutlak, görelî ve çok boyutlu yoksulluk tanımlamalarıyla ele alındığı görülmektedir ancak yoksulluk genelde insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamama veya karşılamada zorluk yaşama olarak görülmektedir. İnsanın hayatta kalabilmesi için gereken temel ihtiyaçlara bakıldığında,

Özgür Altındağ

hava, su, yiyecek, barınma, sosyal yaşam gibi pek çok başlık sıralanabilir, yoksulluk aslında insanın ihtiyaç olarak algıladığı şeylere ulaşamaması olarak tanımlanabilir, yine ikili bakıldığında kimi için cep telefonunun olmaması veya kontörünün bitmesi büyük bir ihtiyaçken, diğer taraftan susuzluk, açlık bir ihtiyaç olarak görülebilir. Bu noktada yoksulluk kavramı göreceli bir bakış çerçevesinde tanımlanmalıdır. Türkiye'nin ülke gerçeklerine bakıldığında ülke için ağırlıklı olarak mutlak yoksulluk tanımlarının geçerli olduğu ve yapılan yardımların da ülkedeki sosyo-ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya değil mutlak yoksulluğu önlemeye çalıştığı görülmektedir.

Kavram genel itibariyle insanların sahip olduğu şartlara göre değişkenlik gösterdiği için çalışmanın tümünde yoksulluk kavramı göreceli bakış açısıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Çünkü Türkiye'deki yoksulluk profili ve yoksulluğun algılanışı dünya genelinden çok farklı değildir. İnsanların yoksulluğu yaşayış ve algılayış biçimleri her bölgeye hatta illere göre değişiklik göstermektedir.

Yoksulluğu, nedenlerine bakarak açıklamaya çalışan birçok görüş ve kuramsal yaklaşım olduğu görülmektedir. Kerbo, yoksulluğun nedenlerini dört ayrı başlık altında ele almıştır. Bunlar yoksulların yoksulluk içinde yaşamalarında kendilerinin sorumlu olduğunu iddia eden popüler görüş, yoksulluğun aileden çocuğa aktarıldığını iddia eden yoksulluk kültürü görüşü, yoksulların yoksulluk içinde yaşamalarında bireylerin doğuştan ve sonradan edindikleri kişisel özelliklerinin etkili olduğunu ileri süren durumsal görüş ve yoksulluğun içinde yaşanan sosyo-ekonomik yapı sonucu ortaya çıktığını iddia eden yapısal görüşlerdir (1996). Kapitalist ülkeler yoksulluğa neden olarak yoksul bireyi suçlayan popüler görüşü, yoksulluk kültürü görüşünü ve durumsal görüşü benimsemektedir. Burada ele alınması gereken yoksulluğu politik-ekonomik güçlere bağlayan yapısal görüştür. Kapitalizmin hüküm sürdüğü ülkelerde yapısal görüşün önemsizmemesi var olan sorundan etkilenenlerin sayısını gün geçtikçe ürkütücü boyutlara ulaştırmaktadır.

Zastrow (1991)'a göre insanlığın yoksullaşmasında etkili olan nedenler arasında yüksek işsizlik, fiziksel sağlık sorunları, fiziksel özür, alkol-uyuşturucu bağımlılığı, düşük eğitim düzeyi, ırksal ayrımlar, yetersiz istihdam, kumar, boşanma, hükümlü olma gibi pek çok neden bulunmaktadır. Zastrow yoksulluk olgusuna Kerbo'nun ele aldığı dört görüşü de içeren bir açıdan bakmıştır. Ona göre bireyin yoksullaşmasında hem bireyin kendi özellikleri hem de yapısal sorunlar etkilidir.

Özellikle Türkiye’de ve genel anlamda dünyada yoksulluğun ortaya çıkışındaki temel nedenin devletlerin yanlış sosyo-ekonomik politikaları olduğu düşünülmektedir. Özellikle kapitalizm, liberalizm gibi ekonomisine salt piyasa koşullarının yön verdiği, sosyal devlet olmaktan uzak ülkelerde yoksulluk sorununun daha fazla görülmesi ve daha şiddetli biçimde hissedilmesinin altında yatan en önemli nedenlerden biri olarak yer almaktadır.

Yoksulluğun nedenleri kadar önemli olan diğer bir konu da bu sorunun çözümüdür. Yoksulluğun çözümünde yapılması gerekenler temelde nedenleriyle bağlantılıdır. Yoksulluğa neden olan unsurları ortadan kaldırmak için çeşitli çözüm yollarına, geniş ve birbiriyle bağlantılı sosyal ve ekonomik programlara ihtiyaç vardır. Soruna yönelik özel çözümler gereklidir. Yoksulluğa neden olan bireysel sorunlar bireysel çözümlerle, yapısal sorunlar yapısal çözümlerle düzeltilebilir. Bu nedenle sorunlarla savaşmak oldukça zor ve uzun soluklu bir mücadeleyi gerektirir (Koşar,2000).

Yoksullukla savaşmada temel sorumluluk kamuya aittir ama kamunun giderek güçsüzleşmesi birçok sorunda olduğu gibi yoksulluk sorununun çözümünde de yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Bir tarafta uluslararası kuruluşlar, bir yandan merkezi ve yerel yönetim kamu kuruluşları bir yandan sivil toplum kuruluşları birbirlerinden kopuk ve standartlardan uzak ve etik boyutu dışlayan çalışmalar yürütmektedir. Yapılan bu çalışmalar yoksulluk sorunun ortadan kaldırmamakta sadece etkilerini azaltmaktadır. Ayrıca kimi yardımlar da en az yoksulluk kadar yaralayıcı ve istismar edici bir yapıdadır (Karataş, 2003). Özellikle halkın dini duygularının ön plana çıkarılmasıyla, halktan gelen bağışlarla yapılan ve bunları medya malzemesi olarak kullanan bazı sivil toplum kuruluşları ile diğer kuruluşların yaptıklarının etik olup olmadığı halen tartışılmaktadır.

TÜRKİYE’DE YOKSULLUK SORUNU

Türkiye’de sanayileşme ile başlayan ve çok partili hayata geçiş, Marshall yardımları ile karayollarına ağırlık verilmesi, tarımda makineleşme çalışmalarıyla devam eden süreç 1950’li yıllarda köyden kente göçü hızlandırmıştır. Kentleşme olgusu ile birlikte görülen gecekondulaşma, eğitim, sağlık imkânlarının artışı genel olarak sosyal refah seviyesinin artmasında etkili olmuştur.

Özgür Altındağ

Hızlı bir gelişme ve demokratikleşme sürecine giren Türkiye’de yaşanan siyasi krizler, siyasi çatışmalar ve askeri darbeler bu gelişme sürecine büyük zararlar vermiştir. Kente gelen ve bir şekilde kentte yaşam mücadelesi içine giren ailelerin birçoğu kentte sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan birçok sorun yaşamıştır. Özellikle 1970’li yıllarda şehirlerde yaşayan insanlar hemşericilik anlayışıyla bir araya gelerek yaşadıkları kentlerde geldikleri yerlerin adlarını taşıyan dernekler kurmuşlardır. Bu sayede hem kendi kültürlerini korumaya hem de ekonomik açıdan bir dayanışma içinde olmaya gayret etmişlerdir. Ayrıca devlete ait kurumlarda çalışan kişilerde bir araya gelerek bazı sandıklar kurmuşlardır. Bu dernek ve sandıklar o yıllarda sosyal yardım alanında çalışmalara başlamışlardır. Aslında hemşeri dernekleri halen sosyal yardımlaşma konusunda kentlerde önemli sivil toplum kuruluşları arasında yer almaktadır.

Türkiye’de devletin muhtaç ailelere verdiği yardımlar Sosyal Hizmet Kanunu (1983) ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu (1986) çıkarılana kadar tam bir düzen içinde yürütülmemiştir. Sosyal devletin bir gereği olan sosyal yardımlar kimi zaman Kızılay tarafından muhtaç ailelere verilen yiyecek, giyecek yardımlarıyla sürdürülmeye çalışılmıştır. Medeni kanun, 1976 yılında çıkarılan 2022 sayılı kanun, köy kanunu gibi kanunlar sosyal yardımlarla ilgili bazı öğeler içermiştir ama düzenli sosyal yardım fikri gelişmemiştir.

Türkiye’de düzenli sayılabilecek sosyal yardımlar ilk olarak Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK)’nin kurulması ile verilmeye başlanmış daha sonra Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF)’nin kurulmasıyla yardımlar daha popülist bir bakış açısıyla daha geniş kitlelere ulaştırılmıştır. Özellikle muhtaç ailelere yönelik düzenli yardım fikri 2828 ve 3296 sayılı kanunlarla belirlenmiş ve güvence altına alınmıştır. Günümüz Türkiye’sinde sosyal yardımlar genelde muhtaç aileleri destekleyen bir yapıda gelişmiştir. SYDTF bünyesinde kurulan yardımlaşma vakıflarının verdiği yardımlar hedef grup olarak toplumun en alt kesimini yani sınıf altı (underclass) olarak tabir edilen grubu almıştır. Aslında bu noktada kurumun verdiği yardımların mutlak yoksulluk içinde yaşayan kişilere yönelik olduğu sonucuna varılabilir.

Türkiye’deki sosyal yardım sisteminin temel amacı bireylerin kendine yeter ve üretken bir hale gelmelerini sağlamak değil, yoksulluğun kişiler ya da aileler üzerindeki etkilerini azaltmaktır. Küreselleşmenin ekonomik etkilerinin hızla hissedildiği ülkemizde muhtaç ailelere yönelik yardımlar bireylerin temel ihtiyacını karşılayacak düzeyde değildir. Son

yıllarda birçok değişime tanıklık eden sosyal yardım sistemi Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı adıyla tek bir çatı altında toplanmıştır.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın sosyal yardım programlarına bakıldığında yardımların aile, eğitim, sağlık, özel amaçlı ve yaşlı/engelli yardımları olmak üzere 5 başlık altında ele alındığı görülmektedir. Tablo 2'de görüldüğü üzere yardımların tek bir bakanlık içerisinde toplanması yardımların dağıtım sürecinde yaşanan çifte kayıt gibi sorunların da önüne geçmiş, müracaatçıların takibi eskiye oranla daha kolay olmuştur.

Tablo 2. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sosyal Yardım Programları

AİLE YARDIMLARI	EĞİTİM YARDIMLARI	SAĞLIK YARDIMLARI	ÖZEL AMAÇLI YARDIMLAR	YAŞLI VE ENGELLİ YARDIMLARI
Gıda Yardımları	Eğitim Materyali Yardımı	Şartlı Sağlık Yardımı (Sağlık ve Gebelik)	Aşevleri	Yaşlılık Aylığı
Barınma Yardımları	Şartlı Eğitim Yardımı	Engelli İhtiyaç Yardımı	Afet/Acil Durum Yardımları	Engelli Aylığı
Sosyal Konut Projesi (1+1, 2+1)	Öğle Yemeği Yardımı	Genel Sağlık Sigortası (GSS) Prim Ödemeleri	Terör Zararı Yardımları	Engelli Yakını Aylığı (18 Yaşından küçük engelliler)
Yakacak Yardımları	Ücretsiz Ders Kitabı	Genel Sağlık Sigortası Katılım Payı Ödemesi	Yabancılara Yönelik Sosyal Uyum Yardımı (SUY) Programı	Silikozis Hastalarına Yapılan Yardımlar
Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Yardım	Öğrenci Taşıma Barınma ve İaşe Yardımı	Kronik Hastalara Yönelik Yardım Programı	Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY) Programı	Evde Bakım Yardımı
Muhtaç Asker Ailelerine Yapılan Yardımlar	Engelli Öğrencilerin Ücretsiz Taşınması	Çoklu Doğum Yardımı		
Öksüz ve Yetim Yardımı	Yurt Yapımı	Kronik Hastalığı Nedeniyle Cihaza Bağımlı Olan Hastalara Elektrik Fatura Bedeli ve Kesintisiz Güç Kaynağı Desteği		
Muhtaç Asker Çocuğu Yardımı				
Doğum Yardımı				
Elektrik Tüketim Desteği (ETD)				

(AÇSHB,2019)

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, bünyesindeki kuruluşlar, yine bakanlığa bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, Emekli Sandığı, Kızılay, belediyeler ve Sağlık Bakanlığı tarafından muhtaç kişi ve ailelere pek çok yardım

Özgür Altındağ

verilmektedir ancak göstergelere bakıldığında 2019 yılı bütçesinden sosyal yardım harcamaları için 62,1 milyar TL (SBB,2019b) kaynak ayrıldığı görülmektedir. Ancak tüm bu çalışmaların verilere bakıldığında yoksulluğun önlenmesinde tam anlamıyla yeterli olduğunu söylemek zordur.

Sorunun çözümü odağına gelindiğinde dünyanın diğer ülkelerinde çeşitli düzeylerde yaşanan yoksulluk sorunu ülkemizde de acil çözümlenmesi gereken sorunların en başında yer almaktadır. Türkiye’de son yıllarda yaşanan ekonomik krizler sonucu yoksul olarak nitelendirilen bireyler eskisine oranla yaşamlarını sürdürebilme açısından çok daha zor durumlarla karşılaşmaktadırlar. Bu olumsuzluklara rağmen yoksullara destek olan ve onlara yardım vermeyi amaçlayan program, proje, hizmet ve politikalarda nicelik ve nitelik yönünden önemli sayılabilecek değişiklikler ve iyileşmeler görülmemektedir (İkizoğlu,2001).

Türkiye’de sürdürülen ekonomik programlar sonucu büyük bir cari açık oluşmaktadır. Artan döviz kurları ile değeri azalan Türk Lirası enflasyon oranını artırmakta böylece halkın alım gücünü de azaltmaktadır. Bu alım gücünde oluşan eksikliğin azaltılmasında zaman zaman sosyal yardım fonlarında biriken paralar hazineye aktarılabilmektedir. Türkiye’de muhtaç ailelere yönelik çalışmalar istenilen düzeyde değilken bu tür tercihler yardımların niteliğinde bir düşüşe neden olabilmektedir.

Türkiye’de yoksulluğun nedenleri arasında küreselleşme, göç ve çarpık kentleşme, uzun yıllardır devam eden yolsuzluk olayları, yüksek enflasyon, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, yanlış sosyo-ekonomik politikalar, hızlı nüfus artışı, yüksek bütçeli savunma harcamaları sayılabilir.

Sosyal Refah Kavramı ve Sosyal Yardımlar

19. yy’ın sonlarında en yalın hali ile ortaya çıkan ve sosyal, ekonomik ve politik alanda giderek etkileri artan sosyal devletin modern ve etkin biçimiyle ortaya çıkışı, 20. yüzyılın ikinci yarısına dayanmaktadır. Ancak sosyal refah devletlerinin ortaya çıkışında geçmişte yaşanan birçok gelişme ve mücadelenin büyük etkisi olduğu da bir gerçektir. Sosyal devlet kavramı, 2. dünya savaşı sırasındaki Nazi Almanya’sının otoriter devlet tanımı ile savaş sonrası müttefik devletlerin yeniden inşa edilmesi tutku ve ümidini ifade eden sosyal devlet kavramını birbirinden ayırmak için ilk kez İngiltere’de kullanılmıştır (Pierson, 1991). Ancak kavramın ortaya çıkışından buyana sosyal devleti tam olarak anlatan kapsamlı bir tanım bulunmamaktadır. Genel olarak literatürde yer alan

tanımlar, farklı yaklaşımlara göre yapıldığından bu tanımlamalar sosyal devleti ya amaçları ya da araçlarına dayalı olarak açıklamakta ve kapsanan amaç ve araçlardaki farklılık genel kabul gören tam bir sosyal devlet tanımına ulaşmayı engellemektedir. Bununla birlikte gerek amaçlara, gerekse araçlara dayalı olarak yapılan mevcut tanımların, sosyal devlet hususunda oldukça açıklayıcı bilgiler verdiği de görülmektedir.

Sosyal refah kavramıyla özdeş kavramlardan sosyal adalet kavramı ile ilgili bilgi vermek gerekirse, yoksulluğun önlenmesindeki en önemli güç sosyal adaletin sağlanmasında yatmaktadır. Craig'e göre sosyal adalet kısaca farklılık ve ayrılıkların kabulüne dayanan sosyal, ekonomik, çevresel ve siyasi politikalardan oluşmaktadır. Craig, sosyal adaleti şu başlıklar altında ifade etmektedir (Craig, 2002):

- Adaletin sağlanması
- Gelirde ve tedavi hizmetlerinde eşitliğin sağlanması
- Farklılıkların tanınması, değer eşitliği temelinde herkesin kendisine saygısının artırılması
- Temel ihtiyaçların karşılanması
- Zenginlikte, gelirden ve yaşam değişikliği fırsatlarında eşitsizliklerin azaltılması
- Dezavantajlı kesimler de dâhil olmak üzere herkesin katılımının sağlanması.

Refah devleti kavramı siyasal ve ekonomik yaklaşımlara göre farklı tanımlanmıştır; örneğin liberal yaklaşımlara göre refah devleti anlayışı İngiltere'de 16. yüzyıldaki "Yoksullar Yasasına" kadar uzanmaktadır ve özünde toplumun ahlâki bir sorumluluğu olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Liberal düşünce bu yönüyle muhafazakâr düşüncelerle birleşmektedir. Marksist yaklaşım açısından refah devleti, kapitalist gelişmenin bir ürünü olarak değerlendirilmektedir. Refah devletinin ortaya çıkışı kapitalizmin sorunları, sınıf kavgası ve ekonomik krizlere bağlanmaktadır; bu nedenle refah politikaları da özel mülkiyet yapısını değiştirmeden işçi sınıfını sistemle bütünleştirmek amacını taşıyan politikalar olarak değerlendirilmektedir. Bu iki yaklaşım dışında, modern refah devletini genel olarak ekonomik yapıdaki endüstrileşme ve kapitalistleşme ile siyasal yapıdaki demokratik gelişmelere bağlayan yapısal ve fonksiyonel yaklaşımlar da bulunmaktadır. Örneğin bir yanda kapitalistleşme öte yanda mutlakiyetçi devletlerin kitle demokrasisine geçmeleri devlet anlayışlarını değişime zorlamış ve artan demokratik talepler devleti temel hak ve özgürlükler ile siyasal

Özgür Altındağ

hakların yanı sıra sosyal- ekonomik hakları da kurumsallaştırmak zorunda bırakmıştır (Koray,2005).

Tanımlara bakıldığında gerçek sosyal devlet anlayışı, sistemsel açıdan sosyal refahın en üst seviyeye taşınması amacıyla devletin kendi ekonomisine aktif ve kapsamlı müdahalelerde bulunmasını öngören bir devlet modelidir. Bu sistemde devlet, kendi ekonomisinde ortaya çıkan başarısızlıklar ve yetersizlikleri ortadan kaldırma amacıyla çalışmalar yapmaktadır. Esas olarak sosyal devlet müdahaleci, düzenleyici, yeniden dağıtıcı ve girişimci bir devlet anlayışıdır.

Zaman içerisinde sosyal refah devleti kavramsal açıdan sadece eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi hizmetleri üstlenmekle kalmamış, 20.yüzyılın başından itibaren gelir dağılımında adaletin sağlanması da devletin önemli bir görevi olmuştur. Bu doğrultuda bunları gerçekleştirme amacıyla 20. yüzyılda ulus devletlerin temel özellikleri arasına "sosyal devlet" veya "refah devleti" nitelikleri eklenmiştir. Bu nitelik günümüzde birçok gelişmekte olan ülke açısından salt devletin nitelikleri arasında bulunması gereken bir iyi niyet simgesi olarak düşünüldüğü ve bu haliyle birçok anayasada yer aldığı görülmektedir. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısında ulus devletlerin yasal temellerine eklenen bu nitelik siyaset ve demokrasi kavramları gibi içi boşaltılmış bir kavram olarak önümüzde durmaktadır (Koray,2005).

Son yıllarda içi boşaltılmış sosyal devlet ve sosyal refah anlayışı yerini ekonomi ve demokrasi ilişkileri açısından dikkate alınması gereken özellikler taşıyan Avrupa toplum modelinin gündeme alınması gerekliliği noktasına bırakmıştır. Avrupa'daki modelin sosyo-ekonomik eşitsizlikleri göreceli de olsa daha azalttığı ve bu konularda duyarlılık taşıyan bir model olduğu görülmektedir.

Son yıllarda sosyal refahın gelişimi salt ekonomik gelişimin bir fonksiyonu olmaktan çok demokrasinin bir fonksiyonu olarak görülmeye başlanmıştır. Yani sosyal refah ve demokrasi kavramları birbiri ile harmanlanmış ve ortaya demokratik sosyal devlet anlayışı çıkmıştır. Sosyal refah kavramının insanların aklındaki demokrasi anlayışı içerisine girmesi hedeflenmiştir. Bu noktada bu anlayışın yerleşmesi için siyasi mekanizmaların etkin bir şekilde kullanılması büyük önem taşımaktadır. Son yıllarda daha fazla tartışılan sosyal refah kavramı bu yönüyle Batı Avrupa'da gerçek sosyal refah devleti anlayışının yerleşmesini sağlamıştır. Sosyal refah devletinin siyasal demokrasi açısından hem bir sonuç hem de bir araç olarak çok önemli ikili rol oynadığı söylenebilir. Sonuç olarak bu yaklaşım dikkate alındığında, Türkiye Cumhuriyeti'nin

Anayasasında 1960'dan buyana var olan sosyal devlet niteliğinin neden gelişmediği anlaşılmaktadır.

Sosyal refah ve sosyal devlet kavramların temelde sosyal hizmetlerle tam bir ilişki içinde olduğu hatta bu üç kavramın birbirinin içine geçtiği bir gerçektir.

Sosyal refahın sağlanması amacıyla tüm dünyada en fazla sosyal yardım yöntemi kullanılmaktadır. Bu yardımlar temelde sosyal sorunları ortadan kaldırma amacına hizmet etmekte ve sosyal refahın sağlanmasında kilit bir rol üstlenmektedir. Sosyal sorunların ortadan kaldırılması da sosyal yardımlardan önce sosyal politikalarla mümkün olmaktadır. Bu noktada sosyal sorun kavramını tanımlamak gerekirse, Göze (2016)'ye göre insanla ilgili olan her şey temelde sosyal boyutludur ancak insanın tüm sorunları sosyal sorun olarak nitelendirilemez. İnsanın sosyal sorunları iki grupta toplanabilir:

İlk grupta insanların bedensel ve zihinsel gelişmesi, maddi refahı, tüm yeteneklerini geliştirmesi, tüm olanaklarını kullanması ile ilgili sorunlar bulunmaktadır. Bu açıdan sosyal sorunlar kişinin sağlığı, bedensel gelişimi, yaşama olanakları yani iş hayatı ve bunlarla ilgili hastalık, yaşlılık, sakatlık, işsizlik, vb. tüm sorunların yanı sıra insanın bedensel, ruhsal gelişmesi, kişiliğinin, yetenek ve olanaklarının geliştirilmesi ile ilgili eğitim, öğrenim, toplumsal hayatta ilerlemesi gibi sorunları da kapsamaktadır. İkinci boyuta bakılırsa, insan doğduğu andan itibaren çeşitli kurumlar içinde yer alır, bunlara bağlı olarak yaşar, gelişmesini bu kurumlar içinde sürdürür ve tamamlar. Bu kurumlar arasında aile ve mesleki kurumlar sayılabilir. İnsanın gelişim süreci içerisinde içinde bulunduğu bu yapı sosyal yapı sorunlarını ortaya çıkarmaktadır.

Sosyal bir varlık olan insan tek başına yaşayamadığı için dünyaya geldiği andan itibaren çeşitli ve farklı kurumlar içinde yaşamaya zorunluluk duyar. Bunun için bireyin "sosyal" sorunlarının çözümü, onun içinde yaşamak zorunda kaldığı sosyal yapı sorunlarının çözümüne bağlıdır (Göze, 2016). Bu noktadan bakıldığında aslında yaşanan sorunlar tüm toplumu ilgilendirmektedir, sorunların tek tek çözümü mümkün olmadığından sorunların çözümü temelde sosyal politikalarından geçmektedir. Bu noktada sosyal politikanın tanımını yapmak gerekirse, sosyal politika temelde sosyal sorunları inceleyen ve bunlara çözüm önerileri getiren, multidisipliner bir araştırma alanıdır. Sosyal devletler, izledikleri sosyal politika ya da sağladıkları sosyal koruma bakımından büyük farklılıklar göstermektedir. Arın'a göre, sosyal devlet, sosyal vatandaşlığı mümkün kılan refah devleti tipidir (Arın, 1993). Buna göre; piyasa

Özgür Altındağ

mekanizmasının serbest işleyişinin yol açtığı riskler ve sosyal sorunlar, sosyal politikalar aracılığıyla piyasaların yeniden düzenlenmesini ya da sonuçlarının telafi edilmesini gerektirmektedir. Bu yapılmadığı zaman ülkelerde bir demokrasi açığı ortaya çıkmakta, vatandaşlık ise sadece bir piyasa vatandaşlığı olmaktan ileri gidememektedir.

Sosyal sorun ve sosyal politika ile ilgili bu açıklamadan sonra sosyal yardım kavramının içeriği ile bilgi vermenin faydalı olacağı düşünülmüştür.

Sosyal yardım kavramı ilk ortaya çıktığında en kaba tabirle insanların aç kalmaması amacına hizmet etmekteydi. Ancak günümüzün gelişmiş ülkelerinde sosyal yardımlar muhtaç insanları aktif çalışma hayatına kazandırma amacına hizmet etmektedir.

Sosyal yardım en genel anlamıyla yoksulluğun çözümü için yapılan faaliyetler bütünü olarak tanımlanabilir. Bartlett, sosyal yardım alanını yoksulluk sorununun çözümüne yönelik, politika, mevzuat, hizmet ve uygulamalar oluşan bir alan olarak tanımlamıştır (1961'den aktaran Koşar,2000).

Sosyal yardımlar toplumun marjinde yer alan ve dezavantajlı durumda bulunan bireylerin toplumla bütünleşmelerini sağlamaya yönelik uygulamalar sayesinde sosyal denge ve adaleti sağlamada etkin bir yöntemdir (Tekindal,2018). Sosyal yardımların esas odağı yoksulluktur. Bu yardımların yoksulluğun etkilerini azaltma, yoksulluğu önleme, sosyal adaleti sağlama gibi fonksiyonları vardır.

Yoksullara yardım yapma fikri ile ilgili yaklaşımlara bakıldığında bunların belli bir sıra ile ortaya çıktığı ve dünyadaki siyasi yapının demokratikleşmesi ile birlikte bu yardımların nitelik ve niceliğinin de giderek daha insani hale geldiği söylenebilir. Yani hayırseverlik yaklaşımı ile başlayan süreç sosyal adaleti sağlama anlayışı ile devam etmiştir. Sosyal adalet yaklaşımı günümüzde sosyal yardım vermede tek başına kabul gören bir yaklaşım değildir. Diğer yaklaşımlar da etkileri birbirinden farklı olmakla birlikte etkilerini devam ettirmektedir.

Sosyal yardımlar günümüzde genelde devletlerin sorumluluğu altına alınmıştır. Bu yardımların devletin sorumluluğu altına alınması 1598'de İngiltere'de çıkarılan Elizabeth Yoksulluk Yasasına dayanmaktadır. Bu tarihten sonra pek çok yasa çıkarılmıştır. 20. yüzyılın başlarında, 1935'te ABD'de kabul edilen sosyal güvenlik yasası devletin ekonomik risklerin sorumluluğu üstlendiği için önemlidir. Sonraki yıllarda işçi hareketleri ile birlikte sosyal güvenlik ve sosyal adalet kavramları önemini

daha da artırmıştır. İskandinav ülkeleri sahip oldukları sosyal yardım sistemleri ile birçok ülkeye örnek olmuştur. Özellikle Danimarka'nın sosyal güvenlik sistemi diğer birçok ülkeye örnek olması açısından son derece önemlidir.

Sosyal yardımların içeriği ve yapısı kadar önemli diğer bir konuda bu yardımların nasıl dağıtılması gerektiğidir. Kaynakların kısıtlı olması yardımların tüm ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasını zorlaştıran en önemli unsurdur. Sosyal yardımların etkili bir şekilde dağıtılmasında yerel yönetim birimleri başat rol üstlenmektedir. Bu noktada yerleşik bir sosyal yardım sistemi yaratmada özellikle belediyelere ve dolayısıyla belediyelerde çalışan sosyal hizmet uzmanlarına büyük görev düşmektedir.

Litvanya'dan örnek vermek gerekirse adı geçen ülkede sosyal yardımların etkili bir şekilde dağıtılması için bir sosyal yardım fonu kurulmuştur. Bu fonun temel amacı sosyal yardım fonksiyonlarını en üst düzeyde işlevsel hale getirme olarak belirlenmiştir. Fonun temel görevleri şu şekilde sıralanmaktadır (Loza,2002);

- Sosyal yardım hizmetlerinin işlevselliğini değerlendirme
- Sosyal yardım hizmetlerine bilgi sağlama
- Sisteme sistemsal yardım ve işsiz insanlar için eğitim sağlama
- Sosyal yardım faaliyetleri ve devlete ait sosyal yardım kurumlarının finansal yönetimi

Yine aynı çalışma içerisinde bu yapılanlara ek olarak "Eşitleme Fonu" adı altında bir fonun kurulması düşünülmüştür. Bu fonun kurulmasındaki temel amaç zengin belediyelerden para toplayıp bunları ihtiyaç sahiplerine yeniden dağıtmaktır. Bu kazanç ihtiyaç sahipleri için yapılacak tüm sosyal yardım çalışmalarına bütçe sağlamak için kullanılmaktadır. Bu amaçla belediyeler dört temel kritere göre sınıflanmıştır (Loza,2002), bunlar:

- Okula gitme yaşından küçük çocuk nüfusu oranı
- Okul çağındaki çocuk nüfus oranı
- Çalışma yaşında olan nüfus oranı
- Çalışılabilecek yaşın üzerinde yaşta olan nüfus oranı

Bu dört kıstasa göre sınıflandırılan belediyelerin sosyo-demografik özellikleri ayrıntılı olarak incelenmekte ve sosyal sorunların çok ya da az görüldüğü yerler belirlenmektedir. İşsizlik ve eğitim sorunlarının az görüldüğü belediyelerden kaynak aktarımı yapılmakta ve bu kaynaklar işsizliğin azaltılması ve eğitim seviyesinin

yükseltilmesi çalışmalarında kullanılmaktadır. Böylece yerel düzey birimler arasındaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılacağı düşünülmektedir.

Sosyal yardımlarla ilgili her ülkede farklı çalışmalar yapılırsa da temelde hedef insanların yaşam kalitesini artırma ve ulusal bir eşitlik sağlama üzerine kuruludur. Sosyal yardımların genelde üç ana öğeden oluştuğu söylenebilir. Bunlar, sosyal yarar, sosyal bakım ve sosyal rehabilitasyondur. Sosyal hizmet sosyal yardım sağlama ile doğrudan bağlantılıdır. Burada amaç kişisel gelişim ve toplumla yeniden kaynaşma için sosyal yardım alanlarının sayısını artırmaktır. Sosyal hizmet mesleğinde yapılan tüm çalışmalarda müracaatçıların sosyal yararını ön planda tutulmaktadır. Sosyal yardım kavramı, sosyal hizmet mesleğinin vazgeçilmez bir unsuru olduğu için pek çok sosyal ve kişisel sorunun çözümünde kullanılmaktadır. Yukarıda değinildiği gibi sosyal yardım vermede temel amaç kişiyi geliştirmek ve kişinin toplumla bütünleşmesini sağlamaktır. Bu noktada sosyal hizmet uzmanlarına büyük görev düşmektedir (Loza,2002).

Sosyal hizmet kuruluşlarının sosyal yardımları etkili bir şekilde dağıtabilmesi için sosyal yardım hizmetlerinin yerelleşmesi son yıllarda gündemde olan konulardan biridir. Bu noktada belediye gibi yerel yönetimlere büyük görev düşmektedir. Yasal prosedür hazırlandıktan sonra kurulacak sosyal yardım kuruluşlarında profesyonel meslek elemanlarının çalıştırılması gerekmektedir. İhtiyaç sahiplerinin belirlenmesi ve bu kişilere gerekli desteğin sağlanmasında sosyal hizmet uzmanlarına gerekli yetki ve imkânların sağlanması yapılacak olan hizmetin kalitesini ve işlevselliğini artıracaktır.

Bu noktada yapılacak faaliyetler işlevsel olmak zorundadır. Göstermelik, siyasi amaçlara hizmet eden faaliyetler yerine müracaatçıların sorunlarını temelden çözen işlevsel projeler ve çalışmalar yapılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Hazırlanacak projelerin toplumsal yapıya ve gerçeklere uygun olması da başarı şansını artıracaktır.

Öncelikli hedef kişiyi geliştirip kişinin toplumla bütünleşmesini sağlamak olduğu için imkânlar elverdikçe kişiyi rehabilite edici çalışmalara ağırlık verilmesi gereklidir. Kişiyi sosyo-ekonomik açıdan aktif hale getirip hayatı ile ilgili kararları kendisinin almasını sağlamak kişinin kendine olan güvenini ve sorunlarla baş edebilme kapasitesini artıracaktır. Sosyal yardım vermedeki temel amaç da her zaman için bu olmalıdır.

Bu anlamda aslında uzun yıllardır Avrupa'da aktif bir şekilde kullanılan "çalışma karşılığında yardım" olarak tanımlanabilecek "workfare" kavramı işsizlik yardımları ve

karşılıksız yardımların “refah bağımlılığı” yarattığına neden olduğu düşüncesi ile yaygınlaşmaya başlamıştır. Burada amaç yoksulların düşük statülü işlerde çalışmasının sağlanması ile verilen yardımın bir hizmetle birleştirilmesi olmaktadır (Zengin & Altındağ,2012).

Türkiye’de genel olarak liberal ekonomi kuralları benimsenmekte ancak yaşlılar, engelliler ve kronik hastalar gibi kimi hassas grupların bakım görevi ise devlet teşviki ile ilerlemektedir. Devlet teşviki bu anlamda bakıma odaklı olduğundan hizmet alanların üretim mekanizmalarına katılmasına yönelik bir sosyal politika ya da program henüz ülkemizde bulunmamaktadır (Yıldırım & Şahin, 2019).

Bu sistemin Türkiye’de uygulanabilir olması ile ilgili son dönem İş Kurumu tarafından çıkarılan İşbaşı Eğitim Programları ve yardım başvurusunda bulunan bireylerin İş Kurumuna yönlendirilmesi çalışmaları “workfare” uygulamasının örnekleri arasında sayılabilir. Ancak İş Kurumu tarafından yürütülen İşbaşı Eğitim Programları aslında bir iş bulma aracı değil de kısa süreli birer iş edinme aracına da dönüşmüş durumdadır ve zaman zaman bazı işyeri sahiplerince istismar edilmeye de açıktır (Geyik & Altındağ,2019).

Bu tür çalışmalar yardımların daha etkili verilmesini sağlamanın yanında insanların çalışmaya zorlanmaları, sosyal yardımların çok katı şartlara bağlanması, şartlar sağlanmadığında yardımların kesilmesi, öncelikli olarak incinebilir grupta olan insanlara karşı oldukça olumsuz sonuçlar doğurmaya da gebe dir. İnsanları üretken hale getirmek için zorlama ve tehdit yerine, uygun ortamın sağlanması ve kişinin kendine yeter hale gelmesinin sağlanmasına çaba harcamak temelde insana ve insan hayatına yapılacak en büyük yatırım olacaktır (Zengin & Altındağ,2012).

Bu açıdan bakıldığında evet sosyal yardımlar sosyal bir devlette “hak temelli” bir anlayışla verilmektedir ancak uzun vadeli bakıldığında sosyal yardım sisteminin sorunsuz bir şekilde devamı mümkün görünmemektedir. Bu sosyal yardım süreçlerinin zorunlu, sert ve baskıcı bir yapıdan uzak ama karşılıklılık ilkesinden çok da uzaklaşmadan rehabilite edilmesi sosyal yardım sisteminin işlevsel bir şekilde varlığını sürdürebilmesi ve esas ihtiyaç sahiplerine karşılıksız erişilebilmesi adına gereklidir.

Diğer yandan gündeme bakıldığında son 8 yılda Suriye’deki iç savaştan kaçan milyonlarca Suriyeli zorunlu bir şekilde Türkiye’ye gelmiş ve bir kısmı diğer Avrupa

Özgür Altındağ

ülkelerine giderken büyük bir kısmı ülke içinde pek çok şehirde yaşamaya başlamıştır. Suriyelilere yönelik yardımlar ağırlıklı olarak Uluslararası örgütler ve Kızılay öncülüğünde sürdürülmekle birlikte Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlıkları da sürece doğrudan katkı sunmaktadır.

Sosyal yardım odağından bakıldığında geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilere Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 30. maddesinde yoksul yabancılara "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kurulu"nun belirleyeceği usul ve esaslar göre sosyal yardımda bulunabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca sosyal hizmetlere erişimin de İçişleri Bakanlığı ile AÇSHB'nin usul ve esaslarına göre sağlanacağı vurgulanmıştır. Bu usul ve esaslar aynı zamanda geçici koruma kapsamındaki için de geçerlidir. Sonuç olarak Suriyeliler Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan (SYDV) sosyal yardım başvurusunda bulunabilmektedir. Suriyelilerin de Türk vatandaşlarının kaydının yapıldığı Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi'ne (BSYBS) hane kaydı yapılmaktadır. 3294 sayılı kanuna göre yapılan düzenli "Öksüz ve Yetim Yardımları, Şartlı Eğitim ve Sağlık Yardımları ve Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Yardımlardan" Suriyeliler faydalanabilmektedir (Tatlıcıoğlu,2019).

Türkiye'de bir grup Suriyeli hali hazırda geçici barınma merkezlerinde yaşamaktadır. Ulusal ve uluslararası yardım kuruluşları ile devletin doğrudan desteği ile sürdürülen bu hizmet son 7-8 yıldır bir fiil sürdürülmektedir.

Geçici barınma merkezlerinde yaşayan Suriyelilere AFAD Kart, il merkezlerinde yaşayan yoksul Suriyelilere ise Kızılaykart üzerinden sosyal yardımlar ulaştırılmaktadır. AFAD Kart'ta hanedeki her kişi için 100 TL, Kızılaykart'ta ise 120 TL aylık ödeme yapılmaktadır. Sosyal yardımların kartlar üzerinden yapılması sayesinde ihtiyaç sahipleri istedikleri ürünlere anlaşmalı marketlerden ulaşmaktadır. AFAD Kart giderleri Başbakanlık tarafından karşılanırken, Kızılaykart BM Dünya Gıda Programı (WFP) tarafından finanse edilmektedir. Yabancılara Yönelik Sosyal Uyum Yardımı (SUY) kapsamında Kızılaykart barınma merkezleri dışında yaşayan öncelikle tek başına kalan kadınlara, hanede bir ebeveynin olmadığı ve en az bir çocuğun olduğu ailelere, hanede çalışabilir yetişkinin olmadığı hanelere, 4 ve daha fazla çocuk sahibi olan ailelere, engelli olan ailelere ve kalabalık ailelere verilmektedir. Burada Kızılaykart'ı alacak aile içinde yaşayan kimsenin resmi olarak istihdam edilmiş olmaması gerekmektedir (Tatlıcıoğlu,2019).

Aslında ülke gündeminde önemli bir yer tutan ve çoğu kez “Suriyeli Mülteci/Göçme/Sığınmacı” adlandırmalarıyla aktarılan haber başlıklarında genelde ülke içinde yaşanan sorunlardan bahsedilmektedir. Suriyeliler için yapılan sosyal yardımların maliyeti 2017 yılı açıklamalarına göre 30 Milyon Doları aşmıştır (AA,2017). Bu bağlamda ülke içinde sosyal yardımlara ayrılan kaynaklar gelişmiş ülkelere oranla oldukça sınırlı iken ayrıca workfare tarzı uygulamaların Suriyeliler için kullanılmasının mümkün olmaması bu tür kriz durumlarında harcanan ek kaynakların, sosyal yardımların işlevlerini de büyük ölçüde olumsuz anlamda etkilediği söylenebilir.

YOKSULLUK SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNDE SOSYAL HİZMETLERİN YERİ VE ÖNEMİ

Uluslararası örgütlerce yapılan araştırmalar yoksulluğun daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıktığını göstermektedir. UNDP'nin her yıl yayınladığı verilere bakıldığında yoksulluğun daha çok görüldüğü ülkelerde sosyal amaçlı harcamalarının ve bu alana ayrılan kaynakların gelişmiş Avrupa ülkelerine oranla çok daha düşük olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde yoksulluk sorununun çözümüne yönelik faaliyetlerin yetersiz ve işlevsiz olması sorunu bir döngü haline getirmektedir. Yani sonuç itibariyle sorun kronikleşmekte ve çözümü de bir o kadar zorlaşmaktadır.

Soruna genel olarak bakıldığında insanlığın ortaya çıktığı günden bu yana yoksulluk içinde yaşayan gruplar var olmuş ancak süreç içerisinde her toplumun bu gruplara müdahaleleri ve yoksulluk olgusunu ele alışları farklı biçimlerde gerçekleşmiştir. Yoksulluğu ortadan kaldırmadaki en etkili araç başından beri sosyal yardımlar olmuştur. Dünyada ilk sosyal yardımlar aile içi yardımlaşmalarla ortaya çıkmış, bunu daha sonra dini temelli yaklaşımlar izlemiştir. On yedinci yüzyılın ikinci yarısında başlayan Sanayi Devrimi'ne bağlı olarak insanların sorunları da değişmiştir. Aile içi yardımlar, kurumsal yardımlaşmaya doğru gitmiştir, yani sosyal yardımlar kurumsallaşmıştır.

Sosyal hizmet ve sosyal hizmetlerin yoksulluğu önlemedeki rolüne değinmeden önce kavramlara açıklık getirmenin gerekli olduğu düşünülmektedir. 2828 sayılı SHÇEK kanununda sosyal hizmetler, "kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözülmesine

Özgür Altındağ

yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü" olarak tanımlanmıştır.

Çengelci'ye göre (1999) sosyal hizmetler, "yoksulluktan kaynaklı veya kaynaklanmayan, toplumdaki mevcut ortalama yaşayış ve algılayış seviyesine, ellerinde olmayan sebeplerle süreli veya süresiz olarak ulaşamayıp sosyal ve/veya ekonomik yönlerden desteklenme ihtiyacı duyan kişilere karşılıklı ve/veya karşılıksız şekilde sunulan parasal ve/veya nesnel mahiyetteki hizmetlerdir".

Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (IFSW) tarafından yapılan tanımlamada sosyal hizmet, toplumsal değişim ve gelişmeyi, toplumsal bütünleşmeyi, insanların güçlenmesini ve özgürleşmesini destekleyen, uygulama temelli bir meslek ve akademik disiplindir. Sosyal adalet, insan hakları, kolektif sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkeleri sosyal hizmetin temelinde yer alır. Sosyal hizmet; sosyal hizmet kuramları, sosyal bilimler, insani bilimler ve yerel bilgiye dayalı olarak, yaşamsal zorluklarla baş etmek ve iyilik halini geliştirmek amacıyla insanlarla toplumsal yapıları ilişkilendirir şeklinde ifade edilmiştir (IFSW, 2014).

Tarihsel açıdan bakıldığında sosyal hizmetin toplum içindeki dezavantajlı gruplar ve yoksulların sosyal problemlerinde iyileştirici hizmetler üzerine odaklandığı görülmektedir. Meslek, Avrupa ve Kuzey Amerika'nın sanayileşmiş şehirlerinde kenar mahallelerde yaşayan yoksullara yönelik hayırsever çalışmalarla ortaya çıkmıştır. Aslında hayırsever organizasyonlar ve toplum merkezleri sosyal hizmetin ortaya çıkışının birer habercisi olmuşlardır. Hayırsever çalışmalar başlarda yoksulların içinde bulunduğu durumu araştıran ve yoksullara yardım için kaynak bulan gönüllülerce yürütülmüştür. Bu gönüllüler uygulamadaki becerilerini giderek geliştirmişlerdir. Zaman içerisinde toplum çalışması kavramı yerini vaka çalışmalarına bırakmıştır ve alanda çalışanlar bireysel alıcılar ve ailelerin kişisel problemlerine odaklanırken, toplum merkezleri de toplumsal imkânları artırma üzerine odaklanmışlardır. Bu kuruluşlar bununla ilgili olarak gençlik kulüpleri kurmuş, gönüllü öğrencilerin ve gençlerin desteğini almış toplumsal gönüllülük esasıyla yapılan çalışmalarla toplumsal kalkınma projelerini hayata geçirmişlerdir (Midgley, 1997).

20. yy'ın başında özellikle ABD'ye yapılan göçler ve sonrasında yaşanan sorunların çözümünde önemli bir boşluğu dolduran sosyal hizmet mesleği profesyonel bir yapıya kavuşmuştur. O zamanlarda ortaya çıkan profesyonel sosyal hizmette en önemli amaç, göçmenlerin morallerini yükseltmek ve her yönden yoksulluğa düşmelerini engellemek

olmuştur. Özellikle tüm dünyayı etkileyen savaşlar sonunda ortaya çıkan ekonomik ve sosyal sorunlar sosyal hizmet mesleğinin önemini daha da artırmıştır.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra savaşın getirdiği ekonomik ve sosyal sorunlar, yoksulluk sorununu daha da ağırlaştırmıştır, bu sorunun geniş insan toplulukları üzerindeki etkisini açıklamak, yoksullukla mücadelede etkili stratejileri geliştirmek amacıyla farklı meslek ve disiplinlerin yoğun çabaları göze çarpmaktadır. Bu bağlamda yoksulluk sorunuyla mücadelede diğer meslek ve disiplinler gibi sosyal hizmet mesleğinin ve disiplininin de gerek uygulama gerekse teorik açıdan önemli rol ve fonksiyonları bulunmaktadır. Yoksulluğu dolaylı ya da doğrudan giderecek, en azından yoğunluğunu azaltacak, hizmet ve programlarda sosyal hizmet meslek ve disipline önemli görevler düşer. Sosyal hizmet uygulamasının tedavi edici, önleyici, koruyucu ve geliştirici hedefleri yoksulluğa yönelik hizmetlerde çözüm stratejilerinin temel yaklaşımıdır (Onat, 2003).

Her bireyde olduğu gibi yoksul bireylerin de kendi yaşamlarıyla ilgili karar verme, kararlara katılma, kendilerini gerçekleştirme hakları vardır. Ayrıca bireylerin değişme ve gelişme gücü olduğu da unutulmamalıdır. Sorunun çözümünde bireyleri yaşamlarıyla ilgili sorumluluk sahibi yapmak temel esastır. Bu amaçla, sosyal hizmet uzmanının rolü yoksul bireylerde "kendi kararını verebilme" gücü uyandırma ve onun gelişimini desteklemedir. Zira birey gerçekten kendisi için "en iyisini bilir" ve yaşayacağı hayat ona aittir (Hartman ve Depe 1988'den aktaran Onat, 2003:16).

Sosyal hizmet mesleğinde temel amaç, ülkedeki sosyal göstergelerin temel alınması ile o ülkedeki yoksulluk hakkında bir sonuca varmaktır. Yoksulun kim olduğu, hangi özelliklere sahip oldukları, karşılanamayan gereksinimlerinin ne olduğu, yaşadıkları sorunlar gibi ana başlıklar yoksullukla mücadelede çok önemlidir. İşte tam bu noktada sorunun çözümünde sosyal hizmet mesleği anahtar bir rol üstlenmektedir (Tufan & Karataş, 2006). Ülkedeki yoksulluğu ortaya çıkarma, etkilerini azaltma ve sonuçta sorunu ortadan kaldırma aşamalarında mesleğin tartışılmaz bir yeri vardır.

Yoksulluğun ortadan kaldırılması ve etkilerinin giderilmesi noktaları üzerinde odaklanan sosyal hizmet mesleği, genel olarak herkesin kaynaklardan eşit olarak yararlanması yaklaşımını temel alır. Bunun için kullanılan sosyal değişimin sosyal hizmet mesleğindeki önemi büyüktür. Sosyal hizmet mesleğinde yoksulluğu önleme amacıyla tedavi edici, önleyici ve koruyucu hedefler vardır. Sosyal hizmet mesleğinde yoksulluğun önlenmesi konusunda iki tür yaklaşım vardır (Koşar, 2000):

Özgür Altındağ

1. Kişi ve ailelere doğrudan yardım yapma
2. Geniş çapta sosyal değişim yaratma

Bu görüşlerin ilki yani kişi ve ailelere doğrudan yardım yapma yaklaşımı daha geçerlidir. Geniş çapta yapılacak sosyal değişimin herkesi tam anlamıyla kapsamayacağı ve bunun mesleğe büyük bir yarar sağlayamayacağı düşünülmektedir. İlk olarak yoksul kişi ve ailelerle doğrudan yardım yapılmalı. Bu vakalarla yapılan çalışmalar sonucu elde edilecek olan bilgi ve becerilerle koruyucu- geliştirici hizmetler planlamalı. Yoksul kişilerin sorunlarının çözümünde sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarının önemi büyüktür.

Sosyal hizmet mesleği yoksulluğun önlenmesi boyutunda yoksulluk sebebiyle ortaya çıkan sosyal problemlerin önlenmesini de bir amaç olarak kabul eder. Yoksulluğun önlenmesi amacıyla mikro, mezo ve makro boyutta çok yönlü çalışmalar yapar.

Mikro boyutta, kişiler ve ailelere direkt olarak yardımlar yapılabilir. Yardım yapılan aile veya kişi yardım yapıldıktan sonra eldeki imkanlar dahilinde sosyal çalışmacı tarafından takip edilmelidir.

Mezo boyutta, aynı özelliklere sahip yoksul gruplar için bazı grup çalışmaları yapılabilir. Gruba katılan kişilerin sorunlarını açıkça ifade etmeleri sağlanabilir. Böylece bu kişiler yalnız olmadıklarını anlarlar. Ayrıca bu kişilere yönelik bazı yardım çalışmaları yapılabilir. İhtiyacı olanlara iş bulunabilir, bazıları mesleki eğitim kurslarına yönlendirilebilir.

Makro boyutta, sosyal hizmet mesleği yoksulluğu azaltma / engelleme alanında yapılacak olan tüm yasal düzenlemelerin, programların içinde etkili bir şekilde yer almalıdır. sosyal hizmet uzmanı'lar gerektiği zamanlarda politika oluşturma sürecine de dâhil olmalıdır. Ayrıca gerektiği zamanlarda konu ile ilgili kamuoyu oluşturmalarıdır.

Bu noktada sosyal hizmet uzmanının kaynak yönetimi işlevi ön plana çıkmaktadır. Müracaatçıları kaynaklar konusunda bilgilendirmek, müracaatçıların ihtiyaç duydukları kaynaklara erişimi sağlamak veya kolaylaştırmak, olmayan kaynakların geliştirilmesini sağlamak sosyal hizmet uzmanının işlevleri arasındadır (Duyan,2003). Sosyal hizmet uzmanı tüm bunları yaparken müracaatçıların da sürece aktif katılımını sağlamalı bir yerde eğitici- öğretici rolünü de kullanmalıdır. Süreçte aktif bir şekilde yer alan müracaatçı kendi kaynaklarını koordine etme, sistematik hale getirme ve bütünleştirmeyi öğreneceğinden tüm bunlar aynı zamanda müracaatçıyı

güçlendirecektir. Kaynak yönetimi işlevinde sosyal hizmet uzmanının bağlantı kurucu, savunucu, uygun hale getirici, arabulucu, harekete geçirici ve hızlandırıcı rolleri bulunmaktadır (Miley, O'Melia ve DuBois,1998'den aktaran Duyan,2003).

Müracaatçıların kaynaklara ulaşmasını sağlamada en aktif kullanılacak rol bağlantı kurucu roldür. Bu noktada sosyal hizmet uzmanının da kaynaklar hakkında iyi düzeyde bilgi sahibi olması ve gerektiğinde müracaatçıyı bilgilendirmesi gereklidir. Müracaatçıların kaynaklara ulaşımını kolaylaştırmak ve gerektiğinde resmi işlemlerde müracaatçıya yardım etmek için sosyal hizmet uzmanları kimi zaman müracaatçıların sözcüsü gibi çalışabilmektedirler. Savunuculuk olarak adlandırılan bu rol de kaynak yönetiminde kilit bir rol üstlenmektedir.

Sosyal hizmet uzmanı müracaatçı için birden fazla kaynak bulabilir ancak bu kaynaklar birbirinden farklı kurumlara ait olduğunda sosyal hizmet uzmanı yine bağlantı kurucu, savunucu rollerinin yanında uygun hale getirici ve aracı bir rol de üstlenir. Kurumlar arasındaki planlamayı desteklemek bu noktada çok önemlidir ve sosyal hizmet uzmanı bunu sağlama amacıyla bu iki rolü kullanır. Sosyal hizmet uzmanları ayrıca müracaatçının sıkıntı duyduğu durumların gözle görülür hale gelmesi ve bu olumsuz durumların ortadan kaldırılması için de harekete geçirici rollerini kullanırlar. Bu rol ile gerektiğinde güç birliği oluşturur, yasal eylemler ve lobi çalışmaları yaparlar. Daha makro odaklı bu çalışmaların temelinde sorunun çözümüne yönelik sosyal politikaların oluşturulması ve toplum genelinde sosyal adaletin sağlanması yatmaktadır. Bu politikaların oluşumu sağlamak amacıyla gerektiğinde disiplinler arası işbirliğinin sağlanması, korunması ve geliştirilmesi için çalışmalarda yapılmalıdır. Bu aşamada sosyal hizmet uzmanları hızlandırıcı rollerini kullanmalıdırlar (Miley, O'Melia ve DuBois,1998'den aktaran Duyan,2003).

SONUÇ

Sonuç itibari ile sosyal hizmet uzmanlar müracaatçının sorunlarının çözümü ve müracaatçının kendine yeter bir hale gelmesi için mikro, mezo ve makro odaklı çalışmalar yapmalıdır. Bu çalışmaların yapılmasında da danışmanlık, kaynak yönetimi ve eğitim işlevlerini aktif olarak kullanmalıdır. Önemli olan müracaatçıda istenen değişimi yaratmaktır, bunu yaratmak için de bu işlevlerin etkili bir şekilde kullanılması

Özgür Altındağ

gerekmektedir. Etkili bir biçimde kullanılan işlevler ve sürece katılan müracaatçılarla daha işlevsel müdahaleler yapılabilir.

Yoksulların yaşam kalitesinin artırılması da sosyal hizmet uzmanı'lar için ayrıca önemlidir. Yaşam kalitesinin artırılması için yoksullara yönelik çeşitli politikaların yanında bazı organizasyonlar oluşturulmalı ve var olanlar işlevsel bir hale getirilmelidir. Bireylerin işlevlerini artırarak onların sosyal hizmetlerden daha fazla yararlanmaları sağlanmalıdır. Bireylerin toplumdaki verimlilik ve etkinliklerinin artırılmasında gerekli olan hizmetler yaşam kalitesi hizmetleridir. Toplumsal ihtiyaçların karşılanmasını sağlayan yaşam kalitesinin sürdürülmesine yönelik programlar ve hizmetler, ailelere yeterli kaynak sağlama girişimindedir. Bu hizmetler; sosyal güvenlik olanakları, sağlık ve özürülük sigortası, gıda, giyecek, konut gibi ihtiyaçların bağış yoluyla karşılanmasını içermektedir (Danovan,1988).

Yaşam kalitesinin sürdürülmesinde, hizmetler organize edilirken yaş, gelir düzeyi, fiziksel koşullar, evlilik statüsü gibi özelliklerin dikkate alınması gerekmektedir. Yaşam kalitesinin gelişmesi ve sürdürülmesi hizmet ve olanaklardan bireylerin eşit olarak yararlanabilmesi ile mümkündür. Bunun için kaynakların yaşlı, kimsesiz-evsiz, özürül, engelli gibi grupların da dikkate alınarak dengeli bir biçimde tahsis edilmesine olanak sağlayan organizasyonların yapılandırılması gerekmektedir (Federico, 1990).

Sosyal hizmet uzmanlarının ihtiyacı olan müracaatçılara sosyal yardım sağlama rolü uzmanların en önemli rollerinden biridir. Ama bu ihtiyaçlar kısıtlı kaynaklarla karşılandığı için uzmanlar çeşitli zorluklarla karşılaşabilmektedir. Sosyal yardımların dağıtımında önceliklerin belirlenmesi ve kısıtlı kaynakların ihtiyaç sahiplerine adilane bir şekilde dağıtılması için kimi zaman sosyal yardım faaliyetlerinde bulunan sosyal hizmet uzmanlarının sağduyusu çok önemli olmaktadır. Kısıtlı kaynaklar nedeniyle ihtiyacı olan herkese yardım edilememesi sosyal hizmet uzmanlarında ağır bir yük oluşturmaktadır. Bu duruma ek olarak kimi zaman profesyonellikten uzak olarak yerel düzeydeki kaynaklardan elde edilen bilgiler de uzmanları yanıltabilmektedir. Bu durum özellikle yerel boyutta çalışan uzmanlar için daha yaygın bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Loza,2002).

Sosyal hizmet uzmanı birebir çalıştığı yoksul gruplara/kişilere yardım sağlamak için mikro boyutta sosyal inceleme formundan yararlanır. Bu formu eksiksiz bir biçimde doldurmak ve müracaatçı hakkında bir karara varmak için; kişilerin yaşadığı çevreyi, aile yapılarını, yaşadığı evi, doğal yardım sistemlerini, kişisel bilgi ve becerilerini, sağlık

durumlarını ve sahip oldukları güçleri öğrenmek sosyal hizmet uzmanı için çok önemlidir. Böylece kişilerin/grupların içinde buldukları olumsuz durumdan çıkmaları için daha etkili çalışmalar yapılabilir.

Sosyal hizmet uzmanları yoksul gruplarla çalışırken birçok sorunla karşılaşabilirler. Yoksulluk sorunu, birçok sorunu da beraberinde getirdiği için çok kompleks bir sorundur. Yoksulluğun beraberinde getirdiği her bir sorunun çözümü çok uzun süre ve maddi imkân gerektireceği için sosyal hizmet uzmanı hangi sorunlarla öncelikli olarak ilgileneceğine, kendi mesleki bilgi ve becerisini göz önüne alarak karar vermelidir. Burada sorunları önem sırasına koymalı ve çözüme en acil sorundan başlamalıdır.

Yoksul bireylerin büyük bölümü genelde sosyal yardım almaktadır. Bu bireylerin bazıları yardım aldıkları halde yoksulluk durumundan kurtulamamaktadır. Çünkü bu bireyler kendi yaşamlarını planlama konusunda oldukça yetersizdir (İkizoğlu, 2000). Bu noktada sosyal hizmet uzmanlarının bireylerin yaşamlarını daha iyi biçimde planlamaları için destek sunmaları ve uygun yönlendirmelerde bulunmaları bireyin kendi kendine yeter bir hale gelmesi adına oldukça önemlidir.

Temelde yoksulluk sorununun çözüm odağı toplumu güçlendirmeden geçmektedir. Toplum oluşturulan en küçük birimin aile kurumu olduğundan hareketle, sosyal hizmetlerin ve sosyal yardımların öncelikle aileleri güçlendirmeye çalışması oldukça yararlı olacaktır. Yoksulların yaşamlarının iyileştirilmesi için bireysel yardımlar yapmak yerine öncelikli olarak ailelerin güçlendirilmesine çalışılmalıdır. Bunun için ailelerin gerekli kaynaklara ulaşma becerilerinin geliştirilmesine yönelik hizmet politikalarına ihtiyaç vardır. Geliri asgari geçim sınırının altında bulunan yoksul bireyler için sosyal yardım standartlarının belirlendiği ulusal düzenlemeler gerçekleştirilmelidir. Böylece toplumun yaşamlarını sürdürmek ve geliştirmek için mücadele eden yoksul bireylere daha uygun fırsatlar sunma sorumluluğu da yerine getirilmiş olabilecektir.

Yoksulluk sorununun çözümünde kısa süreli ve geçici önlemler yerine, kalıcı ve makro çözümler getirilmelidir. Özellikle yoksullara eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinin götürülmesine yönelik çabaların artırılması ve yeni iş olanaklarının yaratılmasına çalışılmalıdır.

Yoksul ailelere yönelik ihtiyaç önceliklerini belirleme, ekonomik ve insansal kaynakların kullanımı, insan kapitalini geliştirme, nitelikli işgücüne katılım, gelirin aile üyeleri arasında dengeli dağılımı, iletişim gibi konuları içeren "aile yaşamı eğitimi"

Özgür Altındağ

programlarının düzenlenmesi ve bu eğitim programlarının bölgeler arası farklılıklar da dikkate alınarak uygulanması gerekmektedir. Böyle bir uygulamanın tek bir disiplinle sınırlanmasının mümkün olmadığı da açıktır. Hizmete yönelik bu çalışmalar farklı uzmanlık alanlarının işbirliği ile planlanmalı ve yürütülmelidir (Federico,1990).

Böylece yoksulların yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik sosyal hizmet uygulamaları ve eğitim faaliyetleri yaşamdan duyulan tatmini artırarak öznel yaşam kalitesinin sürdürülebilirliğine katkıda bulunabilecektir.

Tufan ve Karataş, Türkiye’de yoksulluk açısından dezavantajlı grupları sosyal hizmet mesleğinin bakış açısına göre şöyle sıralanmışlardır (2006): kırsal alanda yaşayanlar, tarım sektöründe çalışanlar, kayıt dışı sektörlerde çalışanlar, Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde yaşayanlar, kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler, işsizler, göç deneyimi yaşayanlar, sığınmacı ve mülteciler, sosyal güvencesi olmayanlar, eğitimsiz ya da düşük eğitim düzeyinde olanlar, mesleksizler, geniş ve kalabalık aileler.

Türkiye’deki yoksulluk temel alınarak yapılan sıralamaya bakıldığında sıralamanın bir iki madde haricinde dünya ölçeğinden çok da farklı olmadığı görülmektedir. Sorunun çözümü için yapılacaklar dünyada yapılacak çalışmalardan çok farklı değildir. Konu ile ilgili olarak bazı bilgiler vermek gerekirse; Yoksulluk sorununun çözümü için öncelikle yoksulluktan etkilenen gruplar üzerinde çok ayrıntılı çalışmaların, incelemelerin yapılması gerekmektedir. Yoksulluk en fazla kimleri etkiliyor, neden etkiliyor, sorunun önlenmesi amacıyla ne tür programlar uygulanıyor, bu programların etkililik düzeyleri nedir, ülkenin sosyal içerikli kanunları yeterince işlevsel midir? sorularına öncelikle yanıt aranmalıdır. Bunun sonucunda ortaya çıkan veriler yorumlanarak sorunun çözümünde kullanılmalıdır.

Bireylerin yoksul olması ve sorundan bir şekilde etkilenmeleri çok basittir yani her insan bir "yoksul" adaydır ancak sorundan bireysel çabalarla kurtulmak oldukça zor kimi zaman imkânsızdır. Bu nedenle sorunun çözümü odağında gerektiğinde yerel gerektiğinde uluslararası bir bakış açısı gereklidir. Özellikle yoksulluğun dünya genelinde kabul gören iki türü yani mutlak ve göreceli yoksullukla mücadelede bu yol izlenmelidir. Mutlak yoksulluğun önlenmesinde uluslararası, göreceli yoksulluğun önlenmesinde ise daha çok bölgeye özel yani yerelleştirilmiş çalışmalar yapılmalıdır.

Sorunun çözümü için yapılacak inceleme ve araştırmalar sadece istatistiksel verilere dayanmamalıdır çünkü yoksulluk salt maddi bir sorun değildir sosyal, kültürel ayağı da

olan karmaşık bir sorun olduğu için sorunun çözümü, içinde sosyal bilimcilerin de olduğu çoğulcu bir bakış açısıyla yapılmalıdır. Sorun hem matematiksel hem de sosyal yönden ele alındığında çözümü konusunda yapılacak çalışmalar da o kadar işlevsel ve etkili olacaktır. Bu noktada sosyal bilimler arasında en önemli payı üstlenecek meslek sosyal hizmet mesleği olacaktır. Hem mesleğin hem de meslek elemanlarının yoksulluk sorunun çözümünün her aşamasında aktif rol almaları gerekmektedir. Mikro, mezo ve özellikle makro boyutlu çalışmalarda aktif olarak rol alacak sosyal hizmet uzmanlarının diğer sosyal bilimcilerle ortak çalışmalar yapmaları da son derece önemlidir. Yoksulluğun algılanış ve yaşanış biçimi her ülkede farklı olduğu için sorunun çözümünde o ülke gerçeklerini yakından bilen meslek elemanları aktif rol üstlenmelidir. Elbette dünyada olan gelişmeler ve yaklaşımlar dikkate alınmalıdır ancak sonuç itibarıyla sorun yerelleştiği için çözümü de yerelleştirilmelidir. Dış destekli olarak uygulanmak istenilen projelerin ulusal gerçeklere uygun hale getirilmesi sorunun işlevsel çözümü için bir zorunluluktur.

Türkiye’de yoksulluğun etkilerini azaltma ve yoksulluğu önleme odaklı çalışmaların neredeyse tamamına yakını devlet tarafından yapılmaktadır. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın il ve ilçedeki kuruluşlarında sosyal hizmet uzmanı çalıştırılırken ve SYDV sayısı binin üzerinde olmasına rağmen sosyal hizmet uzmanı istihdamı hala çok düşük seviyededir. Ülkede en fazla sosyal yardımı yapan kurumların SYDV’ler olduğu ve bu kurumlarda çalışan sosyal hizmet uzmanı sayısının çok düşük olduğu dikkate alındığında yardıma muhtaç kişilerin belirlenmesi ve sosyal yardımların dağıtılmasında ilk başvurudan son sürece kadar uzanan bu sosyal yardım sürecinde tümüyle profesyonel bir bakış açısının olduğunu söylemek zordur. Ağırlıklı olarak yardıma ihtiyaç duyulup duyulmama kararının bireyin üzerine kayıtlı mal varlığı, aynı hanede yaşayan kişi sayısı ve hazır matbu bir form ile belirlenmeye çalışıldığı düşünüldüğünde sürecin sağlıklı işlediği görüşünü bildirmek tam anlamıyla mümkün olmamaktadır.

Ülkedeki yoksulluğu önleme odağında ciddi bir misyon üstlenen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları son dönem yapılan değişiklik ile Aile, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı çatısı altında hizmetlerine devam etmektedir. 2015 yılında Avro Bölgesindeki sosyal koruma harcamalarının GYMH’ye oranı %19,5 (Eurostat,2019) iken Türkiye’de aynı yıl %8,2 (SBBa,2019) olarak gerçekleşmiştir. Son 10 yıllık istatistiklere bakıldığında sosyal koruma harcamalarının milli gelire oranla giderek

Özgür Altındağ

azaldığı ancak buna rağmen ülkedeki mutlak yoksulluk oranının da kademeli olarak azaldığı görülmektedir. Ancak yeni yoksulluk standartları ile çok boyutlu bir yoksulluk analizi yapılmadığından ülkedeki yoksulluğun gerçek görünümü ile ilgili gözleme dayalı bilgiler, resmi istatistiklerle tam olarak örtüşmemektedir.

Şu an küreselleşmenin en ağır bir biçimde hissedildiği toplumumuzda sürekli olarak makro odaklı politikalarla söz edilse de sosyal hizmetin ikili bakış anlayışı çerçevesinde uygulanması gerekmektedir. Sosyal hizmet mesleği yoksulluk sorunun çözümünde sorunu hem mikro hem de makro açıdan ele almalıdır. Bu iki açı arasında tam bir denge kurulduğunda yoksulluk sorunun çözümünde önemli bir aşama kat edilebilecektir.

KAYNAKÇA

AA-Anadolu Ajansı (2017). *Başbakan Yardımcısı Akdağ: Suriyeliler için harcanan toplam maliyet 84 milyar 880 milyon lira*. 10 Eylül 2019 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/basbakan-yardimcisi-akdag-suriyeliler-icin-harcanan-toplam-maliyet-84-milyar-880-milyon-lira/990509> adresinden alınmıştır.

AÇSHB- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2019). *Sosyal yardım programları*. 10 Eylül 2019 tarihinde <https://www.ailevecalisma.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/> adresinden alınmıştır.

Arın, T. (1993). *Refah devleti: Bir analiz çerçevesi*. IX. Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye'de Bütçe Harcamaları, 6-8 Mayıs, Silifke-Mersin.

Bauman, Z. (1999). *Çalışma, tüketicilik ve yeni yoksullar*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Bener, Ö. (2004). *Yoksulluğun ailede kadın üzerine etkileri*. Rahime Beder Şen (Edt): 4. Aile Şurası – Aile ve Yoksulluk Bildirileri 18-20 Mayıs 2004 (143-155).

Craig, Gary. (2002). Poverty, social work and social justice. *The British Journal Of Social Work*. (Vol.32, Num. 6, Eylül 2002). England: Oxford University Press.

Çengelci, E. (1999). *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*. Ankara. Aydınlar Matbaacılık.

- Danovan, P.L., Peck, C.J. (1988). Welfare programs and proposed reforms. *Journal of Home Economics*, 46.
- De Jongue, Hanswijck P.V. (1998). *Yoksulluğu önleme stratejileri. Yoksulluğu Önleme Stratejileri Açılış Konuşması*. (ss.13-18). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Duyan, V. (2003, Ekim). Sosyal hizmetin işlev ve rolleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14-2, ss.3-19.
- Dünya Bankası. (2019). *Türkiye*. 18 Eylül 2019 tarihinde <https://data.worldbank.org/country/turkey?locale=tr> adresinden alınmıştır.
- Eurostat. (2019). *Avrupa Birliği ülkelerine dair istatistikler*. 5 Aralık 2019 tarihinde <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> adresinden alınmıştır.
- Federico, R.C. (1990). *Social welfare in today's world*. New York: McGraw-Hill Pub.
- Friedlander, W. A. (1966). *Sosyal refah hizmetlerine başlangıç*. Ankara: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Geyik, O. & Altındağ, Ö. (2019). *Kısa süreli bir iş edinme aracı olarak işbaşı eğitim programlarının değerlendirilmesi*. İçinde Z.Y. Kılıçkan (Ed.). CUVES 2019: 9. International Congress on Current Debates in Social Science (First ed., pp. 145-152). London: İjopec Pub.
- Göze, A. (2016). *Liberal Marxiste faşist nasyonal sosyalist ve sosyal devlet*. (8. baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- IFSW-International Federation of Social Worker. (2014). *Global definition of social work profession 2014*. 10 Eylül 2019 tarihinde <http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/> adresinden alınmıştır.
- İkizoğlu, M. (2001). *Türkiye'de yoksulluk ve sosyal yardım uygulamalarının bugünkü durumu*. İnsani Gelişme ve Sosyal Hizmet: Prof. Dr. Nesrin Koşar'a Armağan. (ss.161-169). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu.
- Karataş, K. (2002). *Yoksulluğun küreselleşmesi ve yoksulluğa karşı küresel tavır. Değişen Türkiye'de İnsan Hakları Açısından Sosyal Hizmetler*. (ss.270-276). Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayını

- Karataş, K. (2003). *Yoksulluk, yoksullukla savaşımında sivil toplum ve etik boyut: Bir sosyal hizmet yaklaşımı*, Yoksulluk (Cilt I, ss. 91-103). İstanbul: Deniz Feneri Yayınları.
- Kerbo, H.R. (1996). *Social stratification and inequality*. USA: Mc Graw Hill.
- Koray, M. (2005). Görülmek istenmeyen gerçek: Sosyal refah politikaları ve demokrasi ilişkisi. *Çalışma ve Toplum*, 2, Eylül 2005, 30-32.
- Koşar, N.G. (2000). *Sosyal hizmetlerde sosyal yardım alanı-yoksulluk ve sosyal hizmet*. Ankara: Şafak Matbaacılık.
- Loža, Z. & Aasland A. (2002). From local perspective: Social assistance and social work in Latvia. *Fafo Institute for Applied Social Science*, 677, 7-40
- Midgley, J. (1997). *Social welfare in global context*. Canada: Sage Publications.
- Onat, Ü. (2003). *Yoksulluk ve sosyal hizmet*. Yoksulluk (cilt II, s. 8). İstanbul: Deniz Feneri Yayınları.
- Pierson, C. (1991): Beyond the welfare state. *Origins and development of the welfare state; contradiction and crisis in the developed welfare state*, (Chapters 4 and 5, ss102-140). Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- SBB-Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019a). *Kamu Kesimi Sosyal Harcama İstatistikleri*. 5 Aralık 2019 tarihinde <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Kamu-Kesimi-Sosyal-Harcama-%C4%B0statistikleri-1.pdf> adresinden alınmıştır.
- SBB-Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019b). *Sosyal Yardımlar*. 5 Aralık 2019 tarihinde <http://www.sbb.gov.tr/sosyal-yardimlar/> adresinden alınmıştır.
- Şahin, L. (2019). *Gelirin de ötesinde çok boyutlu yoksulluk*. 10 Eylül 2019 tarihinde <http://www.profdrleventsahin.com/gelirin-de-otesinde-cok-boyutlu-yoksulluk.html> adresinden alınmıştır.
- Şenses, F. (2017). *Küreselleşmenin öteki yüzü: Yoksulluk*. (8. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Tatlıcıoğlu, O. (2019). *Suriyeli çocukların iyi olma hallerinin incelenmesi: Altındağ örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Tekindal, M. (2018). Türkiye’de sosyal yardımların yapısal işlevsel yaklaşıma göre analizi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29 (2), 335-362.
- Tufan, B. & Karataş, K. (2006). *Yoksulluk ve sosyal hizmetler*. Ümit Onat (Edt.), Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler Sempozyumu 9-11 Ekim 2003 Antalya I. Cilt (s.19). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını.
- TUİK. (2015). *Yoksulluk çalışması*, 2015. 11 Ekim 2019 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=66&locale=tr> adresinden alınmıştır.
- UNDP. (2019a). *Çok boyutlu yoksulluk endeksi (ÇBYE) sıkça sorulan sorular*. 10 Eylül 2019 tarihinde https://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/faq_mpi-TR_ece%20FU.pdf adresinden alınmıştır.
- UNDP. (2019b). *Temel bulgular- 2019 küresel çok boyutlu yoksulluk endeksi*. 10 Eylül 2019 tarihinde <https://www.undp.org/content/dam/turkey/UNDP-TR-MPI-2019-TR.pdf> adresinden alınmıştır.
- Yıldırım, B. ve Şahin F. (2019). Esping-Andersen’in refah devleti sınıflandırması ve makro sosyal hizmet uygulamaları temelinde Türkiye’nin konumu. *OPUS– Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 2525-2554. DOI: 10.26466/opus. 542395
- Zastrow, C. (1991). *Social problems: Issues and solutions*. Chicago: Nelson- Hall Pub.
- Zengin, O. ve Altındağ, Ö. (2013). *Refah yaklaşımından çalıştırmacı yaklaşıma doğru*. İçinde: Ş. Hacıyev (Ed.). *The World Economic Development Paradigm: Market and Beyond* (First ed., pp.252-263). Baku: Azerbaijan State Economic University Press.

UFKUN ÖTESİ BİLİM DERGİSİ YAYIN KURALLARI

DERGİDE YER ALACAK YAZI TÜRLERİ

Araştırma Makaleleri: Bilimsel yöntem ve kurallara uygun olarak sosyal hizmet, felsefe, sosyoloji, psikoloji, hukuk, iletişim ve gazetecilik gibi sosyal bilimlere ait alanlarda yapılmış araştırmaların makaleleridir. Bu yazıların daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Bir bilimsel ortamda sunulmuş; fakat yayınlanmamış (özetler hariç) çalışmalar, bu durumun belirtilmesi koşuluyla kabul edilir.

Derleme Makaleler: Sosyal hizmet, felsefe, sosyoloji, psikoloji, hukuk, iletişim ve gazetecilik gibi sosyal bilimlere ait alanlarda yapılmış, var olan bilgi birikimini gözden geçiren, yeni kavram, kuram, model ve yaklaşımlar geliştiren makalelerdir.

Olgu (Vaka, Case) Sunumları: Sosyal hizmet, felsefe, sosyoloji, psikoloji, hukuk, iletişim ve gazetecilik gibi sosyal bilim uygulayıcıların, paylaşmakta yarar gördükleri olguları ele alan yazılardır.

Editöre Mektup: Okurların Dergi ile ya da dergide yer alan yazılarla ilgili görüş ve önerilerini belirttikleri yazılar ile belirtilen alanlarda çalışmalar yürüten meslek ve disiplinlerden bilimcilerin, bilimsel konularda ve bilimsel bir biçimde yürüttükleri tartışmaların yer aldığı yazılardır.

Kitap/Makale Tanıtımı: Sosyal hizmet, felsefe, sosyoloji, psikoloji, hukuk, iletişim ve gazetecilik gibi sosyal bilimlere ait alanlarda yayınlanmış kitapların/makalelerin tanıtım ve eleştirisini içeren yazılardır.

Tez Tanıtımı: Üniversitelerin sosyal hizmet, felsefe, sosyoloji, psikoloji, hukuk, iletişim ve gazetecilik gibi bölümlerinde yapılmış uzmanlık ve doktora çalışmalarını okuyuculara tanıtan yazılardır.

DERGİDE YER ALACAK YAZILARDA UYULMASI BEKLENEN GENEL KURALLAR

1. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Yazılar kolay anlaşılır olmalı, elden geldiğince yabancı sözcüklerin Türkçe karşılıkları kullanılmalı, alışılmamış sözcüklerin yabancı dildeki karşılıkları ilk kullanımlarında parantez içinde verilmelidir.
2. Makalenin giriş kısmında makaleyi en iyi şekilde özetleyen Türkçe ve İngilizce özet ve özetin altında anahtar sözcükler yer almalıdır. Özetlerin 200 kelimeyi geçmemesine dikkat edilmelidir.
3. Araştırma ve derleme makaleleri ile olgu sunumlarının yayınlanma kararı danışma Kurulunda yer alan ilgili "uzman" kişilerce verilir.
4. Kitap/Makale ve tez tanıtımı ile editöre mektup yazılarının yayınlanma kararı, Yayın Kurulu tarafından verilir.
5. Dergide derleme makaleler, araştırma makaleleri, bildiriler, yayın değerlendirme ve tartışma yazıları, editöre mektuplar, örnek olaylar yer alır.
6. Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.
7. Bu dergide TUBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiğine uygun yazılar yayınlanır.

DERGİ YAZIM KURALLARI

1. Yazılar, A4 boyutunda metin kenarlarından 2,5 cm boşluk bırakılarak, 1.5 aralıkla bilgisayarla Arial 12 punto kullanılarak yazılmalıdır.
2. Yazılar 20 sayfayı geçmemeli, eğer geçiyor ve yazarının iyi niyetli çabalarına karşın kısaltılmıyor ya da kısaltıldığında makalenin özelliği kayboluyorsa, bu durum Yayın Kuruluna gerekli bilgiler verilerek görüşülmelidir.

3. Metin iki yana hizalı, paragraf öncesi boşluk bırakılmadan ve paragraflar arasında otomatik olarak yarım satır (6 nk) boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır.
4. İlk sayfa kapak sayfasıdır. Kapakta sırasıyla, makalenin tam başlığı, yazarın adı, yazarın kurumu sayfada ortalanmış olarak alt alta ikişer satır aralıkla sıralanır. Sayfanın altında yazar hakkında kısa bilgi notu sola yaslanmış olarak yer alır. Bu notta yazarın şu anki durumu, ilgi alanları, ödülleri vb. bilgiler, yazının bir proje kapsamında desteklenmesi vb. bilgiler ile iletişim için elektronik adresi yer alabilir.
5. Metin içinde kitap, dergi ve film, TV programı adları italik yazılır. Örneğin, *Siyaset Meydanı* programında (...). Ayrıca yeni veya teknik bir terim metin içinde ilk geçtiği anda italik yazılabilir, sonrasında italik yazılmaz. Örneğin, 1990'lardan sonra *alımlama* çalışmaları Türkiye'de de artış göstermiştir. İngilizcede yaygın olan ifadeler ve kısaltmaları italik yazmayınız. Örneğin, a priori, vis-a-vis, per se vb... Metinde bir ifadeyi daha çok vurgulamak amacıyla italik yapmayınız.
6. Sayıların kullanımı: Cümlelere başlarken sayısal ifadeler sözcük olarak verilir. Örneğin: Kırkbeş tezden yirmisi (...) metin analizi üzerineydi, kalan 15 tanesi üretim süreçlerinin ekonomi politikası ile ilgiliydi.
7. Bir ifadeyi aniden kesintiye uğratacak bir bilgi veriliyorsa, çift çizgi kullanılır. Örneğin: Bu iki katılımcı – biri ilk gruptan diğeri ikinci gruptan seçilmişlerdi- ayrı ayrı test edildiler.
8. Metinde dipnotlar, ilgili olduğu sayfada numaralandırılarak verilir; metin sonuna konulmaz.
9. Metinde sadece tek ek var ise Ek olarak italik başlıklandırılabilir ve metinde böyle yer alabilir. Birden çok ek var ise Ek A, Ek B diye harflendirilerek sıralanabilir. Metin sonunda yer alan bu eklere başlıkları verilmelidir. Ana metinde etiketleri ile belirtilmelidir. Örneğin: Türkiye'de yapılmış haber konusundaki doktora tezlerinin ve master tezlerinin konu dağılımına bakıldığında (Ek A ve Ek B), 1990'lardan itibaren bunların çoğunun temsil, ideoloji ve söylem meselelerine odaklandığı görülmektedir.
10. Metniniz karmaşık ve fazla hacimli değilse, başlık ve alt başlıklarda sayılar veya harfler kullanmayınız. Yine metinde yer alan çeşitli türden ardışık sıralamalarda sayı yerine madde işaretlerini kullanmayı tercih ediniz (kare, çizgi, yuvarlak vb).
11. Metin, ufkunotesibilimdergisi@gmail.com adresine e-posta ile gönderilmelidir (bir isimli -yazar bilgisi içeren- ve bir isimli ayrı adlarla Word formatında kaydedilmiş iki dosya).
12. Yazı; sırasıyla çalışmanın türü (araştırma, derleme veya vaka sunumu), başlığı, yazar adları, yazarların bağlı oldukları kurumlar, iletişim kurulacak yazarın iletişim bilgileri (posta adresi, telefon, faks, e-posta) ve çalışmanın daha önce yayınlanmadığını ya da yayınlanmak üzere hâlihazırda başka bir yayın organına gönderilmediğinin bildirimini içeren ayrı bir başlık sayfası ile gönderilmelidir.
13. Yazının diğer bölümleri şu sıraya uygun olmalıdır: Sola dayalı, alt alta, Türkçe ve yabancı dilde başlık, Türkçe özet, anahtar sözcükler, yabancı dilde özet, yabancı dilde anahtar sözcükler, metin ve yararlanılan kaynaklar.
14. Çizelge içermeyen bütün görüntüler (fotoğraf, çizim, harita vs.) şekil olarak adlandırılmalıdır. Bütün çizelgeler ve şekiller, ayrı ayrı, Çizelge: 1 ya da Şekil: 1, düzeni içinde sıralanmalıdır.
15. Her yazının başında 200 sözcüğü geçmeyecek bir Türkçe özet yer almalıdır. Ayrıca İngilizce, Almanca ya da Fransızca dillerinden birinde de aynı uzunlukta bir özet konulmalıdır. Özet(ler)in sonunda anahtar sözcükler belirtilmelidir.
16. Satır sonlarında sözcükler kesinlikle hecelerine bölünmemelidir.

KAYNAKÇA KURALLARI

Ufkun Ötesi Bilim Dergisine gönderilen yazıların referans ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) 6 stili kullanılmalıdır. Mendeley atıf programının APA 6 TR kaynakça versiyonu dergimizin yayın kuralları ile birebir uyumludur.

ENGELLİLER KONFEDERASYONU